

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БОНДАР ВОЛОДИМИР ТИМОФІЙОВИЧ

УДК: 323.1: 342.7

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА З РОЗВИТКУ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ РЕСПУБЛІКИ
ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНИ**

Спеціальність – 281 Публічне управління та адміністрування
Галузь знань – 28 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

В. БОНДАР

Науковий керівник – Раїса Іванівна Ленда, кандидат філологічних наук,
доцент

АНОТАЦІЯ

Бондар В. Т. Публічна політика з розвитку мов національних меншин: порівняльний аналіз досвіду республіки Польща та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2022.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена реакцією світової спільноти на актуалізацію прав національностей, прийняття ГА ООН у 2019 р. резолюції, згідно з якою період 2022 – 2032 роки визначено як «Міжнародне десятиліття корінних народів». В Україні відмітними заходами з удосконалення концептуальних підходів державного регулювання стало проведення установчого міжнародного саміту Кримської платформи й створення онлайн-платформи «Національний корпус кримськотатарської мови», прийняття закону «Про корінні народи України», схвалення «Концепції розвитку та популяризації кримськотатарської мови на період до 2032 р.», затвердження Національної стратегії у сфері прав людини й Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки. Це засвідчує, що публічна політика з регулювання етнічного середовища у цілому і розвитку мов національностей зокрема продовжує залишатися важливою сферою.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження формують праці вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені державно-управлінській діяльності, проблематиці етнонаціональної й мовної політики, публічній політиці з розвитку мов національних меншин, взаємодії владних органів з

інститутами громадянського суспільства. Окремі положення і висновки фахівців враховані під час дослідження. Оцінювання властивостей об'єкта й предмета проводяться за критеріями: Атласу ЮНЕСКО мов, які знаходяться під загрозою зникнення; Комітету експертів Ради Європи; Департаменту економічного і соціального розвитку ООН.

Дисертаційна робота виконана у межах комплексної наукової програми Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідної теми кафедри мовної підготовки і комунікації в публічному управлінні НАДУ при Президентові України «Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління».

Метою є теоретичне обґрунтування сутності й особливості механізмів державного управління у сфері публічної політики Республіки Польща та України з розвитку мов національних меншин; проведення комплексного порівняльного аналізу сучасного досвіду. Її досягнення передбачає розв'язання дослідницьких завдань: 1) *визначити* теоретико-методологічні основи розвитку мов національних меншин у сфері публічної політики, науково-теоретичне підґрунтя їх сучасних тенденцій; 2) *охарактеризувати* міжнародну систему формування правового й інституційного механізмів публічної політики з розвитку мов національних меншин та концептуальні підходи і засади державного регулювання цієї сфери в Україні; 3) *розкрити* у зіставному контексті особливості інституціалізації системи розвитку мов національних меншин Польщі та України, функціонування механізмів державного управління, напрямів взаємодії влади з організованим громадянським суспільством у реалізації публічної політики з розвитку мов національних меншин; 4) *проаналізувати* напрями спрямування публічної політики з розвитку мов національних меншин у руслі європейських підходів, моделей, стандартів і норм, з метою визначення їх адаптивності у вдосконаленні загальної системи механізму державного управління України; 5) *розробити* модель взаємодії органів державної влади з інститутами

громадянського суспільства етнічного середовища, як один із шляхів модернізації чинної системи механізму державного управління, задля впровадження у діяльність вітчизняного спеціалізованого центрального органу виконавчої влади – Державної служби України з етнополітики та свободи совісті – механізму соціокомунікативної взаємодії під назвою «Суспільна платформа етнонаціональної політики України».

Об'єктом дослідження є публічна політика з розвитку мов національних меншин. Предмет дослідження – публічна політика з розвитку мов національних меншин: порівняльний аналіз досвіду Республіки Польща та України.

Методологічну основу дослідження складає комплекс загальнонаукових методів пізнання: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, інші спеціальні методи. Усього 17 методів, з-поміж основних: *системного аналізу, порівняння, історичний, формально-правовий, інституціональний, соціокомунікативний.*

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку бібліографічних посилань. Загальний обсяг 244 с., основного тексту – 197 с. Список включає 306 найменувань (іншомовних – 31) на 33 с.

Перший розділ присвячено теоретико-методологічній основі і правовому аспекту розвитку мов національних меншин у сфері публічної політики. У другому розділі проведено порівняльний аналіз сучасного досвіду публічної політики з розвитку мов національних меншин у Республіці Польща та Україні. Третій розділ увібрав підсумки результатів проведеного дисертаційного дослідження, у якому також представлено бачення автора конкретних напрямів удосконалення публічної політики України, впровадження нових механізмів державного управління у сфері етнонаціональної політики. Кожний розділ містить окремі висновки. Загалом, у дисертаційній роботі узагальнено і вирішено актуальне наукове завдання. Проведено комплексний порівняльний аналіз сучасного досвіду обох країн з

метою удосконалення діяльності органів державної влади України у даній сфері.

Сформульовано висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру. Робота – одна з перших наукових праць, у якій комплексно, із використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досліджень науки державного управління, теорії та методології державно-управлінської діяльності, теорії діяльності, системної теорії, теорії комунікативної взаємодії, теоретичних течій генезису етноса, принципу комунікативної раціональності досліджено особливості управління етнонаціональною сферою, місце і роль етнічного середовища у публічній політиці з розвитку мов національних меншин, процеси його взаємодії з органами влади як зацікавленого актора публічної політики.

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедр НАДУ при Президентові України та ННІ публічного управління та державної служби КНУ ім. Тараса Шевченка. Доповідалися на 6-ти науково-практичних конференціях, які проводилися в Україні, Австрії, Польщі, США, Естонії.

Матеріали дисертації опубліковано у сімнадцяти наукових працях. Із них сім у провідних виданнях України переліку фахових видань категорії «Б» МОН України з державного управління. Чотири – іноземних держав, що реферуються у міжнародних наукометричних базах, з них одна стаття – у виданні Scopus, віднесеному до 1Q класифікації. Шість відображено у матеріалах науково-практичних конференцій. У тому числі з опублікованих, праці розміщено в двох колективних монографіях: розділ (українське видання) і підрозділ (зарубіжне видання). Отримано сім свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір, включаючи свідоцтво щодо Відкритої суспільної дослідницької платформи «Розвиток етнічних мов в Україні», яку засновано автором з метою експерименту для отримання, систематизації, аналізу емпіричних даних щодо різних аспектів розвитку мов національних меншин.

У додатках до дисертаційного дослідження: порівняльний аналіз характеристики проєктів концепції державної етнонаціональної політики

України; порівняння зобов'язань України та Польщі за Хартією; систематизація визначень механізму державного управління; модель Суспільної платформи етнонаціональної політики України; довідки про впровадження; свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір; список опублікованих праць за темою дисертації.

Ключові слова: публічна політика, державне управління, етнополітика, мовна політика, галузь освіти, національні меншини, мова національних меншин, етнічний компонент, механізми державного управління, соціокомунікативний механізм, євроінтеграція, Європейська хартія регіональних або міноритарних мов.

ABSTRACT

Bondar V. T. Public policy for the development of languages of national minorities: comparative analysis of the experience of the Republic of Poland and Ukraine. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 28 «Public management and administration» in the specialty 281 «Public management and administration». – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2022.

The relevance of the topic of Thesis's is due to the reaction of the world community to the updating of the rights of nationalities, the adoption in 2019 by the UN GC the Resolution, according to which the period of 2022 – 2032 years is defined as the «International Decade of Indigenous Peoples». In Ukraine, among distinguishing measures of improving the conceptual approaches of State regulation, the Constituent International Summit of the Crimean Platform and the creation of an online platform the «National Corps of the Crimean Tatar Language», adoption of the Law «On the indigenous peoples of Ukraine», approval the «Concept of development and popularization», approval of the National Human Rights Strategy

and the National Strategy for Promoting Civil Society Development in Ukraine for 2021 - 2026. These activities are evidenced, that public policy in regulation the ethnic environment as a whole and the development of nationalities in particular, continues to remain an important area.

The theoretical basis of the dissertation is formed by the works of domestic and foreign authors, devoted to State-administrative activity, the problems of ethno-national and linguistic policy, public policy on the development of languages of national minorities, the interaction of State bodies with civil society organizations. Selected provisions and conclusions of experts are taken into an account during the study. Assessment of object and object properties - done due to the criteria: the UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger; the Council of Europe Experts Committee; the UN Economic and Social Development Department.

The dissertation was performed within the framework of the Complex Scientific Program of Taras Shevchenko National University of Kyiv named «Modernization of social development of Ukraine in the conditions of global processes of globalization», the research work of the Department of Language Training and Communication in the Public Administration of the NAPA under the President of Ukraine – «Theoretical and methodological foundations of the socio-communicative mechanism of public administration».

The purpose is the theoretical substantiation of the essence and peculiarities of State administration mechanisms in the field of public policy of the Republic of Poland and Ukraine for the development of national minorities; conducting a comprehensive comparative analysis of modern experience. Its achievement involves the solution of the research tasks: 1) to determine the theoretical and methodological foundations of the development of languages of national minorities in the field of public policy, the scientific and theoretical basis of their current trends; 2) to characterize the international system of formation of legal and institutional mechanisms of public policy on the development of languages of national minorities and conceptual approaches and principles of State regulation of this sphere in Ukraine; 3) to reveal in a comparable context the peculiarities of institutionalization

of the system of development of national minorities of Poland and Ukraine, the functioning of mechanisms of State administration, directions of interaction of power with organized civil society in the implementation of public policy on the development of languages of national minorities; 4) to analyze the ways of directing public policy on the development of national minorities in the context of European approaches, models, standards and norms, in order to determine their adaptability in improving the general system of the mechanism of public administration of Ukraine; 5) to develop a model of interaction of State authorities with the institutions of civil society of the ethnic environment, as one of the ways of modernization of the current system of State administration mechanism, for the introduction into the activity of the specialized central body of executive power – the State Service of Ukraine for the ethno-policy and concessions freedom, named as the «Social Platform of Ethno-national Policy of Ukraine».

The object of the research is public policy on the development of national minorities. The subject of the study is public policy for the development of national minorities: a comparative analysis of the experience of the Republic of Poland and Ukraine.

The methodological basis of the study is the complex of general scientific methods of cognition: analysis, synthesis, abstraction, generalization, induction, deduction, other special methods. In total, 17 methods, among the main ones: systematic analysis, comparison, historical, formal-legal, institutional, socio-communicative.

The work consists of an introduction, three sections, conclusions, applications, a list of bibliographic links. The total volume is 244 pages. The main text consists of 197 pages. The list includes 306 titles (in foreign languages - 31) in 33 pages.

The First Section is devoted to the theoretical and methodological basis and the legal aspect of the development of national minorities in the field of public policy. The Second Section conducted the comparative analysis of the modern experience of public policy on the development of national minorities in the

Republic of Poland and Ukraine. The Third Section absorbed the results of the dissertation research, which also presents the vision of the author of specific directions of improvement of public policy of Ukraine, the introduction of new mechanisms of public administration in the field of ethno-national policy. Each section contains separate conclusions. In general, the topical scientific task is generalized and solved in the dissertation. A comparative analysis of the modern experience of both countries has been conducted in order to improve the activities of the State authorities of Ukraine in this field.

The conclusions and proposals of theoretical and applied nature are formulated. Work is one of the first scientific works in which, comprehensively, with the use of modern methods of cognition, taking into account the latest studies of the science of State administration, theory and methodology of State-administrative activity, theory of activity, systemic theory, theory of communicative interaction, theoretical currents The rationality of the management of the ethno-national sphere, the place and role of ethnic environment in public policy on the development of languages of national minorities, the processes of its interaction with authorities as an interested actor of public policy are investigated.

The results of the study were discussed at the meetings of the Department of NAPA under the President of Ukraine and the Educational and Scientific Institute of the Public Administration and State Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv. They were reported at 6 scientific and practical conferences held in Ukraine, Austria, Poland, USA, Estonia.

The dissertation materials were published in *seventeen* scientific works. Of these, *seven* in the editions of Ukraine from the list of professional editions approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, of the category «B» State administration. *Four* – of foreign states that are refereed in international science databases, one of which is the article published in the *Scopus* edition referred to 1Q classification. *Six* are reflected in the materials of scientific and practical conferences. Including from the published, the works are posted in *two* collective monographs: the *section* (Ukrainian edition) and the *unit* (foreign edition). *Seven*

certificates of copyright registration for the work were obtained, including regarding the open social research platform «Development of Ethnic Languages in Ukraine», which was founded by the author for the purpose of experimenting, systematizing, analyzing empirical data on various aspects of development of national minorities.

In the annexes to the dissertation: a comparative analysis of the characteristics of the projects of the concept of state ethno -national policy of Ukraine; comparison of the obligations of Ukraine and Poland under the Charter; systematization of definitions of the mechanism of public administration; model of social platform of ethno-national policy of Ukraine; implementation certificates; copyright registration certificates; list of published works on the topic of the dissertation.

Key words: public policy, public administration, ethnic policy, language policy, education, national minorities, national minority language, ethnic component, public administration mechanisms, socio-communicative mechanism, European integration, European Charter for Regional or Minority Languages.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Бондар В. Т. Соціологічне опитування з питання реалізації прав національних меншин в прикордонних західних регіонах України. *100 ідей для Президента та Уряду України : зб. наук. пр. (інформ.-аналіт. зб. проєктів у сфері публ. упр.)* : у 2 т. Київ : НАДУ, 2020. Т. 1. С. 41 – 47.

2. Бондар В. Т. Механізми реалізації суб'єктами публічного управління етнопонаціональної політики в Республіці Польща : досвід для України. *Експерт : парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ : Ліра-К, 2020. Вип. 5 (11). С. 215 – 224. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-214-224](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-214-224) .

3. Бондар В. Т. Соціокультурні параметри реалізації соціокомунікативного механізму управління в публічному дискурсі : Розділ // *Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління* : колектив. моногр. / за заг. ред. С. Бронікової та Н. Кондратенко. Київ : НАДУ, 2020. С. 137 – 184.

4. Бондар В. Т. Значимість регіональної мови в реалізації етнопонаціональної політики : порівняльний аналіз польського й українського досвіду. *Наукові перспективи*, 2021. Вип. 1 (7). С. 53 – 71. DOI: [https://doi.org/10.32689/2708-7530-2021-1\(7\)-53-71](https://doi.org/10.32689/2708-7530-2021-1(7)-53-71) .

5. Бондар В. Т. Окремі аспекти галузі освіти з розвитку мов національних меншин у Республіці Польщі : досвід для України. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. Київ, ТНУ ім. В. Вернадського. Т. 32 (71), № 2, 2021. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/07> .

6. Бондар В. Т. Методологічні підходи дослідження національних меншин як об'єкта державного управління. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. Київ : Гельветика,

2021. Т. 32 (71). Вип. 4. С. 1 – 8. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.4/01> .

7. Бондар В. Т. Публічна політика з розвитку мов національних меншин: Європейські стандарти. *Держава та регіони. Серія : Публічне управління і адміністрування*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2022. Вип. 1(75). С. 6 – 12. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.1.1> .

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Bondar, Volodymyr. Assessing national minorities in Ukraine: public administration challenges. *Astra Salvensis*. Volume 2022. Issue 1. P. 637 – 656.

Статті в іноземних виданнях

1. Бондар В. Т. Залучення інститутів громадянського суспільства до платформи як соціокомунікативної форми впровадження публічної політики України. *An integrated approach to science modernization : methods, models and multidisciplinary*, 2021. Вип. 1. С. 88 – 97. DOI: <https://10.36074/grail-of-science.19.02.2021.014> .

2. Bondar, Volodymyr. Systematic Approach as a Part of Methodology of Public Administration in Study of National Minorities in Ukraine. Scientific practice: modern and classical research methods: *Collection of scientific papers “LOGOS” with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference (Vol. 1)*, Boston, USA, February 26, 2021. P. 54 – 60. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-26.02.2021.v1.15> .

3. Бондар В. Т. Розвиток етнічних мов в Україні : відкрита суспільна дослідницька платформа. *Veda A Perspektivy*. Praha, České Republika, 2021. Вип. 6 (6). С. 45 – 57.

4. Бондар В. Т. Національні меншини у поліетнічному суспільстві : Люблянські рекомендації ОБСЄ. *Krakowskie Studia Małopolskie*. Toruń, Polska, 2022. Вип. 1. С. 42 – 55.

5. Бондар В. Т. Національні меншини у цифрову епоху: Талліннські рекомендації ОБСЄ. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми,*

тенденції розвитку : матер. XVIII Міжн. наук.-практ. конф., м. Київ ; Тарту, 07 лютого 2022 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ ; Тарту : ГО «ВАДНД», 2022. С. 39 – 44.

6. Bondar, Volodymyr. The development of language of national minorities in Ukraine: public governance challenges. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Vol. 50, No. 1 / 2022. P. 156 – 164. DOI:<https://doi.org/10.23856/5019> .

7. Bondar, Volodymyr. The civil society organizations of national minorities in public policy. The experience of Poland for Ukraine // Multidimensionality of Ukrainian – Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: Scientific monograph [science eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach] / Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022, P. 26 – 38.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Бондар В. Т. Мова національних меншин у реалізації публічної політики України. *Україна 2030 : Публічне управління для сталого розвитку* : тези доп. учасників щорічної міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 2020 р. / Київ : НАДУ, 2020. Т. 1. С. 7 – 9.

2. Bondar, Volodymyr. Mechanisms of Communication in Formation and Implementation of Public Policy. The Lublin Triangle. VI Міжнародна науково-практична конференція. «Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку». Польща, Варшава, 7 лютого 2021 року: Київ : Наукові перспективи, 2021. / за заг. ред. Є. Романенка (голова). С. 17 – 22.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи і правовий аспект розвитку мов національних меншин у сфері публічної політики	27
1.1. Науково-теоретичні розробки вивчення сучасних тенденцій розвитку мов національних меншин	27
1.2. Міжнародна система формування правового та інституційного механізмів публічної політики з розвитку мов національних меншин	43
1.3. Концептуальні підходи й засади державного регулювання розвитку мов національних меншин в Україні	58
Висновки до першого розділу	79
РОЗДІЛ 2. Порівняльний аналіз сучасного досвіду публічної політики з розвитку мов національних меншин у Республіці Польща та Україні	82
2.1. Інституціоналізація системи розвитку мов національних меншин Польщі та України	82
2.2. Механізми державного управління розвитку мов національних меншин Польщі та України	107
2.3. Інститути громадянського суспільства в системі розвитку мов національних меншин Польщі та України	125
Висновки до другого розділу	140
РОЗДІЛ 3. Удосконалення публічної політики з розвитку мов національних меншин в Україні	144
3.1. Напрями формування публічної політики з розвитку мов національних меншин	144
3.2. Соціокомунікативна взаємодія як механізм державного управління з розвитку мов національних меншин	156

3.3. Модернізація системи механізму державного управління публічної політики з розвитку мов національних меншин	168
Висновки до третього розділу	183
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ	191
ДОДАТКИ	224
ДОДАТОК А	224
ДОДАТОК Б	225
ДОДАТОК В	227
ДОДАТОК Г	228
ДОДАТОК Д	229
ДОДАТОК Е	235
ДОДАТОК Ж	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Венеціанська комісія	Європейська комісія «За демократію через право»
ВКНМ	Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин
ДЕСС	Державна служба України з етнополітики та свободи совісті
ЄХРММ	Європейська хартія регіональних мов або мов меншин
ЄС	Європейський Союз
ІГС	Інститути громадянського суспільства
КМУ	Кабінет Міністрів України
КСУ	Конституційний Суд України
МОН України	Міністерство освіти та науки України

Мінкультури України	Міністерство культури та інформаційної політики України
НБСЄ	Нарада з безпеки і співпраці в Європі
НУО	Неурядова організація
ОБСЄ	Організація з безпеки і співпраці в Європі
ОДА	Обласна державна адміністрація
ПАРЄ	Парламентська асамблея Ради Європи
РДА	Районна державна адміністрація
РЄ	Рада Європи
РКНМ	Рамкова конвенція про захист національних меншин
ЦСР	Цілі Сталого Розвитку
ЮНЕСКО	Організація об'єднаних Націй з питань світи, науки і культури

ВСТУП

Актуальність теми. Реакцією світової спільноти на актуалізацію прав національностей було ініціювання у 2019 р. резолюції ГА ООН, згідно з якою період 2022 – 2032 роки визначено як «Міжнародне десятиліття корінних народів». З урахуванням викликів, зумовлених розвитком етнічного середовища, трансформаційними процесами, інтеграційними й дезінтеграційними явищами європейського масштабу, виникає необхідність у модернізації чинних практик та інструментів публічної політики у сфері державного регулювання із забезпечення і гарантування прав осіб, які належать до національних меншин, на розвиток питомих ознак ідентичності.

Історично, Україна – це поліетнічна держава. Від проголошення Незалежності, сформовано правове поле захисту прав національностей, ратифіковано Європейську хартію і Рамкову конвенцію. За сучасності, до відмітних заходів вдосконалення концептуальних підходів державного регулювання відносимо передовсім проведення установчого міжнародного саміту Кримської платформи й створення онлайн-платформи «Національний корпус кримськотатарської мови», прийняття закону «Про корінні народи України», схвалення «Концепції розвитку та популяризації кримськотатарської мови на період до 2032 р.», затвердження Національної стратегії у сфері прав людини й Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки. Наведене засвідчує, що публічна політика з регулювання етнічного середовища в цілому і розвитку мов національностей зокрема продовжує залишатися важливою сферою.

Чисельна польська меншина в Україні й українська у РП, робить важливим розкриття факторів впливу на розгортання української спільноти Польщі, реалізацію права з розвитку рідної мови. Ознайомлення зацікавленими українськими представниками з практикою польської публічної політики дасть можливість знаходити корисні рішення для

можливої імплементації у внутрішній сфері, використовувати потенціал закордонних українців у вдосконаленні міждержавних механізмів. Адже забезпечення міжнаціональних відносин між акторами публічної сфери від національних меншин та владою у тому числі залежить від стану міждержавних стосунків.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження формують праці вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені державно-управлінській діяльності, проблематиці етнонаціональної й мовної політики, публічній політиці з розвитку мов національних меншин, взаємодії владних органів з інститутами громадянського суспільства.

Підвищений інтерес до прав національних меншин у вітчизняних науковців, це: К. Вітман, В. Горбатенко, О. Картунов, С. Ковбасюк, І. Кресіна, І. Курас, Л. Лойко, В. Мицик, П. Муцький, О. Панкевич, С. Римаренко, Є. Ткаченко, М. Товт, В. Туманов, С. Федик, Л. Фоміна, В. Явір.

Загальнотеоретичні аспекти формування і реалізації публічної політики, методології дослідження механізмів державного управління знаходять відображення у працях В. Андріяш, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, В. Дзюндзюка, В. Карлової, В. Князева, Ю. Ковбасюка, А. Колодій, О. Коротича, О. Машкова, П. Надолішнього, Н. Нижник, І. Розпутенка, Г. Одінцової, О. Пухкала, І. Рейтеровича, Ю. Сурміна, С. Телешуна.

Різноманітні точки зору з вивчення етнонаціональної сфери у взаємозв'язку з публічною політикою – у центрі уваги Б. Ажнюка, О. Антонюка, Л. Белея, І. Варзара, В. Войналовича, Д. Грицяка, Г. Євсєєвої, В. Євтуха, О. Калакури, О. Картунова, Т. Кияка, Т. Ковальової, В. Ковалюка, В. Колісника, А. Корж, В. Котигоренка, В. Кулика, І. Кураса, І. Лопушинського, О. Майбороди, П. Муцького, Л. Нагорної, В. Наулка, Л. Невари, М. Обушного, Я. Радевич-Винницького, О. Рафальського, Ю. Римаренка, В. Трощинського, М. Шульги, О. Ялової.

Відзначаємо науковий наробок польських вчених М. Будита-Будзиньської, М. Вальцера, А. Вежбіцького, Я. Кнопєка, Д. Ковалєвської, С. Лодзинського, Я. Мєчковського, Б. Спольського.

Аспекти розвитку національних меншин відображено у працях інших зарубіжних вчених: Ю. Бєстерс-Дільгер, Б. Вайнштайн, К. Вассек, К. Волчак, С. Гаудіо, Г. Гілберт, Т. Гурр, Ф. Капоторті, В. Кимлічка, Р. Купер, Д. Лайтін, І. Лернер, Т. Мусгрейв, М. Новак, А. Паттен, А. Росс, П. Торнберрі, Е. Хауген.

Увагу приділено теоретичним здобуткам таких авторів, як Б. Андерсон, Х. Арєнд, Ф. Барт, Р. Бурдьє, Ю. Габермас, С. Гантінгтон, Е. Гельнер, Е. Гідєнс, В. Гумбольд, К. Дойч, Є. Дюркгейм, Н. Луман, Т. Парсонс, К. Ріль, С. Рубінштейн, Ф. Фукуяма, Е. Хобсбайм.

Окремі положення і висновки фахівців враховані під час дослідження. Оцінювання властивостей об'єкта й предмета – завдяки критеріям: Атласу ЮНЕСКО мов, які знаходяться під загрозою зникнення; Комітету експертів Ради Європи; Департаменту економічного і соціального розвитку ООН.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконана у межах комплексної наукової програми Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідної теми кафедри мовної підготовки і комунікації в публічному управлінні НАДУ при Президентові України «Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління».

Мета і завдання дослідження. *Метою* є теоретичне обґрунтування сутності й особливості механізмів державного управління у сфері публічної політики Республіки Польща та України з розвитку мов національних меншин; проведення комплексного порівняльного аналізу сучасного досвіду.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання дослідницьких завдань:

– *визначити* теоретико-методологічні основи розвитку мов національних меншин у сфері публічної політики, науково-теоретичне підґрунтя їх сучасних тенденцій;

– *охарактеризувати* міжнародну систему формування правового й інституційного механізмів публічної політики з розвитку мов національних меншин та концептуальні підходи і засади державного регулювання цієї сфери в Україні;

– *розкрити* у зіставному контексті особливості інституціалізації системи розвитку мов національних меншин Польщі та України, функціонування механізмів державного управління, напрямів взаємодії влади з організованим громадянським суспільством у реалізації публічної політики з розвитку мов національних меншин;

– *проаналізувати* напрями спрямування публічної політики з розвитку мов національних меншин у руслі європейських підходів, моделей, стандартів і норм, з метою визначення їх адаптивності при вдосконаленні загальної системи механізму державного управління України;

– *розробити* модель взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства етнічного середовища, як один із шляхів модернізації чинної системи механізму державного управління, задля впровадження у діяльність вітчизняного спеціалізованого ЦОВВ – Державної служби України з етнополітики та свободи совісті механізму соціокомунікативної взаємодії під назвою «Суспільна платформа етнонаціональної політики України».

Об'єктом дослідження є публічна політика з розвитку мов національних меншин.

Предмет дослідження – публічна політика з розвитку мов національних меншин: порівняльний аналіз досвіду Республіки Польща та України.

Методи дослідження. Методологічну основу складає комплекс загальнонаукових методів пізнання: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, інші спеціальні методи. Так, *пошуково-бібліографічний* метод сприяв систематизації наукових праць і теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних науковців, експертів, фахівців. На основі *системного* аналізу досліджено етнонаціональну, мовну політику як систему

заходів регулювання мовного питання усіх рівнів публічної політики, формування механізмів державного управління, вивчення національних меншин як цілісного об'єкта. Метод *порівняння* – при зрівнянні складових формування і реалізації публічної політики обох країн з розвитку мов національних меншин: стану інституалізації системи розвитку мов національних меншин; механізмів державного управління; місця, ролі інститутів громадянського суспільства. *Історичний* – у дослідженні міжнародної системи правового й інституційного механізмів, концептуальних підходів і засад державного регулювання розвитку мов національних меншин України. *Емпіричне спостереження* сприяло постановці наукової гіпотези про те, що розвиток національних меншин залишається важливою сферою у реалізації політики РП та України, у частині захисту національних мов – актуальним напрямом діяльності органів державного й публічного управління. Метод *емпіричного дослідження* – в отриманні даних звітування країнами за Хартією. *Формально-правовий* застосовано: для встановлення взаємозв'язку внутрішнього змісту і форм державно-правових явищ під час взаємодії державних інституцій із публічними інститутами; при аналізі статусу мов національних меншин, визначенні повноважень та компетенції державних і публічних органів у мовній сфері, тлумаченні норм права. Використання *структурно-функціонального* уможливило: виділення в об'єкті системоутворювального фактора, визначення ролі мови у поведінці й мотивації національних меншин; виокремлення рекомендацій ОБСЄ як формуючих напрямів публічної політики. *Інституціонального* – у визначенні суб'єктів системи державного й публічного управління, які взаємодіють з етнічним середовищем; окресленні системи цінностей, ролі, символів національних меншин; з'ясуванні правил, функцій, прав, обов'язків у координуючій функції між складовими етнічного середовища. *Феноменологічний* метод дав змогу осмислити явище національних меншин. Завдяки *аксіологічному* методу розкрито властивість мови національної меншини у намаганні зберігати, розвивати цей етнічний компонент. *Аналогії* –

завдяки суголосності ознак об'єкта міжнародним і прийнятим у науковому експертному середовищі критеріям та враховуючи відсутність в українському чинному законодавстві визначеного переліку національних меншин, припускалося трактування таких спільнот, як національні меншини, а дослідження їх сутності, властивостей – за загальноприйнятими критеріями. Звідси – метод *емпіричного дослідження* у вивченні соціокомунікативних форм мотивації, організації, поведінки національних меншин як об'єкта управлінського впливу влади, публічного актора-суб'єкта. *Соціокомунікативний* використано для аналізу комунікативної взаємодії публічних інститутів, державних інституцій, національних меншин. *Антропоцентричний* – оцінювання ефективності забезпечення державою реалізації конституційних прав осіб від національних меншин, роботи органів публічного управління з етнічним середовищем. *Біхевіористський* – застосовувався у контент-аналізі документів, інформаційних потоків у площині «органи влади – національні меншини». *Аналітичний* – комплексного дослідження сучасних механізмів взаємодії.

Наукова новизна одержаних результатів. Робота – одна з перших наукових праць, у якій комплексно, із використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досліджень науки державного управління, теорії та методології державно-управлінської діяльності, теорії діяльності, системної теорії, теорії комунікативної взаємодії, теоретичних течій генезису етноса, принципу комунікативної раціональності досліджено особливості управління етнонаціональною сферою, місце і роль етнічного середовища у публічній політиці з розвитку мов національних меншин, процеси його взаємодії з органами влади як зацікавленого актора публічної політики.

Найсуттєвіші результати, які містять наукову новину:

вперше:

- у *порівнянні*, показано відмінності практичного втілення механізмів державного управління у реалізації Польщею та Україною публічної політики з розвитку мов національних меншин. Влада РП перевагу надає роботі

вузькоспеціалізованих комісій з питань освіти національних меншин, а України – змішаних міжурядових комісій. Українській частині таких комісій державою законодавчо делеговано повноваження представляти Кабінет Міністрів України у питаннях регулювання етнічного середовища, етнічного компонента;

- представлено авторське визначення поняття механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики загальної системи механізму державного управління. *Механізм соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики*, за подібністю до механізмів інструментальних та інформаційного забезпечення, увібрав у себе набір інструментів, що роблять його унікальним Це: мотивування; об'єктність; когнітивної, сенсорної, перцептивної дії; особистісний; інструментарій; формуючий вплив; виконавчий; результативність;

- розроблено *модель* взаємодії між владою і громадянським суспільством під назвою «Суспільна платформа етнонаціональної політики України», з метою її впровадження на базі Державної служби України з етнополітики та свободи совісті;

удосконалено:

- спосіб модернізації управлінської діяльності ДЕСС;
- наукову оцінку публічної політики України з розвитку мов національних меншин у напрямі модернізації механізмів та форм об'єкт-суб'єктної, суб'єкт-суб'єктної взаємодії через формування соціального й публічного простору етнонаціональної сфери;

дістали подальший розвиток:

- теоретико-прикладне розуміння сутності національних меншин як цілісної системи, розгортання якої узгоджується з розвитком соціальної системи. Теоретичні підходи до еволюціонування національних меншин за соціальними законами одночасно під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього походження;

- понятійно-категоріальний апарат галузі науки державного управління: формулюванням об'єктності й суб'єктності національної меншини як цілісної соціальної системи; встановленням значимості мови національних меншин як системоутворювального фактора; проявом суб'єктності національних меншин через комунікативну взаємодію у публічному просторі; формуванням організованого громадянського суспільства зацікавленими акторами публічної політики; впровадженням механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані положення, висновки мають теоретичне, практичне значення і можуть бути використані у:

- *науково-дослідницькій роботі* – виробленні пропозицій наукових розвідок щодо: модернізації системи механізму державного управління через впровадження механізму соціокомунікативної взаємодії; формування громадянського суспільства, активізації інститутів громадянського суспільства; імплементації рекомендацій ОБСЄ в формуванні поліетнічного суспільства, розвитку національних меншин та етнічного компоненту в цифрову епоху; поведінки публічних акторів у реалізації їх інтересів; вдосконалення теоретико-методичних підходів дослідження етнічного середовища як соціальної системи;

- *законотворчому процесі* – приведення у відповідність вітчизняної нормативно-правової бази до європейських норм: коригуванням положень Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» згідно з автентичним текстом Хартії; прийняттям акту про національні меншини з відображенням їх критеріїв та переліку;

- *практичній діяльності* органів влади усіх рівнів шляхом: вдосконалення роботи міждержавних механізмів з урахуванням факторів впливу на національну меншину як цілісну соціальну систему; модернізації загальної системи механізму державного управління імплементацією механізму соціокомунікативної взаємодії; впровадження на базі ДЕСС моделі

Суспільної платформи; розробки концептуальних документів щодо засад розвитку демократичної державної етнополітики України; організації зворотного зв'язку від ІГС етнічного середовища для підвищення інформативності, статусності й публічності звітів за ЄХРММ і РКНМ;

- залученні організованого громадянського суспільства до прийняття управлінських рішень, підготовки національних стратегічних програмних документів, суб'єкт-суб'єктної інтеракції з іншими публічними акторами;

- навчальному процесі: при формуванні компоненту освітніх програм; навчальних курсів ЗВО з публічного й державного управління; підвищенні кваліфікації держслужбовців, працівників місцевого самоврядування з метою набуття практичних умінь і навичок у роботі з представниками різних етносів, вивчення світового досвіду.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження використані (Додаток Д):

- Національною академією державного управління при Президентові України у виконанні науково-дослідницької роботи «Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління» (довідка від 02 березня 2021 р. № 302, оновлена від 27 вересня 2022 р. № 074-31-07-246);

- Комунальним закладом вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти» Департаменту гуманітарної політики Вінницької ОДА МОН України у використанні науково-педагогічними працівниками при підготовці магістрів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», на курсах підвищення кваліфікації працівників органів державної влади (довідка від 24 листопада 2021 р. № 01/21-734);

- Київським міжнародним університетом у використанні науково-педагогічними працівниками Інституту міжнародних відносин у процесі підготовки бакалаврів під час викладання навчальних курсів «Державне управління й прийняття зовнішньополітичних рішень», «Публічна і культурна дипломатія», «PR – інструменти в міжнародних відносинах» (довідка від 02 лютого 2022 р. № 197).

Апробація результатів. Обговорювалися на засіданнях кафедр: мовної підготовки і комунікації в публічному управлінні НАДУ при Президентові України; управління інформаційною політикою, а також глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби КНУ ім. Тараса Шевченка. Доповідалися на конференціях : *«Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку»* (м. Київ, 2020 р.); *«An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary»* (м. Відень, Австрія, 2021 р.); *«Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку»* (м. Варшава, Польща, 2021 р.); *«Scientific practice: modern and classical research methods»* (м. Бостон, США, 2021 р.); *«Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку»* (м. Тарту, Естонія, 2022 р.). *«Польща та Україна в сучасній Європі – міжкультурний діалог – роль національних меншин – виклики та загрози»* (м. Ольштин, Польща, 2022 р.).

Публікації. Матеріали дисертації викладено у сімнадцяти наукових працях. Із них сім опубліковано у провідних виданнях України з переліку фахових видань категорії «Б» МОН України з державного управління. Чотири – іноземних держав, що реферуються у міжнародних наукометричних базах, з них одна стаття – у виданні Scopus, віднесеному до 1Q класифікації. Шість відображено у матеріалах науково-практичних конференцій. У тому числі праці з опублікованих, розміщено в двох колективних монографіях: розділ (українське видання) і підрозділ (зарубіжне видання) (Додаток Е). Оформлено сім свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір (Додаток Ж), включаючи стосовно Відкритої суспільної дослідницької платформи «Розвиток етнічних мов в Україні», яку засновано з метою отримання емпіричних даних.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань, додатків. Загальний обсяг 244 с., основного тексту – 197 с. Список включає 306 найменувань (іншомовних – 31) на 33 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ І ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Науково-теоретичні розробки вивчення сучасних тенденцій розвитку мов національних меншин

Досліджуючи умови вживання носіями мов у відриві від батьківщини, К. Ріль наголошує: «мови національних меншин переймають лексичний запас та граматичну структуру мови навколишнього середовища унаслідок: зв'язку між мовою і суспільством, стану шкільної освіти, ставлення політиків до підтримки таких мов [256]».

Мова, як одна з ознак ідентичності, слугує важливим засобом комунікації. За В. Євтухом: «Мова є чи найхарактернішим маркером етнічної незалежності. Найчастіше її ідентифікують з тим чи тим народом, тією чи тією національністю [66]». О. Ткаченко переконує: «мова і національна ментальність співвідносяться як форма та зміст національної словесно-розумової культури в найширшому сенсі цього поняття. У мові виявляється національна ментальність, яка, у свою чергу, найбільшою мірою пояснює потребу в існуванні окремої національної мови [246]». Додаємо, є одним із символів поведінки, реакцією на інших індивідів.

На погляд автора: «Мовні відносини уможливають багатосторонні й різноманітні численні контакти між індивідами і соціальними групами незалежно від їхнього етнічного походження. Звідси – суспільні відносини, як особливий тип міжнаціональних відносин, змістом яких є зв'язок між суб'єктами – особами, національними меншинами, корінними народами, етнічними групами, органами державної влади, що виникають з приводу збереження, використання та поширення національних мов [30]».

Дослідження мови національних меншин збагачує знання про розвиток суспільних відносин, й навпаки.

Комплексність управління розвитком мов національних меншин обумовлена специфікою середовища, у якому вони вживаються поряд з державною мовою. Багатоманітність суб'єктів мовних відносин акцентує прояви різноманітності мовних зв'язків. «Різноманіття, що походить з союзу багатьох, є найвеличніше благо, яке надається суспільством, і це різноманіття, безперечно, втрачається більш за все державним втручанням», – В. Гумбольд. У контексті державної управлінської діяльності етнічне середовище перебуває у фокусі публічної політики. Тому одне із теоретичних та практичних завдань регулювання мовних відносин – це окреслення меж державного впливу.

З цих причин, на думку О. Бірюкової, поява поняття «етнонаціональні процеси» є наголошенням актуальності для України не лише проблематики етносів, а й національно-державного будівництва. Цим терміном вчена окреслює «основні компонентні у структурі й способі життя певного етносу, що відбуваються внаслідок міжетнічної взаємодії, зумовлюють сутнісні зрушення в його бутті [24]». Зазначає: «державна етнонаціональна політика України – це органічна складова внутрішньої та зовнішньої політики держави, яка є сукупністю послідовних рішень і дій органів державної влади чи місцевого самоврядування, спрямованих на задоволення соціальних, політичних і культурних потреб етнічних спільнот й окремих громадян, що належать до них, на утвердження у суспільстві атмосфери міжетнічної толерантності, на зміцнення загальнонаціональної єдності [167, с. 301]». Вочевидь, складність такого багатозначного процесу, множинність взаємозв'язків між усіма суб'єктами державного управління, вимагає всебічності управлінських методів та рішень.

Огляд наукових розробок у галузі державного управління вказує на зростаючий інтерес до різних аспектів державного регулювання. В. Андріяш зазначає: «така діяльність має владно-розпорядчий характер і спрямована на задоволення потреб національних меншин, що здійснюється на виконання

Конституції України та законів України [11, с.137]». На погляд Т. Ковальової: «в умовах поліетнічного суспільства та зовнішніх загроз національній безпеці, на сучасному етапі державотворення методологічною основою державної мовної політики України виступають теоретичні засади формування нації [95, с. 36]». Таким чином, методологічні підходи у процесі націєтворення і державного будівництва можна розглядати як базові складники розвитку не лише мови титульного етносу, а й мов національних меншин, які утворюють єдине з панівною нацією етнічне середовище.

Завдання, пов'язані з дослідженням розвитку мов національних меншин, зумовили розробку понятійно-категоріального апарату, формулювання теорії й методології в галузі державної управлінської діяльності. Сформовано відповідну енциклопедичну – Мала енциклопедія етнодержавознавства (1996 р.), Енциклопедія історії України (2003 – 2019 рр.), Енциклопедія державного управління (2011 р.) і довідкову базу [68; 78]. За міждисциплінарності теми, домінантним дискурсом є політичний.

У різних контекстах розвиток мов національних меншин був об'єктом уваги таких вітчизняних науковців, як: Б. Ажнюк [2; 3; 4; 145], Л. Белей [22; 23], Д. Грицяк [49; 50; 51; 52], Г. Євсєєва [75; 76], Л. Клименко [89], Т. Ковальова [91; 92; 93; 94; 95], А. Корж [104], В. Котигоренко [106; 107], В. Кулик [118; 119; 120; 121; 122; 290], Л. Невара [154; 155], Я. Радевич-Винницький [201; 202; 203], С. Римаренко [208; 209; 210], С. Савойська [219; 220; 221; 222; 223], Є. Ткаченко [241; 242; 243; 244; 245], О. Ялова [270].

Співвідносячи роль державної мовної політики з внутрішньою і зовнішньою, Т. Ковальова упевнена: «мовні проблеми в сучасному українському суспільстві набувають ознак і характеристик політичних проблем першочергової важливості. Зокрема, аналіз мовної політики України на сучасному етапі дає змогу зробити висновок, що мовна політика є не лише одним із найважливіших аспектів державної політики в цілому, а й невід'ємною складовою останньої [92]». Підтвердженням цьому є реакція МЗС України на критику Угорщини та Болгарії вітчизняних внутрішніх

реформ щодо нібито загроз для угорської і болгарської меншин розвивати рідну мову.

Розмірковуючи над сучасним статусом мовної політики, Г. Євсєєва наголошує на: «її поступовому перетворенні з прикладної галузі загального мовознавства та феномену в соціології в окрему сферу державного управління [76, с. 39]». З приводу доцільності звернення за досвідом до демократичних країн, вчена пише: «попри нові бачення у використанні теорії досліджень проблем мовної політики радянського періоду доводиться констатувати, що їх істотним недоліком була відірваність від західноєвропейських та американських соціологічних шкіл, які відстоювали кардинально протилежні погляди [там само, с. 31]». Вважаємо, за наявних теоретичних відмінностей, не можна відкидати, що зарубіжна практика в українських реаліях не завжди придатна чи матиме позитивні наслідки, тому її застосування має підлягати системному дослідженню.

Науковий наробок вчених з аналізу мовної політики представлений докторськими дослідженнями О. Герасимової [44], Г. Євсєєвої [75], І. Лопушинського [133], Т. Ковальової [94], Г. Панченко [160], Н. Попович [172], Т. Сенюшкіної [225], Ю. Чередник [260]; працями В. Кулика [120; 121; 146; 290], Ю. Куца [124], Л. Нагорної [70; 147], Н. Підбережник [165], С. Савойської [219; 222; 223], О. Сергєєвої [226].

Слушно зауважує О. Герасимова у праці «Формування та реалізація державної політики України у сфері книговидання: мовні аспекти» [44], що під впливом таких суспільних явищ, як мова чи культура, існує потреба у виробленні не тільки ефективних механізмів мовної політики, спрямованих на захист демократичних цінностей, а у й системному підході до розвитку державної мови та мови етнічної більшості. Як дієвий захист втратити самоідентичність під тиском глобальних інтеграційних процесів.

«Державна мовна політика в контексті української національної ідеї: теоретико-методологічні засади» [75] Г. Євсєєвої містить визначення

основних напрямів розвитку механізмів державного управління з підтримки мов національних меншин у руслі євроінтеграційних устремлінь.

У дослідженні І. Лопушинського «Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України» [133] автор наголошує на виробленні сучасної мовної політики в галузі освіти як складової загальної державної системи. Відзначає мовно-культурний фактор у формуванні національних спільнот. Пропонує концептуальну модель, шляхи вдосконалення механізмів функціонування, розвитку.

Дисертаційне дослідження Т. Ковальової «Теоретико-методологічні засади державної мовної політики України в умовах суспільних трансформацій» [94] спрямоване на вирішення наукової проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад державної мовної політики, розроблення науково-теоретичних й практичних рекомендацій. Наголошується актуальність перегляду концептуальних основ, нових підходів до формування сучасної моделі державної мовної політики.

Варта уваги розвідка «Механізми реалізації державної мовної політики в Україні» [160] Г. Панченко, у якій виділено складові державної мовної політики. Розглянуто комплексний підхід застосування правового, політичного, організаційного, інформаційного, інших механізмів.

Монографію «Державно-управлінський дискурс у політико-адміністративних відносинах: теоретичні та методологічні засади» [172] Н. Попович присвячено процесові розвитку мов завдяки ролі держави. Як зазначає автор, до об'єктів державотворення належать також і лінгвістичні процеси, а функційний та внутрішньоструктурний розвиток мови потребує вивчення на предмет своєрідності, наслідків впливу суспільних чинників.

У праці «Державні механізми управління етнічними конфліктами» [225] Т. Сенюшкіної проводиться порівняльний аналіз публічної політики Німеччини, Іспанії, України. Акцентовано успішність поєднання зусиль держави й національних спільнот.

До можливості використання зарубіжного досвіду звертається Ю. Чередник у дослідженні «Модернізація державної мовної політики в Україні: теоретико-методологічний аспект» [260]. Увагу приділено організаційній складовій. Пропонується проєктний підхід з виявлення передумов проблемних ситуацій регіонального значення.

Наукова праця Ю. Куца «Сучасна мовна політика Української держави: управлінсько-правовий аспект» [124] містить системний аналіз дискусійних питань законодавчого забезпечення. С. Савойська бачить мовну політику як складову комунікативної політики й комунікативну модель вирішення мовних конфліктів з позицій політики [222]. Об'єкт інших наукових розвідок дослідниці – зовнішні та внутрішні чинники дестабілізації мовних відносин у моменти політичного загострення [219]. У монографії «Мовна політика у сучасній Україні: деструктивні і конструктивні виміри» [223] вона вивчає наслідки реалізації мовної політики в умовах глобалізації, трансформації українського суспільства.

У кандидатському дослідженні О. Сергєєвої «Державна мовна політика в Україні: європейський контекст» [226] продемонстровано, що однобічне розуміння положень ЄХРММ політичними силами спричинило розбіжності на державному рівні у трактуванні між мовою титульної нації та мовами меншин. Акцентовано на необхідності вироблення єдиного державного підходу до розвитку мов національних меншин.

Монографія «Наш місцевий Вавилон: Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ-го ст. (до 1944 р.)» [261] авторства С. Черничко і Ч. Фединець присвячена аналізу особливостей мовної ситуації за умов розвитку одночасно у системі різних держав.

Уперше комплексно досліджений генезис державної мовної політики в історичній ретроспективі з обґрунтуванням напрямів розвитку на теоретико-методологічному рівні Д. Абрамовою і О. Руденко у монографії «Генеза та розвиток державної мовної політики України» [214]. Авторками узагальнено

зарубіжний досвід, можливості його використання в Україні на основі тенденцій країн ЄС і нового напрямку – управління багатомовністю.

Державна мовна політика у контексті правових норм була об'єктом уваги в дисертаційних дослідженнях і наукових працях Д. Абрамової [1], Д. Грицяка [50], Л. Клименко [89], Т. Ковальової [91], В. Мицика [143], П. Муцького [148], Л. Невари [154], Є. Ткаченка [241; 242], О. Ялової [270].

«Законодавче забезпечення державної мовної політики в Україні: теоретико-історичний аспект» [1] Д. Абрамової сфокусовано на зарубіжному досвіді формування та реалізації мовного законодавства, можливості його упровадження в Україні.

У кандидатському дослідженні Л. Клименко «Державна мовна політика в Україні (теоретико-правовий аспект)» [89] обґрунтовано чинники впливу на мовну політику. Запропоновано визначення державної мовної політики у сфері регулювання національних меншин, освіти, ЗМІ, судочинства.

Різноманітний аналіз Д. Грицяка у кандидатській роботі «Політико-правові засади мовної політики в Україні» [50]. Він доходить висновку, що реалізація мовної політики в інтеграційних умовах має регіональну специфіку, стандарти державної мовної політики утілюють як національні, так і загальноєвропейські елементи, цінності, орієнтири.

У кандидатській дисертації Є. Ткаченка «Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект» [241] пропонується визначення принципів мовної політики. В іншій праці – монографія «Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект» [242] – вчений обстоює думку, якої також дотримується Т. Ковальова [91]: удосконалення державної мовної політики необхідно спрямувати на подолання суперечностей з огляду на невідповідність чинної нормативної бази вимогам сучасності, на вплив етнополітичного та регіонального чинників.

Л. Невара, вивчаючи у кандидатській роботі «Захист мовних прав у Європейській хартії регіональних мов або мов меншин» [154] наслідки ратифікації ЄХРММ, наголошує на критичному ставленні частини

експертного середовища щодо відповідності положень ратифікаційного закону мовним інтересам держави, міжнародним зобов'язанням, його декларативному характері.

У кандидатському дослідженні «Конституційно-правові засади мовної політики та їх реалізація в Україні» [270] О. Ялова артикулює важливість основоположних правил регулювання мовних відносин, забезпечення ними функціонування й розвитку державної мови та мов національних меншин на основі норм законодавства. Вона, як й Л. Невара та інші правознавці, припускає повторну ратифікацію ЄХРММ на основі кваліфікованого перекладу оригінального тексту.

Кандидатське дослідження П. Муцького «Концептуальні підходи та політико-правові засади забезпечення індивідуальних і колективних прав національних меншин» [148] містить характеристику чинників з актуалізації відповідних проблем, аналіз західних концепцій.

В. Мицик, у монографії «Права національних меншин у міжнародному праві» [143], розглядає процес становлення, зміст основних та спеціальних прав меншин. Приділяє увагу діяльності універсальних і регіональних інституціональних механізмів, правовому статусу національних меншин в Україні, його відповідності чинним міжнародно-правовим стандартам.

Серед вчених, які досліджували мовну політику зарубіжних країн, захист прав національних меншин, слід назвати Б. Ажнюка [2; 145], В. Бабюк [17], Т. Ковальову [93; 95], В. Колісника [97], В. Кулика [120; 290], Є. Мацневу [140], Т. Сенюшкіну [224], О. Сергєєву [227], Є. Ткаченка [245], В. Трощинського [249].

Вивчаючи європейські засади мовної політики, статус мов і мовних прав, Б. Ажнюк у своїх працях наголошує: «мовні права титульної нації формалізуються в офіційному статусі її мови як державної або офіційної мови держави. Статус є важливою передумовою забезпечення мовних прав, але автоматично не може гарантувати їх дотримання. За умов рівного статусу перевагу має мова з потужним інституційним, соціальним та інформаційним

ресурсом ... наявність у мови офіційного статусу актуалізує кореляцію «право і обов'язок» [3, с. 30 – 31]». Цікава його інша теза: «вагомий внесок у справу розвитку української мови можуть зробити ті україномовні росіяни і російськомовні українці, які цінують український елемент своєї ідентичності, адже вони є, по-перше, носіями великого цивілізаційно-культурного потенціалу, а по-друге, краще за будь-кого знають, як зацікавити українською мовою й культурою тих, для кого органічним є російське середовище [4, с. 344]». Звертаючись за досвідом до низки країн Заходу, вчений узагальнює положення мовної політики: 1) провідна роль державної мови як фактора національної єдності; 2) захист і підтримка міноритарних мов; 3) двомовність із достатнім володінням державною мовою; 4) ефективний механізм дотримання мовних прав [2]. У монографії «Мовна політика: Україна і світ» [145] Б. Ажнюк звертається до усталених і новітніх концептуальних підходів мовної політики, можливості впровадження окремих в Україні.

Практика застосування різних моделей державного регулювання мовних відносин Бельгії, Іспанії, Швейцарії, Угорщини, Фінляндії була об'єктом досліджень В. Бабюк [17], О. Сергєєвої [227]. Дослідниці привертають увагу до принципу додатковості, коли рішення приймаються на рівні етноспільнот. Таким способом позитивно вирішуються проблеми мовної толерантності на рівні органів місцевого самоврядування.

Розглядаючи публічну політику забезпечення мовних прав угорської та української національних меншин Словаччини, Т. Ковальова відзначає взаємодію між державними органами й українською меншиною: «таку ефективність можна досягти шляхом застосування комунікаційних стратегій у взаємовідносинах урядових і неурядових організацій [93]». Виокремлює досвід Чехословаччини та Ізраїлю: «мова є знаряддям, яке відіграє роль інтегративного чинника, національного маркера, що повинно бути основою державної мовної політики [95, с. 36]».

Т. Сенюшкіна, систематизуючи ознаки міжнаціональної напруженості, доходять висновку, що факт проживання декількох національних меншин у

межах спільної території й необхідність застосування засобів для їх існування актуалізує завдання з розроблення нових підходів [224].

У монографії «Перегляд історії успіху: виконання рекомендацій Верховного комісара ОБСЄ щодо національних меншин в Україні, 1994 – 2001 рр.» [290] В. Кулик аналізує зміст рекомендацій та їх виконання державою. У книзі «Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України» [120] – розкриває сутність мовної політики багатомовних країн, розмірковує про можливість упровадження успішних практик.

Є. Ткаченко, беручи до уваги багатонаціональність і полімовність України, розглядає правовий режим про мови у сфері регулювання мовних відносин зарубіжних країн. Звертає увагу, що при забезпеченні конституційних гарантій прав національних меншин на розвиток мов постає необхідність врахування багатьох факторів. Пропонує класифікацію країн згідно з правовим статусом мов національних меншин [245].

Теоретичні засади інтеграційної моделі етнополітики Латвії та Естонії розкриваються В. Троцинським в статті «Інтеграційна модель державної етнополітики: зарубіжний досвід для України» [249]. З'ясовуються можливості застосування подібної форми міжетнічних відносин в Україні.

Внесок науковців філологічної сфери відтворено у працях з дослідження державної мовної політики.

Я. Радевич-Винницький вивчав роль мови у контексті ідентичності та маркеру у багатомовному суспільстві [202]. Приділено увагу окремим аспектам глобалізації у проєкції на українське етнічне середовище та етнічно-субетнічні особливості, мовно-інформаційний простір [203].

Монографія «Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі» [213] О. Рудої присвячена дослідженню дискурсів сучасних українських політичних сил з різними поглядами на питання мовного будівництва.

Не залишилося поза увагою науковців питання русинської автономії. Л. Белей з наукових позицій заперечує оригінальність русинської мови через її штучний характер: «не має нічого спільного з лінгвістикою та не лежить у науковій площині, для його розв'язання ідеологи неорусинства послідовно використовують технологічні прийоми, що лише імітують наукові методи. З цією метою вони намагаються маніпулятивно довести відрубність граматики, фонетики та лексики найзахідніших українських говорів або ж місцевої літературно-мовної традиції [23, с. 222]». Правниця І. Кресіна, аналізуючи вимогу русинів на отримання статусу національно-територіальної автономії, наголошує, що в українському правовому полі такий інститут не працює, – «відмовляти русинам у самовизначенні означає заганяти вглиб етнополітичну проблему, яка згодом обернеться справжніми сепаратистськими тенденціями, загрозливими для цілісності держави [112, с. 22]».

Окремі аспекти забезпечення ефективності державного управління етнонаціональними процесами, модернізації етнонаціональної політики та її правових засад, перебували у площині наукового інтересу таких вітчизняних вчених та експертів, як В. Андріяш [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14], О. Батанов [21], О. Бірюкова [24], К. Вітман [39], В. Євтух [68], І. Зварич [82], О. Калакура [71; 80; 86; 87; 88; 152], Л. Ковач [152], А. Корж [104], В. Котигоренко [71; 106; 107; 147; 152], В. Коцур [108; 109; 152], Н. Кочан [71; 80; 152], І. Кресіна [67; 101; 111; 112, 113, 114, 115], О. Кривицька [116; 117], О. Куц [123; 124], Л. Лойко [101; 130], О. Майборода [137; 147; 157], Н. Макаренко [71; 80], П. Надолішній [150; 156; 237], М. Панчук [6; 71; 80; 147; 152], Ю. Поліщук [169; 170], І. Попова [171], Н. Попович [172; 173], О. Рафальський [72; 80; 205; 206], С. Римаренко [168; 209], В. Скляр [228; 229], М. Степико [233; 234], І. Тохтарова [247], Ю. Шаповал [147], М. Шульга [147], В. Явір [67; 101; 267; 268; 269].

У докторській дисертації В. Андріяш «Модернізація механізмів державного регулювання етнополітичних процесів України в умовах

глобалізації» [12] вивчено різні форми глобалізації та її наслідки для українського етнічного середовища.

Зміст та особливості етнонаціональної політики обґрунтовує О. Куц у дослідженні «Етнонаціональні державотворчі процеси в Україні (управлінський аспект)» [123]. Він розкриває стан етнополітичних трансформаційних процесів у рамках державотворення. Здійснює системний аналіз обумовленості етнонаціональних, державотворчих процесів під час трансформації.

У праці «Етнополітична суб'єктність громадських організацій етнічних меншин України» [130] Л. Лойко доводить, що пробудження етнічної ідентичності може відбуватися паралельно з трансформацією етнічних фрагментів соціуму в єдиний етносоціальний й етнополітичний організм – громадянське суспільство. Узагальнює досвід пошуку форм міжетнічної консолідації і координації у діяльності ГО етнічних меншин.

Визначення рівня мовної асиміляції громадян України у соціально-освітньому вимірі з урахуванням територіальних відмінностей запропоновано В. Склярком в авторефераті «Еволюція етномовних процесів в Україні наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст.» [228]. На основі переписів населення досліджуються етномовні процеси, особливості етнічного складу й мовної структури населення.

У монографії «Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт» [106] В. Котигоренка – висловлюється переконання, що стратегічним завданням держави повинно залишитися сприяння вільному розвитку, взаємопроникненню й зближенню культурних, цивілізаційних цінностей етносів України.

Проблема розвитку мов національних меншин відображена у кандидатських дисертаціях. «Мовний чинник суспільної трансформації в Україні» А. Корж [104] – аналізує взаємозв'язок між мовою і етнонаціональною політикою.

У дисертації «Геополітичний вимір етнонаціональних процесів в Україні» [24] О. Бірюкової розкрито взаємозв'язок між етнонаціональними і політичними чинниками.

Бачення комплексного механізму державного регулювання сфери етнонаціональних відносин у площині «держава – регіони» викладено І. Поповою у кандидатській роботі «Механізми реалізації державної етнонаціональної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект» [171].

І. Тохтарова в праці «Оцінювання державної політики у сфері етнонаціональних відносин в Автономній Республіці Крим» [247] пропонує методику оцінювання результативності та формування комплексу механізмів регулювання міжетнічних відносин.

Обговоримо окремі монографічні праці. «Етнополітика в Україні: регіональний контекст» [82] І. Зварича, у якій узагальнено принципи системно-функціонального аналізу в комплексі з регіональними особливостями. Запропоновано засоби і ресурси оптимізації регіональних етнополітичних процесів.

Над важливістю реалізації в державі мовної політики, щоб поряд із утвердженням державної мови враховувалися інтереси різних мовних груп, розмірковує С. Римаренко в монографії «Індивідуальні та колективні права: етнополітичний контекст» [209]. В аналітичній доповіді «Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях» [168], за редакцією С. Римаренка, обговорюються теоретичні й практичні аспекти, викликів та ризиків.

В. Андріяш у дослідженні «Державна етнополітика України в умовах глобалізації» [8] аналізує перспективи розвитку етнополітичних процесів з урахуванням зарубіжного досвіду. Виділяє особливості політико-правового регулювання етнополітичних процесів, їх відповідність сучасним соціокультурним реаліям.

Монографія О. Калакури «Поляки в етнополітичних процесах України у ХХ ст.» [87] присвячена етнополітологічному вивченню етнічних, культурних, духовних, соціоекономічних, міжнародних аспектів існування польської меншини. Обґрунтовано пропозиції щодо підвищення ролі українських поляків у зміцненні добросусідства між країнами.

Етнополітичну специфіку і сутність конфлікту в Придністров'ї показано В. Коцуром у праці «Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї у контексті українсько-молдовських міждержавних відносин» [108]. «Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.» [109] є першим дослідженням історії національних меншин України у контексті трансформації.

«Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України» [116] О. Кривицької аналізують особливості ідентифікаційних практик, конструювання негативної ідентичності, кордонів соціокультурного простору. Розкрито політизованість проблеми «двох Україн», ціннісно-ідеологічної поляризації соціуму. Розглянуто соціокультурні маркери у системі національної безпеки України.

Монографічна праця О. Рафальського «Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір» [205] розкриває методологічні, теоретичні засади дослідження процесів сучасних трансформацій з урахуванням особливостей розвитку етнонаціональної політики.

Дослідження «Українська ідентичність: феномен і засади формування» [234] М. Степико присвячене визначенню теоретико-методологічних проблем осмислення етносу і націй, чинників та механізмів етно- й націогенеза.

Найбільш поширені класифікації моделей етнополітичних інтеграційно-дезінтеграційних процесів досліджено і систематизовано В. Явір у монографії «Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт» [69]. Проаналізовано зарубіжний досвід процесів на Корейському півострові, Кіпрі, в Грузії, Молдові. У статті «Проблеми в сфері забезпечення прав національних меншин у контексті євроатлантичної

інтеграції України» [267] вчена привертає увагу до недостатнього законодавчого, інституційного забезпечення захисту прав національних меншин з розвитку мов, надмірної політизації.

Чимало питань у правовому аспекті розвитку мов національних меншин висвітлюють колективні монографії:

- «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом» [147] (О. Майборода, М. Шульга, В. Горбатенко, Б. Ажнюк, Л. Нагорна, Ю. Шаповал, В. Котигоренко, М. Панчук, В. Перевезій), у якій обговорюються особливості прояву мовного чинника при трансформації;
- «Державна політика щодо захисту прав національних меншин: досвід країн Вишеградської групи» [58] (Я. Турчин, Л. Дорош, Т. Лейк, М. Гетьманчук, М. Бучин), де показано напрями вдосконалення законодавства з регулювання розвитку мов національних меншин у межах окремих адміністративних одиниць Польщі, Угорщина, Чехії, Словаччини;
- «Етнічний вимір соціоструктурних перетворень» [66] (В. Фадєєв, Г. Носов, В. Багінський, Б. Попов) присвячена вивченню взаємозв'язку між етнічними процесами та трансформаціями соціальної структури. Особлива увага – соціальній диференціації, міжгенераційним відносинам;
- «Закарпаття в етнополітичному вимірі» [80] (М. Панчук, В. Войналович, О. Галенко, Т. Горбань, О. Заремба, О. Калакура, Л. Ковач, В. Котигоренко, Н. Кочан, О. Красівський, О. Ляшенко, Н. Макаренко, О. Рафальський) представляє зміст, наслідки від реалізації урядової політики за різних державних утворень в етнічній сфері регіону;
- «Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ ст.: стан і проблеми дослідження» [152] (В. Котигоренко, О. Калакура, Л. Ковач, В. Коцур, Н. Кочан, О. Ляшенко, Ю. Ніколаєць,

В. Новородовський, М. Панчук) досліджує досвід, тенденції, проблеми й актуальні завдання розвитку наукового знання про місце і роль національних меншин України.

- «Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості» [71] (М. Панчук, В. Євтух, В. Войналович, В. Котигоренко, О. Калакура, Н. Кочан, Н. Макаренко, Т. Горбань, О. Ляшенко, Л. Ковач) містить результати вивчення мовних аспектів етнополітичної регіоналізації суспільного простору України. Опис теоретико-методологічного інструментарію;
- «Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління» [240] (В. Бондар, С. Бронікова, Р. Ленда, ін.) – проаналізовано категорії механізму публічного управління. Виокремлено соціокомунікативний механізм, розкрито його антропоцентричну сутність і ресурсний потенціал.

У книговиданні опубліковано праці, варті уваги. Соціальній сфері та її етнічним аспектам присвячена робота «Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні» [70] (О. Рафальський, В. Войналович, Л. Нагорна). Представлено результати дослідження етнополітичних аспектів динаміки сутнісних змін. Сформульовано, обґрунтовано пропозиції щодо оптимізації напрямів публічної політики.

«Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства» [72] (О. Рафальський, В. Войналович, М. Рябчук) – відстежують динаміку етнічних, національних, суспільних ідентичнісних змін після Революції Гідності. Проаналізовано мовні аспекти суспільної консолідації.

У виданні «Етнічність у міжнародній системі» [137] О. Майбороди, розглянуто теоретико-концептуальне наближення до наукового підходу що полягає у застосуванні положень загальної теорії систем до суспільних явищ.

Авторським колективом О. Котигоренко, О. Калакура, Л. Ковач, В. Коцур, Н. Кочан, О. Ляшенко, Ю. Ніколаєць, В. Новородський, М. Панчук у книзі «Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ ст.:

стан і проблеми дослідження» [152] систематизовано результати вивчення досвіду формування, тенденцій, проблем, актуальних завдань розвитку наукового знання з предмету.

Підсумки проєкту «Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи» підведено у виданні «Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації» [146] (міжнародний колектив Ю. Бестерс-Дільгер, С. Гаудіо, В. Кулик, Л. Масенко, Н. Трач). Зроблено висновки на основі всеукраїнського опитування і фокус-групових дискусій у Києві, Донецьку, Луцьку, Львові, Одесі.

Серед зарубіжних вчених, чії спроби осмислити проблему розвитку мов національних меншин у контексті реалізації публічної політики виявилися найбільш плідними, варто виокремити І. Больман, К. Волчук, Е. Гришаєва, Д. Карлет, Р. Купер, Д. Лайтін, К. Мар-Молінеро, В. Кимлічка, А. Патен, Т. Скутнабб-Кангас, Б. Спольський, Е. Хауген, Г. Шиффман.

Поряд з науковими працями, потрібно визнати й науково-методологічну цінність публікацій Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Центру українознавства Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, висновків Венеціанської Комісії, Комітету експертів РЄ. Результативні масиви статичних й емпіричних даних у зведених періодичних звітах РП та України щодо виконання зобов'язань за положеннями Хартії і Конвенції. Враховано дані соціологічних опитувань вітчизняними спеціалізованими організаціями.

1.2. Міжнародна система формування правового та інституційного механізмів публічної політики з розвитку мов національних меншин

Одна із наймасштабніших наукових праць «Проект. Меншини у небезпеці» під керівництвом Т. Гурра (Центр міжнародного розвитку та управління конфліктами, США), у 1980 – 1990-х рр., присвячена вивченню етнічних груп на предмет виявлення джерел конфліктів з фокусом на шість

регіонів світу, включно з колишнім СРСР. Проаналізовано участь у конфліктах 270 етнічних груп у 1945 – 1993 рр., і 233 упродовж 1990 – 1999 рр. Встановлено прямий зв'язок між зовнішнім впливом й посиленням відчуття групової ідентичності. Підсумок: головна причина етнічного конфлікту – несиметричні заходи публічної політики з забезпечення, захисту прав меншин.

У міжнародному праві, Є. Ткаченком систематизовано термін «меншина», який: «застосовується до групи осіб, які відрізняються від решти населення країни такими ознаками, як раса, етнічне походження (національність), релігія, мова, культура. Звідси походить їх різноманітність, групи: «расові», «національні», «етнічні», «культурні», «мовні меншини», «меншини» [244, с. 66]».

Актуальність захисту прав і свобод людини обумовила створення правової архітектури, за якої, регіональне співробітництво держав змістовно наповнює єдине універсальне джерело норм, механізмів, з одного боку, а з іншого – представляє стандарти для імплементації на національному рівні. Серед переваг регіональної системи – можливість впроваджувати механізми з врахуванням локальних особливостей. Таким чином, наслідування Україною європейських норм є першочерговим у формуванні та реалізації публічної політики з розвитку мов національних меншин.

Методичні настанови Спеціального доповідача ООН з питань меншин «Мовні права мовних меншин. Практичний посібник із впровадження» окреслюють чотири ціннісні спрямування побудови міжнародної правової системи стандартів і норм у сфері розвитку мов національних меншин та корінних народів [291, с. 8]. За сутністю, це: *гідність* – основний принцип і норма міжнародного права; *свобода* – вільне вживання мов у побуті, приватному житті; *рівність, недискримінація* – заборона необґрунтованих дій держави з виключення окремих осіб через мовні переваги; *ідентичність* – мова, мовна належність як частина людини, спільноти, держави.

З боку суб'єктності, Н. Яцишин виділяє індивідуальні та колективні (групові) права: «Саме такими за своєю природою є права національних меншин [272, с. 173]». Дослідник обстоює думку, що феномен мови і феномен національних меншин є зіставним, ураховуючи їх соціальну природу. Проявляються вони в етнічному середовищі – тоді право на розвиток мов національних меншин можна найбільш ефективно реалізувати за рахунок спільних зусиль, через колективні права. Бачення автора, що право особи, яка належить до національної меншини, до прикладу, на освіту рідною мовою, відноситься до категорії індивідуальних прав людини. Уявімо, що ступінь рівноваги та стійкості всієї системи прав людини або прав національної меншини з її індивідуальними особами зростає із взаємодоповненням колективними й індивідуальними правами. Тоді механізми їх захисту або реалізації у сукупності, мають визначатися у часі і застосовуватися з урахуванням специфіки, умов, потреб залежно від стадії розвитку національної меншини як соціальної системи.

Інший аспект. У наукових працях С. Погребняка, Є. Ткаченка, О. Барабаша наголошується на рівності обсягу права між етнічними меншостями, відсутності субординації, заборони будь-якої дискримінації. С. Погребняк пише: «Всі люди володіють основними (фундаментальними) правами і володіють ними рівною мірою, тому що ці права пов'язані з ознакою людського роду, стосовно яких всі людські істоти є рівними [166, с. 56]». Беручи до уваги стан етнічного середовища як апріорі меншості, соціальну стратифікацію суспільства, субординацію ієрархічної вертикалі соціальної системи, доходимо висновку, що елементи цієї системи об'єктивно не можуть мати однакового обсягу прав. Звідси – дотримання принципу рівності, закріпленого у ст. 24 Конституції України, не є сталою характеристикою.

Підходячи до мовних відносин з правової точки зору, зазначаємо, що за змістом, – це не лише юридичні права, а й юридичні обов'язки. Отже, обсяг обов'язків буде різним. Наприклад, повага до мов представників інших національностей, вивчення державної мови і володіння нею в обсязі,

визначеному законодавством. Якщо у взаємодію вступають представники влади, то обсяг обов'язків перевищуватиме обсяг прав. Адже на владні органи покладено забезпечення мовних прав громадян, недопущення їх порушення на мовному ґрунті. Тому, більш гнучким підходом, на погляд автора є тлумачення у міжнародних актах дефініції «дискримінація».

За О. Барабашом, ознаки дискримінації: «1) як ставлення до людини з порушенням принципу рівності. Відтак складність тлумачення дискримінації є наслідком теоретичних проблем, пов'язаних з розкриттям поняття рівність; 2) критерії не завжди є однаковими, а можуть зумовлювати сумніви в їх обґрунтованості; 3) не все, що є нерівністю, є дискримінацією. Законодавець може надавати певним суб'єктам в окремих випадках пільги, у зв'язку з цим інші суб'єкти можуть скаржитися на дискримінацію їх прав, законних інтересів [20, с. 17]».

У Декларації ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин прописано: «Держави за необхідності вживають заходів для забезпечення того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою й ефективно здійснювати усі свої права людини, основні свободи без якої б то не було дискримінації і на основі повної рівності перед законом [56, ст. 4]». Вітчизняним законодавцем імплементовано таку дефініцію дискримінації: «це рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних й інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного або соціального походження, сімейного чи майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання й реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина» (ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.)).

Дискримінації немає, коли не обмежуються права і свободи інших осіб або не застосовуються необґрунтовані переваги щодо осіб чи груп осіб за їх окремими ознаками. Для уникнення двояких трактувань, наприклад, при

призначенні певним етнічним групам додаткових пільг або субвенцій на навчання учнів чи придбання підручників, у наведеному законі передбачено спеціальний захист державою окремих категорій осіб, які потребують: індивідуального захисту; заходів для збереження ідентичності; пільг або компенсацій. За необхідності розкриття у правовому акті предмету дискримінації виникає важливість з'ясування: чи містять ті чи ті дії дискримінаційний або, навпаки, недискримінаційний характер.

Із сучасної практики за приклад можна навести Європейський суд із прав людини. У «Справі про мови в Бельгії», як оцінювальні критерії можливих порушень ст. 14 Конвенції, виокремлені: «1) конкретні відмінності у поведженні, що стосуються користування якимось із визнаних прав чи свобод»; 2) відсутність об'єктивного та розумного обґрунтування відмінностей у підході; 3) брак розумної пропорції між використаними засобами і тією метою, для досягнення якої вони здійснювалися [200, с. 98]».

Підсумовуємо: не лише законодавче закріплення ознак дискримінації та алгоритму перевірки і регулювання принципу недискримінації, а і його інституалізація має рівною мірою передбачати створення системи інституцій задля ефективної імплементації положень.

Формування правового механізму *універсального рівня* пов'язано з Лігою Націй. Ключовим було виокремлення норм забезпечення інтересів тих груп населення, які належать до меншості й перебувають у підпорядкуванні в соціальній ієрархії. Захист національних меншин розглядався як захист групи. Базовим став Статут, на основі якого розроблено договори про меншини, кодифіковано норми заборони дискримінації, права на мову. Міжнародну систему склали 16 країн, які вживали 36 мов і становили 25 % населення. Діяли мандати з регулювання відносин між неавтономними територіями і мандатаріями.

Утворення ООН, розгортання міжнародної системи захисту прав меншин, орієнтованої на демократичні принципи, людські цінності, захист особистих прав особи, яка належить до меншин, сприяло якісним підходам.

Одним із перших програмних документів – Загальна декларація прав людини (1948 р.) – упроваджено основний принцип заборони дискримінації за ознакою національності, проголошено право кожної людини на освіту (ч. 1 ст. 2, ч. 1. ст. 16, ст. 26). Проте мова не розглядалася як самостійний об'єкт регулювання. Більш конкретизовано задоволення освітніх потреб людини у Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.), якою передбачено право членів національної меншини на загальну освіту на рівних умовах по відношенню до якості освіти включно. Найповніший документ щодо прав дитини – Конвенція про права дитини (1989 р.), ст. 30 визначає, дитина від мовних меншостей не може бути позбавлена права спілкуватися рідною мовою.

Основним джерелом прав меншостей вважається Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992 р.). Уперше вживається термін «національна меншина» з конкретизацією: користування рідною мовою у приватному житті і публічно (ч. 1 ст. 2); участь у прийнятті рішень на місцевому, державному рівні з питань стосовно способу життя (ч. 3 ст. 2); створення власних організацій; підтримка вільних контактів з членами своєї групи у межах країни та за кордоном (ч. 4 ст. 2); рівність перед законом (ч. 1 ст. 4); захисту від дискримінації (ч. 1 ст. 3); вільний розвиток культури, мови, релігії, традицій, звичаїв (ч. 2 ст. 4); вивчення рідної мови або навчання нею (ч. 4 с. 4); участь у соціальному житті (ч. 5 ст. 4) [56]. Таким чином, Декларація слугує наріжним каменем розгортання системи прав осіб, що належать до національних меншин, у межах визначених державою, з урахуванням особливостей національної публічної політики.

Наступний важливий документ – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1996 р.) проголошує ліквідацію дискримінації за ознакою мови й інших обставин. Статтею 27 передбачається, у країнах з наявними мовними меншостями, особам, які належать до них, не може бути відмовлено у праві разом з іншими членами тієї ж групи говорити рідною мовою.

Чільне місце у виробленні міжнародних стандартів належить інституції універсального рівня – ЮНЕСКО, як механізму реалізації прийнятих положень. В її програмних документах унормовано дію таких актів ООН, як: Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.) – право на проведення особою, яка належить до національних меншин, просвітницької діяльності, вживання або викладання рідної мови; Конвенція про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя у незалежних країнах (1989 р.) – право на освіту, яка відповідає їх культурі і потребам; Конвенція про права дитини (1989 р.) – право дитини на освіту без дискримінації за будь-якими ознаками; Всесвітня декларація про освіту для всіх (1990 р.) – заходи з виявлення «бар'єрів» реалізації права на освіту; Делійська декларація (1993 р.) – ліквідація перешкод у доступі до базової освіти, що виникають з причини мовних відмінностей; Декларація і Комплексні рамки дій з виховання в душі миру, прав людини і демократії (1995 р.) – повага до прав у галузі освіти осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, корінних народів з відображенням цього факту у навчальних програмах і методах; Гамбурзька декларація про навчання дорослих (1997 р.) – відповідальність держави у забезпеченні права на освіту для усіх, особливо найбільш вразливих груп суспільства, таких як меншини, корінні народи; Лісабонська конвенція про визнання кваліфікації з вищої освіти в європейському регіоні (1997 р.) – доступ для усіх мешканців європейського регіону до джерел різноманіття системи освіти; Дакарська декларація (2000 р.) – обов'язкова освіта усім дітям до 2015 р. враховуючи потреби вразливих груп населення, етнічних і мовних меншин включно; Загальна декларація про культурне розмаїття (2005 р.) – заохочення багатомовності з метою збереження й оптимізації притаманних тій чи тій культурі методів комунікації, передачі знань; Декларація про право корінних народів (2007 р.) – створення корінними народами власної системи освіти рідною мовою, розробка методів викладання і навчання. Задля вироблення

нової концептуальної політики та модернізації освітньої галузі, ЮНЕСКО у 1993 р. утворено Міжнародну комісію з освіти для XXI століття.

Переходячи до *регіонального* (європейського) рівня міжнародного правового механізму, відзначаємо заснування у 1949 р. Ради Європи як політико-правової міждержавної інституції. Досягнення нею основної мети – через діяльність на міжурядовому й міжпарламентському рівнях, регіональні органи влади, НУО. Реалізація завдань – за допомогою механізмів (*на сьогодні понад 200*). Базовим програмним документом, ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) визначається: користування правами і свободами має бути забезпечено без дискримінації за будь-якою ознакою. Україна є членом РЄ з 1955 р.

Європейська мовна політика Ради Європи й Європейської комісії у період 50-х рр. XX ст. стосувалася вивчення й викладання етнічних мов. Розвиток мов національних меншин набув першості наприкінці 70-х рр., а проблематика «Меншини і мови меншин» – важлива сфера Європейського парламенту з 1979 р. Повноцінне розгортання мовного напрямку завдячує ініціативі Постійної конференції общин та регіонів Європи від 1988 р., адресованій Європарламенту і Парламентській асамблеї щодо вироблення основних положень нового правового акту під назвою *Конвенція про захист міноритарних мов*. Удосконалений проєкт ухвалено РЄ під назвою Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин (1991 р.) [73]. Інший рівнозначний за важливістю документ – Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995 р.) [204]. Обидва акти рекомендаційного характеру, чинні з 1998 р., становлять основу регулювання європейської мовної політики.

Орієнтиром Хартії за преамбулою є: «охорона історичних регіональних мов або мов меншин Європи, деякі з яких знаходяться під загрозою відмирання, сприяє збереженню та розвитку культурного багатства і традицій Європи». Основна мета – це підтримка мовного розмаїття. Об'єкт регулювання – мова. Поняття «регіональні мови або мови меншин» (ст. 1)

застосовується до мов, які «традиційно вживаються у межах певної території держави її громадянами, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення, відрізняються від офіційної мови (мов) держави». Інша норма визначає розподіл влади: «охорона, розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх». У сфері освіти заходи слід вживати: «відповідно до стану кожної із таких мов, без шкоди для викладання офіційної мови держави» (ст. 8); в урядуванні, наданні публічних послуг – «у міру розумної можливості» (ст. 10) [73].

На відміну від Хартії, об'єктом регулювання *Конвенції* є права і свободи осіб. За державою імперативно передбачено проголошення прав національних меншин на: поширення інформації, ідей своєю мовою; вільне, безперешкодне користування нею приватно, публічно, усно, письмово; вивчення мови, навчання на ній. Більш гнучкий режим пропонується для забезпечення умов: вжитку мови між національними меншинами, при взаємодії з органами влади; викладання, навчання; використання назв місцевості, вулиць, інших топографічних покажчиків.

Невід'ємний компонент загальної європейської системи безпеки і правопорядку – це Організація з безпеки і співробітництва в Європі, одним із завдань якої є захист прав людини. У Розділі «Національні меншини або регіональні культури» *Заключного акту НБСЄ* (1975 р.) йдеться: країни можуть сприяти внеску національних меншин або регіональних культур у міжнародне співробітництво у сфері освіти. *Копенгагенська нарада Конференції з людського виміру НБСЄ* (1990 р.) окреслила правове поле регулювання розвитку національних меншин з наголосом на визнанні державою за національними меншинами: прав і свобод людини повністю, ефективно, без будь-якої дискримінації, рівності перед законом; вільне зберігання і розвиток мови. У *Хартії європейської безпеки* (1999 р.), п. 19 закріплено: захист і сприяння здійсненню прав осіб, які належать до національних меншин, є найважливішими факторами забезпечення демократії, стабільності в державах-учасницях, стосунках між ними. Різні

концепції автономії є засобами захисту й розвитку етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності національних меншин у межах держави.

Оглянемо правові акти ОБСЄ рекомендаційного характеру. У Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту (1996 р.): наведено міжнародні норми у контексті практичного застосування; розкриваються підходи, заходи і ресурси держави з забезпечення національних меншин або їх інституцій умовами з реалізації права на освіту [43]. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин (1998 р.) вважаються ключовими, окреслюють стандарти у прикладних сферах вживання мови [158]. Спеціалізований спектр положень Лундських рекомендацій про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті (1999 р.) – містять стандарти прав у технічній освіті, мови, участі у суспільно-політичному житті, сфері компетенції ВКНМ [134]. Рекомендації щодо використання мов меншин у телерадіомовленні (2003 р.): націлені на практичну допомогу у розробці публічної політики і законодавства щодо мовлення мовами меншин у медіа; розширюють перелік основних принципів ВКНМ та ОБСЄ з наголосом на забезпеченні свободи самовираження, мовного розмаїття [207]. З точки зору міждержавного права представляють інтерес Больцанські/Боценські рекомендації про національні меншини в міждержавних відносинах (2008 р.), які регламентують підтримку своїх національних меншин в інших країнах [25]. Великою мірою відповідають сучасним тенденціям інтеграційного розвитку Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств (2012 р.) – виокремлюють комунікативну складову, взаємодію між різноманітними етнічними групами. Виходять за традиційні межі визнання мовних інтересів національних меншин. Містять додаткові посилення, що національні меншини не лише мають бути законодавчо забезпеченими правами на участь у державній управлінській діяльності, а таку участь необхідно заохочувати [135]. Досвід ВКНМ у запобіганні конфліктів на міжетнічному підґрунті враховано у: Грацьких рекомендаціях про доступ національних меншин до правосуддя (2017 р.), де

продемонстровано практичні підходи [46]; *Талліннських рекомендаціях щодо національних меншин і медіа в цифрову епоху* (2019 р.) – описано формування публічної політики з регулювання сфери медіа, використання інформаційних технологій; уточнено право на свободу вираження поглядів у ЗМІ; розкрито механізми створення й підтримки структур і процесів проведення обговорень усередині етнічного середовища [238].

Для забезпечення практичної реалізації положень розгорнуто міжнародну систему *інституційних механізмів*.

Механізми *універсального* рівня системи ООН поділені на категорії. *Статутні органи* – *Підкомісія з попередження дискримінації і захисту меншин* (заснована у 1948 р. Комісією з прав людини). На її базі, 1995 року створено спеціалізований інструмент – *Робочу групу меншин*, яка, до розформування у 2007 р., залишалася єдиним міжнародним форумом. Її здобуток, Декларація тисячоліття (2000 р.), у якій проголошено цінності, принципи, цілі розвитку системи захисту усього спектра прав національних меншин.

За ініціативи Комісії з прав людини у 2005 р. уведено мандат *Спеціального доповідача з питань меншин*. З-поміж повноважень: «1) заохочувати впровадження Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних, мовних меншин, у тому числі через консультації з урядами, беручи до уваги чинні міжнародні стандарти і національне законодавство; 2) вивчати шляхи, способи подолання існуючих перешкод для повної та ефективної реалізації прав осіб, що належать до меншин; 3) виявляти передову практику, можливості для технічного співробітництва з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини; 4) слідувати гендерній перспективі у своїй роботі; 5) співпрацювати й координувати діяльність з відповідними органами, мандатами і механізмами ООН, регіональними організаціями; 6) враховувати рекомендації НУО; 7) здійснювати керівництво Форумом з питань меншин; 8) звітувати щорічно Раді з прав людини та ГА ООН, надавати рекомендації з ефективних стратегій

для більш повної реалізації прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин [301]».

У 2007 р. на заміну Робочої групи меншин засновано *Форум з питань меншин*. Діяльність розпочато у 2012 р. як соціальної платформи заохочення і проведення діалогу, співпраці з питань стосовно осіб від національних меншин, тематичного і експертного внеску в роботу Спеціального доповідача ООН з питань меншин. До прикладу, упродовж 13-ї сесії Форуму ГА ООН (2021 р.) заслухано доповідь «Мова ворожнечі, соціальні мережі та меншини».

Уважаємо за необхідне виокремити новітні тенденції, які вбачаємо в іншій доповіді Спеціального доповідача від 2021 р., стосовно модернізації механізмів державного управління. У *Рекомендації 12* ідеться про забезпечення прозорих умов формування, модернізації контенту цифрового середовища через участь кожної особи від національної меншини. *Рекомендації 13* – формування законів, правил, програм, умов регулювання мереж онлайн на основі залучення представників меншин через ІГС. *Рекомендації 26* – створення незалежних спеціалізованих закладів для боротьби проти мови ворожнечі. *Рекомендації 28* – забезпечення спеціалізованої підготовки співробітників правоохоронних органів і суддів для розслідування випадків прояву мови ворожнечі онлайн. *Рекомендації 29* – заохочення плюралізму у ЗМІ через доступ національних меншин до формування програм рідною мовою. *Рекомендації 57* – створення незалежного національного органу із залученням представників національних меншин задля недопущення розповсюдження мови ворожнечі. *Рекомендація 67* – уведення кваліфікаційних вимог до модераторів контенту що передбачають наявність у них відповідної мовної підготовки для розуміння контексту, культури, мови меншини.

Договірні органи. Усього десять універсальних, у формі комітетів з прав людини. Предмет їх моніторингу – це виконання зобов'язань державами-членами ООН, за спеціалізацією: у *справах людини*; з *економічних, соціальних*

та культурних прав; з ліквідації дискримінації; у справах дитини; з ліквідації дискримінації по відношенню до жінок; із захисту прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей; з ліквідації расової дискримінації.

Спеціальні процедури і механізми. Важливим інструментом механізму захисту меншин, заснованого Комісією з прав людини, є спеціальні доповідачі та представники з відповідним мандатом. Керуючись процедурами відносно країни-походження проблеми, ними розглядаються скарги, надаються рекомендації з усунення конфліктів. Наприклад, *Спеціальний доповідач з питань права на освіту* здійснює аналіз навчальних посібників на предмет коректного викладення матеріалу з питання мовного розмаїття.

Процедуру подачі скарг щодо порушення прав меншин та вимоги компенсації також віднесено до механізмів ООН.

З метою дотримання основоположних прав людини, права на розвиток, 1993 року утворено інститут Верховного комісара з прав людини як окремий інструмент механізму ООН. Сфери діяльності передбачають надання урядам сприяння в регулюванні етнічної сфери публічної політики.

Поряд зі згаданими вище, передбачені також окремі механізми для ключових організацій: *Ради з питань людини* – Універсальні періодичні огляди звітування щочотири роки з виконання державами обов'язків у сфері прав людини на основі сукупного аналізу трьох доповідей – безпосередньо країни, договірному органу, Верховного комісара; *Міжнародної організації праці* – нагляд за виконанням конвенцій покладено на Комітет експертів з виконання конвенцій та рекомендацій, Комітет Конференції із застосування стандартів; *ЮНЕСКО* – Комітет з конвенцій та рекомендацій Виконавчої ради, Генеральний секретар (гуманітарна сфера).

На *регіональному* рівні, інститутом превентивного захисту у рамках Ради Європи є *Комісар РЄ з прав людини*, посаду якого впроваджено 1999 року відповідною резолюцією Кабінету Міністрів, задля виконання аналітичних, консультативних, просвітницьких, інформаційних, моніторингових функцій. Інші складові механізмів РЄ, це: *Конференція міжнародних неурядових*

організацій; Європейська комісія проти расизму та нетерпимості; Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія); група ГРЕКО; група «Помпиду»; Європейський центр «Південь – Північ»; Європейський центр сучасних мов.

Механізми ОБСЄ. На виконання Гельсінських рішень (1992 р.), з 1 січня 1993 р. уведено посаду *Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин* як інструмент раннього попередження конфліктних ситуацій. До його основних функцій входить: захист прав національних меншин; виявлення міжетнічної напруженості з потенційною загрозою миру, безпеці, відносинам між державами-учасниками ОБСЄ. Зокрема, унаслідок загрозливого стану в українському суспільстві спричиненого військовою агресією РФ, на прохання українського уряду, ініційовано *спеціальну спостережну місію ОБСЄ в Україні*. Головна ціль Місії – це виявлення конкретних фактів порушення прав людини, у тому числі на етнічному ґрунті.

Окремим напрямом формування правового та інституційного механізмів публічної політики з прав національних меншин, розвитку мови, є *система міждержавних договорів, узгоджені заяви урядів*. Так, прийняття урядом Данії Декларації загальних прав осіб відносно німецької меншини в Південній Ютландії та синхронно урядом ФРН Декларації щодо статусу данської меншини в Німеччині (1955 р.), у яких наголошується на рівному трактуванні прав згаданих меншин на навчання та вживання мови, розвиток культури. *Двосторонні договори між сусідніми державами*: Швецією і Фінляндією про збереження мови, культури, місцевих шведських традицій Аландських островів (1921 р.); правове становище німецькомовних громадян в італійських провінціях Тренто, Больцано (1946 р.); Україною та Угорською Республікою про основи добросусідства й співробітництва (1991 р.); РРФСР і Литовською Республікою про основи міждержавних відносин (1991 р.); Україною та ФРН про співпрацю у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні (1996 р.). *Двосторонні угоди, які спеціально присвячені захисту прав національних меншин* – за участі України, з: Угорською Республікою

Декларація про принципи співробітництва (1991 р.); Польщею – Угода про забезпечення прав національних меншин (1994 р.); Молдавією – Угода про співробітництво з питань національних відносин (1996 р.); Литвою Угода про співробітництво з питань національних відносин (1997 р.); Республікою Білорусь – Угода про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин (1999 р.). Особливої ваги для України набула *Угода про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами* (2014 р.), Розділ II якої спрямований на захист прав і основоположних свобод людини, у тому числі права національних меншин, недопущення їх дискримінації, поваги до різноманіття. У підрозділі 2.1, у зіставному контексті нами досліджується чинна договірна база міждержавних договорів України з РП у сфері регулювання прав національних меншин.

Плідна взаємодія України з європейськими інституціями у рамках обміну досвідом з: Радою ЄС, державами-членами ЄС, Європейською службою зовнішніх дій, ОБСЄ, РЄ, а також ООН щодо інтеграції окремих груп меншин, посилення контролю за реалізацією положень ЄС з протидії дискримінації. Виділяємо звіт на замовлення Комітету з прав людини Європейського парламенту «Становище національних меншин в Криму після його анексії Росією» (2017 р.), у якому розглядаються систематичні порушення прав національних меншин у кожній сфері життєдіяльності, включно на навчання рідною мовою, її розвиток [300].

Серед інституцій зі статусом міжнародних організацій – *Центральноєвропейська ініціатива* (1989 р.), добровільне об'єднання держав дунайсько-адриатичного субрегіону. З-поміж завдань – передача членами ЄС технологій, методології та досвіду європейської інтеграції країнам-кандидатам, сприяння адаптації державних механізмів до європейських стандартів. Знакова подія – прийняття Документа про захист прав меншин (1994 р.) дорадчого характеру, де пропонується визначення терміна

«національна меншина», описуються окремі права осіб від національних меншин.

Інший важливий захід, ухвалення за ініціативи Міжнародного центру етнічних меншин і націй «ЕСКАРЕРЕ», Міжнародного ПЕН-клубу на Всесвітній конференції з мовних прав в Іспанії «Загальної декларації мовних прав» (1996 р.), відомої як «Барселонська декларація». Документ підтриманий ЮНЕСКО, але на розгляд РЄ не виносився, тому юридичного статусу не має. Характеризуючи Декларацію, Б. Ажнюк відзначає: «суспільну регулятивну функцію, вплив на громадську свідомість, формування концептуальних засад експертного середовища [145, с. 65]». Виокремлює: «ст. 7 – «Усі мови є виявом колективної ідентичності й особливого способу сприйняття та відображення дійсності. Вони є знаряддям згуртування, ідентифікації, спілкування, творчого самовираження»; ст. 42 – «право мовної спільноти на захист від загрози «гегемонії з боку іноземної культури» [2, с. 13]».

Формування правового й інституційного механізмів *національного* рівня забезпечується гармонізацією національних законодавств з міжнародними правовими нормами, приєднанням до міжнародних правових актів, їх ратифікацією.

1.3. Концептуальні підходи й засади державного регулювання розвитку мов національних меншин в Україні

Розкриття предмета дослідження, на погляд автора, буде повнішим через критерії аксіологічних компонентів структури українського соціуму, поведінки правлячої еліти. З позицій суб'єктивізму, цінності являють собою смисложиттєві орієнтири у результаті осягнення соціальної реальності і спрямовують існування у ній. У Н. Кононенка: «саме цінності є детермінантами суспільного розвитку, які пояснюють, заради чого люди / суспільство живуть та діють [98, с. 76]». Вони, зауважує С. Матяж: «долучають індивід до норм суспільства, сприяють

самовизначенню особистості, реалізації здібностей і забезпечують гармонію її внутрішнього світу [139, с. 28]». Додаємо, взаємодія у площині «людина – соціум – держава» відбувається за посередництвом мови. Сприйняття індивідом мови, ставлення до неї стає уособленням його цінностей. У такому середовищі особа від національної меншини, обравши для себе мету – вивчення рідної мови, реалізує її завдяки можливостям суспільства. Іншими словами, розвиваючи себе, індивід розвиває мову.

Враховуючи цілі держави чи публічних акторів, окремі суспільні цінності, в основі яких мовні розбіжності, перетворюються на чинники консолідації або навпаки. О. Рафальський і З. Самчук пишуть: «саме цей фактор зумовлює появу та особливості розгортання основної маси протиріч і конфліктів на міжетнічному, міждержавному, регіональному, глобальному рівні [206, с. 82]». На погляд Ю. Поліщука: «суспільство, у якому досягнуто консенсус щодо того, що є цінністю, може розглядатися як стабільна система, оскільки у ній зникає головне джерело суперечностей між окремою особою та суспільством у цілому [169, с. 100]». Наголошуємо на важливості принципу системності, завдяки якому у формуванні структури цінностей забезпечується взаємозв'язок їх прояву на рівні особистості і суспільства одночасно, створюючи єдність.

Уявлення про мовну картину складаємо за статистичними даними [42]. Наприкінці ХХ ст. вітчизняний простір налічував 90 народів – носіїв 79 мов, нині близько 60 мов, 43 – найпоширеніх [153]. У 2001 р. українці становили 77,8 %, з-поміж інших етносів переважали росіяни, білоруси, молдавани, кримські татари, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени. Найчисельніші меншості, що вважали етнічну мову рідною, це: росіяни (95,9 %), угорці (95,4 %), кримські татари (92,0 %), румуни (91,7 %). До найбільших національних груп, які ототожнювали українську мову як свою рідну, відносять поляків (71,0 %), словаків (41,7 %) [42]. Враховуючи зазначене, пристаємо на слушну тезу В. Кулика: «мовна політика стає соціальним клеєм, за допомогою якого – через конфронтацію, пристосування

чи доброзичливе невтручання – уряди намагаються подолати ці людські розлами та створити стійку політичну й соціальну цілісність [122, с. 121]».

Обговорюючи концептуальні підходи, розуміємо, що через них обумовлюється творення публічної політики через систему інструментів і принципів, завдяки цьому держава досягає мети у визначеній стратегії. На першому етапі незалежності чітко проявилось усвідомлення владою необхідності побудови вітчизняного законодавства у руслі положень ООН, ЮНЕСКО, ПАРЄ, РЄ, ОБСЄ, результатів голосування за Акт про державну незалежність України (1991 р.), підтриманий 90,3 % громадян.

За основу узято правове поле, яке б зумовлювало рівновагу між титульним етносом та етнічним середовищем. Характеризуючи основні концептуальні принципи підходів 1990-х рр., І. Зварич виділяє: «1) усунення залишків тоталітарної моделі управління; 2) усебічна державна і громадська підтримка національно-культурного розвитку етнічних спільнот та їх самовизначення у національно-культурному вимірі, який не загрожує територіальній цілісності держави; 3) гарантування усім громадянам рівних громадянських і політичних прав, незважаючи на їх етнонаціональну належність; 4) визначення прав національних меншин у їх органічній єдності з правами людини; 5) першість норм міжнародного права із захисту національних меншин над нормами національного права [82, с. 157]».

У *Декларації про державний суверенітет України* (1990 р.) визнавалися права етнічних груп на розвиток рідної мови, першість міжнародного права над вітчизняним. Фундаментальний документ етнонаціональної політики, *Декларація прав національностей України* (1991 р.), надає тлумачення ст. 3 чинного на той час закону «*Про мови в Українській РСР*» (1989 р.) на користь меншин. У ст. 2: «функціонування мов національних меншин на одному рівні з державною мовою, а не поряд з нею; достатнім критерієм для визначення місця використання може бути компактне проживання, замість проживання більшості громадян інших національностей [55].». Ст. 3 гарантовано народам і національним групам вільний вжиток рідної мови

в усіх сферах. Об'єкт Декларації, без чіткого розмежування, це – народи, національності, національні групи.

Основний акт цього періоду – закон *«Про національні меншини України»* (1992 р.). Ст. 6 національним меншинам гарантовано право на національно-культурну автономію: вживання й навчання рідною мовою, вивчення її в державних навчальних закладах. Ст. 8 державним органам, громадським об'єднанням, підприємствам, установам, організаціям у місцевості з більшістю населення від національної меншини надано право вживати у роботі її мову поряд з державною. Проте механізмів імплементації не передбачено. Ст. 3 до національних меншин віднесено: «групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [188]».

Оцінюючи цей закон, науковці наголошують на потребі уточнення інституту «національно-культурної автономії»: «не визначення об'єктів регулювання унеможлиблює вигоду від такої автономії [67, с. 83]». І. Кресіною пояснюється: «існуванням у той час необхідності законодавчого закріплення прав національних меншин, ніж особливостей практичної реалізації, важливістю закладання підвалини основних демократичних інститутів для їх подальшого розвитку [114, с. 457]». Інше висловлювання вченої стосується потенціалу етнокультурної автономії в Україні, який незатребуваний – «тому, етнокультурна автономія максимально повно б задовольняла права національних меншин, запобігала їх дискримінації, обмеженням, утискам, накопиченню етнічного невдоволення, політизації етнічності [111, с. 208]». В. Явір зазначає: «не відповідає особливостям етнонаціональної ситуації та сучасним потребам національних меншин, оскільки має занадто загальний політичний характер і позбавлений конкретних механізмів захисту їх прав [267, с. 54]».

Про настрої регіональної етнічної еліти – румунської, другої найчисельнішої меншини Закарпаття, свідчить звернення Асамблеї румунів Буковини до чинного президента щодо наділення території компактного

проживання румунів у Чернівецькій області статусом територіальної автономії. «Не лише історичний факт проживання на цій території румунів, а отримання територіальної автономії кримськими татарами, чим був створений правовий і політичний прецедент [16]». Можна підсумувати, ініціатива автономії генерувалася не тільки національно-демократичними елітами, а й відображала настрої регіональних етнічних лідерів.

Намір убезпечитися від наслідків минулого пояснюємо бажанням патріотично налаштованої еліти позбутися моделі «ядро – периферія». Як пише Е. Сміт: «етнічні лідери таких груп використовують фактор перебування меншості протягом тривалого часу у підпорядкуванні панівної більшості на користь власних політичних інтересів, експлуатуючи при цьому гасла від мови до економічних утисків. У результаті, між етносами утворюється «етносоціальна стратифікація», нерівність статусного стану населення центру та периферії [231, с. 90 – 91]».

Влада від самої незалежності вдалася, на погляд автора, до реалізації моделі «плюралізму», яка притаманна поліетнічному суспільству. Спрямована об'єднати етнічні групи на основі рівності і поваги. Втім, ця модель, має й відмінні властивості – посилення питомих чи примусових дезінтеграційних явищ. Таке суспільство дає громадянину можливість зберегти ідентичність вільним вибором за його мовними маркерами. В. Андріяш пише: «модель заохочує конструктивний «діалог» між етнолінгвістичними та етноконфесійними групами, а у її межах різні типи етнічної ідентичності вважаються однаково цінними як складові загального національно-культурного контексту [10, с. 5]». Р. Коршук зазначає: «Політика мультикультуралізму прагне до органічного поєднання загальнонаціональної ідентичності та етнічних ідентичностей різноманітних груп, що населяють країну [105]». Отже, інтеграційна етнополітика спрямована на забезпечення рівності особистих прав і свобод громадян, а плюралізму – на захист колективних прав та рівність індивідуальних і колективних прав меншин.

О. Калакура упевнений, це має сприяти збереженню самобутності усіх складових міжетнічної, міжкультурної взаємодії: «Культурне розмаїття – не чинник розколу, а джерело збагачення українського суспільства, можливість для громадян України, які належать до національних меншин, мати однакові з етнічними українцями умови для самореалізації в усіх сферах суспільного життя [88, с. 270]». Упродовж міжнародного наукового заходу в університеті Санкт-Галена (Швейцарія) йшлося: «Саме «м'який», неконфронтаційний характер міжрегіональних відмінностей робить Україну порівняно стабільною й відкриває добрі можливості для національної інтеграції на основі спільної громадянської ідентичності [59]».

Не відкидаємо зворотного ефекту – маргіналізації у соціумі. Зі звіту Центра Разумкова (2020 р.): «це явище виникає там, де довготривале перебування частини українського населення проходило в сторонніх соціокультурних, релігійних, етнополітичних умовах пролонгованої мовно-культурної асиміляції [211, с. 288]». З огляду на угорськомовну і румуномовну спільноти Закарпаття, доросле населення яких не володіло державною мовою, вживаючи у спілкуванні рідну або російську, уведення у дію закону «Про освіту» (2017 р.) вважаємо конструктивним. У підсумку, нейтралізовано передумови подальших соціальних зсувів не лише стосовно цих національних меншин, а й інших мовних груп.

Звернення політичних еліт до можливості застосування федералізму, за оцінкою М. Степико, є сутнісною загрозою українській національній ідентичності – «федералізм має сенс тоді, коли він побудований на упровадженні демократичних засад місцевого самоврядування та не створює умов для зміцнення сил, які руйнують цілісність держави [233, с. 261]». О. Батанов, вивчаючи аксіоконцептосфери сучасного унітаризму називає ідею федералізму штучно культивованою в Україні: «формування цілісної парадигмально-конституційної основи сучасного українського унітаризму відіграватиме вагому роль у процесах протидії проросійськи орієнтованим федералістським та відверто сепаратистським сценаріям розвитку вітчизняної

державності. Такий акцент не є випадковим. Терміну «унітаризм» у деяких зарубіжних публікаціях надається додаткове значення у контексті його порівняння з поняттями «федерація» та «федералізм» [21, с.197]». Погоджуємося із висловленою оцінкою, унітарність України сприяє побудові єдиного публічного простору, й навпаки, федералістські настрої – загостренню мовних викликів у вітчизняному поліетнічному суспільстві.

Перші політичні партії, течії, громадські організації визнали курс країни на українізацію – при поміркованості підходів Л. Кравчука – загрозливим для національної єдності, запропонували політику двомовності, рівності української і російської мов. Перемога прибічників офіційного статусу двох мов у кампаніях 1994 р. поглибила регіональну поляризацію в етнічному середовищі, дезінтеграційні тенденції.

Обраний завдяки значній підтримці російськомовного Сходу та Півдня Л. Кучма опинився перед викликом поєднання різновекторних напрямів у публічній політиці. Позитивним відзначаємо підписання РКНМ (15.09.1995 р.) [204], прийняття закону «*Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин*» (1997 р., чинний з 01.05.1998 р.) [194].

Подальша відмова гаранта надати російській мові статус офіційної, його згода на зміни в Основному законі відбилися на концептуальних підходах і торкнулося основ державного регулювання розвитку мов національних меншин. Ст. 10 Конституції України (1996 р.) доповнено нормою про державний статус лише української мови, російську мову внесено до загального переліку мов національних меншин про їх вільний розвиток, вжиток і захист. Відзначаємо формування фундаменту захисту національних меншин: 1) збереження культурної ідентичності; 2) рівність, недопущення дискримінації; 3) участь у публічному житті [100]. Тобто значні коригування засад державного регулювання впровадженням рівного статусу за мовами національних меншин без будь-якого винятку чи пільгового режиму.

Так, ст. 119 унормовує завдання місцевих державних адміністрацій з національно-культурного розвитку. У ст. 11 окреслюється, що держава сприяє

розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Відповідно до ст. 53 громадянам від національних меншин гарантовано право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах, національних культурних товариствах. Інші конституційні норми передбачають: загальну рівність, заборону дискримінації за ознаками мови (ст. 24); право на свободу об'єднання в політичні партії, громадські організації (ст. 36); право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади, місцевого самоврядування (ст. 38). У парадигмі державотворення, В. Шишкін звертає увагу на необхідність розрізняти обов'язковий порядок використання української мови в публічній сфері і регулювання інших етнічних мов: «Мова національних меншин у будь-якій країні не виконує функцію мови державотворчого етносу, а має лише функцію спорідненого контактування – тобто мовної діяльності, за допомогою якої певна сукупність людей спілкуються між собою [264]».

Загалом, державну мовну політику цього періоду можна оцінювати як малоконфліктну. Водночас, поступове невдоволення в етнічному середовищі з приводу обережної мовної політики спонукало до, як відзначає В. Кулик: «мобілізації головних мовних груп під гаслами захисту їхніх мовних прав та мовно-культурної ідентичності [122, с. 125]». За Г. Панченко, лише отримання президентської посади В. Ющенком й його позиція у бік українізації усіх суспільних сфер спричинила делегітимізацію дій прихильників російської мови і культури [160].

Інша відмітна подія – підписання 1996 року та ратифікація Україною (уперше 24.12.1999 р. – скасовано рішенням КСУ від 12.07.2000 р., удруге 15.05.2003 р.) ЄХРММ (чинна з 01.01.2006 р.) [193]. Головне завдання влади, як визначено ст. 7 – «поважати географічний ареал кожної регіональної або міноритарної мови з метою забезпечення того, щоб наявний чи новий адміністративний поділ не був перешкодою розвитку відповідної регіональної або міноритарної мови [193]». З приводу неоднозначного трактування у ратифікаційному законі мов, які потребують захисту, у

«Концепції про державну мовну політику» (2010 р.) зазначено про необхідність: «приведення Закону України «Про ратифікацію ЄХРММ» у відповідність з об'єктом та цілями Хартії в автентичній редакції [204]». Лише з 2021 р. введенням в дію закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) [179] рішення органів місцевого самоврядування, які діяли відносно регіональних мов стали неконституційними. Що, на переконання автора, є утвердженням української мови як єдиної державної, спрямуванням значною мірою мовної політики у русло конституційних засад.

Оцінюючи концептуальні підходи влади до 2004 р., можна визнати їх малоефективними. Розширилася регіональна поляризація «Схід– Південь – Захід», поглибилися соціальні зсуви в суспільстві. Підтверджуючи тезу С. Гантінгтона про Україну як «розколоту цивілізацію» між західноєвропейським, євразійським та ісламським цивілізаційним простором [255]. «Розколотість» в українському суспільстві, за К. Вітманом: «проявляється за ознаками етнічної, мовної, культурної, цивілізаційної належності [39, с. 421]». Про те, що в колишніх країнах з тоталітарним устроєм, які стали на шлях демократичного розвитку, поряд зі зміною геополітичної орієнтації, що є позитивним, також проявляються негативні тенденції ціннісних розколів у суспільстві, попереджав Е. Дюркгейм. Ним уведене в науковий дискурс поняття «аномії», яке означає «виникнення ціннісно-нормативного вакууму, коли старі соціальні норми перестають діяти, а нові ще не встановилися [65, с. 109]». Пристаємо на цю думку, пропонуємо звернутися до соціологічних опитувань (центр «Громадська думка» (2006 р.) [122, с. 126], проєкт INTAS (2006 – 2008 рр.) [146]). Статус української і російської мов, державність української мови підтримувало 11 % і 26 % визнавали за російською мовою такі самі права, як і інших мов національних меншин, 18 % – за російську мову паралельно як офіційну у регіонах, де більшість населення цього прагне, 25 % – українська й російська мови мають бути рівноправними державними мовами. Джерелом загострення від «надання

російській мові державного статусу» бачили 11 %, у порівнянні з 30 % – не очікували зовсім.

Розкриваючи наведені цифри через аксіологічну парадигму, О. Пашкова зазначає: «характерними особливостями українського суспільства є домінування руйнівних тенденцій над консолідуючими та неврівноваженість ціннісно-нормативної системи [161, с. 63]». І пояснює – «з одного боку, транзитна модель соціальної поведінки вийшла за межі традиційного конформізму, а з другого – вона ще не відповідає потребам нової системи цінностей, орієнтованої на свободу вибору і прагматизм, а факт відсутності сформульованої національної ідеї як масово шанованих в суспільстві цінностей, норм, пріоритетів поглиблює цей процес [там само]».

Упродовж 1990 – 2010 рр., обстоює думку Ю. Поліщук: «не припиняли домінувати «цінності виживання» над «цінностями самореалізації». Для таких суспільств характерним є етноцентризм, низький рівень довіри та толерантності [169, с. 104]». В європейських країнах, за домінування цінності самовираження, вищим є рівень довіри і участь населення у публічній політиці, більша увага громадській ініціативі, правам національних меншин. Дослідження «Євробарометр» виокремлюють: «мир» (2014 р. – 44 %, 2015 р. – 45 %); «права людини» (2014 – 2015 рр. – 40 %), «повага до людського життя» (2014 р. – 34 %; 2015 р. – 35 %), рідше самореалізація (2014 – 2015 рр. – 9 %) та релігія (2014 р. – 6 %; 2015 р. – 5 %) [74].

Коментарі міжнародних експертів щодо розгортання правового режиму забезпечення основних прав і свобод національних меншин в Україні станом на 2010 р. – нейтральні. В. Бородінов систематизує: «наявність основних категорій індивідуальних прав; у Конституції України й законі «Про національні меншини в Україні» передбачено колективний характер здійснення прав носіями яких виступають етнічні групи як організовані і легалізовані спільноти; враховано у цілому загальновизнані міжнародні стандарти захисту прав національних меншин із закріпленням їхнього правового статусу в Україні [36]». Додаємо «Концепцію державної мовної

політики» (2010 р.) [185], якою передбачалося вироблення механізмів захисту української мови та мов національних меншин від будь-яких проявів публічного приниження та зневажання.

Поступова європеїзація, гармонізація національного законодавства з міжнародним сприяли вдосконаленню і підходів. Пристаємо на бачення В. Андріяш, яка визначає проблему знаходження оптимальної моделі міжетнічної взаємодії актуальною й пов'язує її вирішення з національною, культурною, мовною, релігійною орієнтацією та ідентичністю [10, с. 12].

Кроки політичної еліти після 2010 р. викликали неоднозначність при формулюванні концептуальних підходів. На заміну чинного закону «Про мови в Українській РСР» прийнято «*Про засади державної мовної політики*» (2012 р., рішенням КСУ від 28.02.2018 р. закон визнано неконституційним) [180]. Відтак російська, угорська, румунська, польська, болгарська мови отримали законні підстави набуття статусу регіональних (див. підрозділ 2.2). Цей закон, як характеризують: Б. Ажнюк – «найбільш одіозний за всю історію новітньої України [2, с. 11]»; В. Кулик – «став символом русифікаторської політики [122, с. 128]». Про невідповідність його положень мовним інтересам держави, її міжнародним зобов'язанням наголошували Л. Невара [154], О. Ялова [270]. Підтримуючи критику експертів, говоримо про його використання противниками українізації для розколу країни за мовними ознаками; нецільове спрямування коштів на підтримку мов найчисельніших національних меншин замість захисту державою справді вимираючих мов.

Першою постановою законодавчого органу після Євромайдану закон «Про засади державної мовної політики» було скасовано. Замість очікуваних позитивних наслідків у суспільстві, незважаючи на її термінову відміну, опозиційними і проросійськими силами факт скасування подано як начебто утиски російськомовного населення, його дискримінацію, що використано РФ для анексії Криму під приводом «захисту» російськомовного населення. Ініціювання українською владою двомовної медійної кампанії за «Єдину

країну» [294] істотно не збільшило лояльність мешканців східних і південних областей. Вочевидь, мовне питання стало каталізатором впливу на систему вітчизняного етнічного середовища ззовні, за підтримки зацікавлених еліт всередині України.

Удосконалення підходів через національний медійний простір розвинулося завдяки громадській ініціативі 2016 року. До головних функцій ЗМІ науковці відносять: інформаційну (інформаційно-пізнавальну); ціннісно-орієнтаційну (виховна, соціалізація); комунікативно-естетичну (пропагандистська, ідеологічна, культурна, розважальна, рекламна); соціоорганізаторська (контрпропагандистська); психологічної регуляції (соціологічна) [38, с. 135].

Виходячи з цього, прийнято закон «мовних квот» на українському телебаченні «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» (2017 р., з уведенням у дію 13.10.2018 р.) [176] на зміну положень діючого «Про телебачення і радіомовлення» (1994 р.) [197]. Набрання чинності частково з 13.10.2017 р. означало, що регулювання мовлення державною мовою та мовами національних меншин і корінних народів стали об'єктом Закону України «Про телебачення і радіомовлення», таким чином мінімізуючи вплив закону «Про засади державної мовної політики» [149].

Уведено квотування за критерієм територіальності. Для загальнонаціонального й регіонального ефірних, цифрових мовників тижнева квота українською мовою у 75 %, місцевих і обласних – 60 %. Незалежно від категорії, тижневий обсяг *телемовлення* державною мовою і мовами корінних народів – не менше 75 %, з яких державною мовою – не менше 30 %. У *радіомовленні* тижневий обсяг державною мовою – не менше 30 %. Не поширювалося на мовлення мовами національних меншин науково-просвітницьких передач однією або декількома офіційними мовами ЄС. Зіставлення автором переліку офіційних мов Євросоюзу [282] зі списком найчисельніших національних меншин України [42] показує, що мови

російської, білоруської, молдавської, вірменської, азербайджанської, грузинської національних меншин опинилися у менш вигідному положенні.

На додаток, у законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) передбачено посилення квотних вимог. З липня 2024 р. збільшено мовлення українською мовою з 75 % до 90 % (для загальнонаціональних, регіональних мовників), з 60 % до 80 % (місцевих мовників). Вочевидь, обсяг мовлення мовами національних меншин та корінних народів з 13.10.2017 р. має тенденцію покрокового скорочення.

У законі «Про культуру» (2011 р.): визначений законодавцем «культурний простір» охоплює, крім медіа, періодичні друковані видання, книговидавничу продукцію, ринок культурних благ, культурно-мистецьке середовище (ст. 1); державою гарантовано вільне використання мов усіх національних меншин у сфері культури (ст. 5) [187]. Можемо спрогнозувати, акцент у розвитку національними меншинами своєї мови, зокрема тих, мова яких не входить до офіційного переліку ЄС, поступово зміщуватиметься у площину сфери культури, соціальних мереж, цифрових комунікативних площадок / платформ, інших видів соціальної комунікації.

За часів О. Порошенка, закони у сфері мовної політики поповнилися законами «Про державну службу» (2015 р.), «Про освіту» (2017 р.). Першим розширювався перелік компетенцій держслужбовців: володіння, за потреби, мовою національних меншин (ст. 4), її вдосконалення у навчальних закладах (ст. 13) [178]. Другий передбачав, відповідно до ст. 7, з 2020 р. навчання учнів від національних меншин рідною мовою в обсязі програми навчальної школи, починаючи з 5-го класу, як окремого предмету [191]. За рахунок посилення ролі української мови, як відзначає В. Кулик, вживання мов національних меншин у освітньому процесі зазнало суттєвого скорочення [118].

З прийняттям освітнього закону, мовний чинник перетворювався на потужний подразник у суспільстві. Так, позиція країн-сусідів членів ЄС на реформування галузі стала для української влади неочікуваним «стрес-тестом». Підхоплюючи цю тему, автор праці писав: «тоді, лише з польською

стороною вдалось досягти конкретного поступу, зокрема у формі підписаної обома сторонами відповідної декларації. На тлі компромісних рішень з Болгарією й ліберальною до нас Словаччиною, позиція офіційного Будапешта та Бухареста поки що залишається стримано-критичною [35]».

Реакцією європейського законодавця, у Висновку Венеційської комісії було прийнято гарантії від України щодо освіти мовами меншин у початкових класах. Однак наголошено на негативних наслідках через скорочення викладання міноритарної мови у середній школі. Висловлено сумніви з дотримання принципу недискримінації у диференціації підходів до офіційних мов ЄС, вразливих мов [265]. Це відповідає нашому попередньому висновку: наявна тенденція скорочення обсягу вживання мов національних меншин у публічному просторі, сфер їх застосування.

Мали вплив на концептуальні підходи зміни у 2019 р. до Конституції України – легалізація стратегічного курсу країни на членство у ЄС і НАТО [177], що актуалізувало питання партнерства у рамках Плану дій Україна – НАТО від 2002 р. Закріплення у внутрішній політиці принципів політичного плюралізму; свободи слова; поваги до прав національних, етнічних меншин; недискримінації. На авторське переконання, актуальною ставала потреба подальшої імплементації європейських стандартів у сфері захисту державою прав національних меншин, з розвитку мов включно.

Окремі помітні наслідки коригування підходів можна інтерпретувати через геополітичну переорієнтацію частини українського суспільства: посилення західного вектору, послаблення східного. Це, як наголошує М. Рябчук, – «проявляється у виборі західної («європейської») моделі розвитку України та готовності інституціалізувати цей вибір інтеграцією з Євросоюзом і НАТО [218, с. 94 – 95]». У той же час, з боку зовнішніх акторів, які не зацікавлені в укоріненні таких тенденцій, активізується «мовна карта» – російської на східних теренах, угорської – як джерело стимулювання автономістських настроїв на Закарпатті, зі створення штучної перепони

євроатлантичним устремлінням. Що, за висновком фахівців Інституту етнополітики, «спричиняє суспільні розколи [257, с. 75]».

Маніпулятивні дії технологів «руського міра» відносно ідентифікованої за мовною ознакою частини російськомовного населення України як «свою», націлені дистанціювати її від «чужих», об'єднати належністю до російськомовної спільноти «ми». З позицій ендогенного підходу, Н. Кононенко пояснює таке становище його обмеженістю, недостатністю. Привертає увагу до поглиблення «дихотомної ідентичності українців» (за М. Рябчуком [217]) – подальшої дефрагментації суспільства, відсутності «світоглядної консолідації серед українців, співіснування двох – регресного та прогресного – ціннісних світів [98, с. 84]».

Угорськими зацікавленими політичними силами, як відзначає Ю. Мателешко, реалізуються стратегічні цілі зі створення максимально привабливого іміджу Угорщини і здобуття автономії на території компактного проживання меншини на Закарпатті [138]. Таким чином, потреба вдосконалення підходів продиктована не лише нейтралізацією «російського» чи «угорського» питання, а загрозою втрати територіальної цілісності. Слушно було б владі звернути увагу на неодноразові заяви МЗС України про успішну практику протидії Словаччині та Румунії політиці іредентизму Угорщини, яка змогла досягти бажаного результату у Сербії зі створення угорського анклаву [240, с. 153]. Відтак зовнішню політику РФ у масштабах України, а Угорщини – Закарпатського регіону, слід визнати як таку, що спрямована на примусову дезінтеграцію. Унаслідок ще недостатньої ефективності від формулювання й реалізації державою концептуальних підходів, на погляд автора, етнічні та мовні процеси націєтворення відбуваються повільніше.

Виводячи сучасну піраміду цінностей населення України, Ю. Поліщук пропонує такі складові: «вибір західної («європейської») моделі розвитку; прагнення до зміцнення української національної ідентичності, самовираження, солідарності з іншими народами, взаємодопомоги, свободи;

повага до приватної власності, особистих кордонів, власної думки; збереження національної єдності, національного розмаїття [169, с. 108]». У парадигмі забезпечення державної безпеки додаємо: через розвиток мов національних меншин, за утвердження української державної мови, зберігатимуться темпи консолідації суспільства. Не втрачатиметься здатність влади реагувати достатньою мірою на сучасні виклики і загрози державній безпеці, суверенітету, територіальній цілісності, демократичному конституційному ладу України.

Підтвердження тому – експертне бачення подальших орієнтирів упродовж зустрічі «Україна та українці» («Aspen Institute Kyiv», 2019 р.). За Г. Почепцовим, для українців *стають* характерними «цінності самовираження». Умовід В. Кабуладзе про солідарність, яку українцям вдалося створити в пострадянській реальності, як важливу цінність. Враховуючи багатонаціональність, підсумовується: «для побудови успішного суспільства потрібно зберегти національну єдність і розмаїття. Ставлення до чужого – це характеристика рівня цивілізованості суспільства. Важливо не просто толерувати чуже, а й уміти зберігати його в категорії чужого. Якщо ми засвоїмо чуже, воно стає своїм [271]». На думку автора, це повною мірою суголосоє європейській публічній політиці, декларованим намірам інституцій Європи підтримувати й розвивати розмаїття культур і мов.

З боку публічної сфери, обговорюючи тезу Е. Дюркгейма про розкол ціннісних орієнтирів, О. Рафальський і З. Самчук зазначають: «сучасний етап розвитку світоглядної гравітації українського суспільства характеризується еkleктичною системою стереотипів: тут співіснують як старі стереотипи свідомості та поведінки, так і нові – неусталені й неоднозначні [206, с. 7]». Ю. Поліщук дотримується думки: «в українському суспільстві проглядається взаємодія двох тенденцій: модернізація як оновлення ціннісної системи з привнесенням нових аксіологічних компонентів та традиціоналізація – зверненням до традиційних «доперехідних» цінностей й інститутів, що зберігають ці цінності [169, с. 104]». Конструктивна позиція

Я. Грицака: «Метою є цивілізаційний стрибок, котрий би вивів Україну на іншу швидкісну смугу – смугу сталого розвитку – відповідно до цих ціннісних змін, що сталися в останні роки [48]». Також вважаємо, на стадії трансформації українського суспільства важливо, щоб концептуальні підходи, засади державної мовної політики були адаптованими до сучасних викликів, напрямку модернізації.

В Аналітичній доповіді «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 р.» йдеться: «На часі – впровадження інтеграційних та інституційних механізмів реалізації державної етнонаціональної політики [6, с. 171]». У цьому контексті, наголошуємо на розпочатій 2017 року імплементації Цілей Сталого Розвитку для України [259] у рамках міжнародної програми «ЦСР до 2030» (Резолюція ГА ООН від 25.09.2015 р № 70/1). На наш погляд, відзначаємо важливий крок влади до модернізації підходів у реалізації завдань: ЦСР 4 – доступність якісного дошкільного розвитку і шкільної освіти для всіх учнів; ЦСР 10 – скорочення нерівності [30].

Поряд із певними зрушеннями у підходах із забезпечення рівності, протидії дискримінації, заборони обмеження прав через етнічне походження та мову, у висновку Консультаційного комітету РКНМ від 2017 р. зауважено про брак в Україні й надалі дієвого механізму [263].

Європейською установою наголошується на законі «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) [192], яким регламентується мова освіти (п. 6 ст. 5). Порівнюючи навчальний обсяг мовами національних меншин, які є мовами ЄС, з тими, що не увійшли до переліку, отримуємо 80 % проти 20 %. У зіставленні з особами від корінних народів України, за якими передбачено однакові права на середню освіту рідною мовою поряд з державною мовою (п. 4, ст. 5), можемо говорити, що трактування національних меншин має відмінності. Використання міноритарних мов можливе у приватних освітніх закладах, які мають право вільно вибирати мову навчання за умови забезпечення опанування учнями української мови на рівні державних стандартів. Вочевидь, за наявних дозвільних норм зі сприяння розвитку

етнічних мов, у законі залишається диференційований підхід до національних меншин, двозначність щодо зобов'язань України у рамках ЄХРММ і РКНМ. До прикладу, передбачений обсяг педнавантаження є меншим ніж рекомендує Комітет експертів ЄХРММ стосовно російської мови в середній школі та болгарської, німецької, грецької, угорської, польської, румунської у випускних класах середньої школи – тому підлягає збільшенню.

У сучасних умовах розвитку публічної політики, до важливих заходів влади регулювання етнічного середовища відносимо прийняття закону «*Про корінні народи України*» (2021 р.) [186]. Проведення установчого міжнародного саміту *Кримської платформи*. Розпорядження КМУ про схвалення *Концепції розвитку кримськотатарської мови на 2022 – 2032 рр.* (2021 р.) [196]. Затвердження *Національної стратегії у сфері прав людини* (2021 р.) [190]: у Параграфі 12 – як мета – приведення забезпечення прав корінних народів, національних меншин у відповідність до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів прав людини, а також умов для розвитку етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин, міжкультурного діалогу. У прийнятій *Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 рр.* (2021 р.) [189] наголошується: «жодних рішень без громадянського суспільства та співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства на всіх етапах».

Заслуговує на окрему увагу рішення РНБО України «*Про Стратегію забезпечення державної безпеки*» (2021 р.) У документі до безпекового середовища і загроз державній безпеці віднесено сепаратизм, що підживлюється з-за кордону, а також цілеспрямовані намагання окремих держав впливати, у тому числі через національні меншини України, на ухвалення органами державної та місцевого самоврядування рішень на шкоду державній безпеці (Указ Президента України від 16 лютого 2022 р. № 56/2022). Отже, можемо говорити про усталену

тенденцію у формуванні владою концептуальних підходів на консолідацію українського громадянського суспільства, інтегрування етнічного середовища. Включно із визнанням впливу зовні на поведінку національних меншин як одного із факторів загрози національній безпеці.

Проте у формуванні концептуальних підходів продовжує існувати певна аномія. З 1990-х рр. поза прийняттям Концепція – спеціальний нормативно-правовий акт, який окреслив би засади розвитку демократичної моделі державної етнополітики України. Як зазначає О. Ляшенко: «Цей документ має, по-перше, чіткіше окреслити мету, принципи й довгострокові завдання етнонаціональної політики та механізми її реалізації; по-друге, визначити концептуальні основи подальшого законотворення, ухвалення управлінських рішень і практичних дій щодо етнонаціональної сфери; по-третє, запровадити адекватні українським реаліям визначення термінів вітчизняного законодавства; по-четверте, визначити параметри упровадження в законодавство норм та термінології міжнародного права [136]». Схожої думки І. Кресіна, Л. Лойко, В. Явір, що пропоновані проєкти мали ідеологічне забарвлення, не враховували поточних реалій державотворення, норм міжнародного права, зарубіжний досвід [101, с. 65]. Спираючись на думку фахівців, автором у Додатку А представлено порівняльний аналіз характерних ознак основних варіантів Концепції.

Результати показують, актуальність законодавчого визначення термінів етнічного середовища, залишається. Більш змістовним є документ від Мінкультури у частині механізмів реалізації з відображенням: ролі ІГС; взаємодії ЦОВВ; залучення іноземних партнерів. Судячи зі складових узятих до розгляду проєктів й співвідносячи їх з періодом опрацювання, відзначаємо, що предмет вдосконалення концептуальних підходів регулювання розвитку мов національних меншин не втрачав першості. Не буде помилковим стверджувати: удосконалення правового поля, прийняття Концепції у руслі сучасних тенденцій і потреб державотворення – й надалі важливі завдання.

Теза про необхідність впровадження «інтеграційних механізмів» в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання (2016 р.) [6] спрямовує нас до обговорення феномена акультурація. У сучасних інтерпретаціях перебігу акультурації на пострадянському просторі, Дж. Беррі виокремлює стратегії етнополітики: асиміляція, сегрегація, маргіналізація, інтеграція [66, с. 23].

З урахуванням актуальності, спинимося на інтеграційній моделі. Як практичний вияв стратегії акультурації, вона може стати, за В. Трощинським, – «ефективним механізмом регулювання міжетнічних відносин, усунення джерел міжетнічної напруженості [249]». Він же наводить позитивний досвід Латвії, Естонії у недопущенні формування моделі за принципом «два суспільства в одній державі».

Дж. Беррі, засновником теорії акультурації, уведено у науковий дискурс поняття «інтеграції» замість «культурний шок». Стратегія визначає збереження етнокультурної ідентичності в процесі міжетнічної взаємодії у широкому суспільному контексті. К. Дойч, зачинатель «комунікативної» концепції, розумів інтеграцію через мережу соціальних зв'язків або комунікацій у суспільстві без конфліктів. «Функціональна» концепція Т. Парсонса наголошує на досягненні інтеграції взаємопроникненням цінностей і потреб, а також залученням символічних посередників, таких як мова, емоції, релігія.

Включення владою компонентів інтеграційної стратегії до концептуальних підходів підтверджує актуальність оцінки В. Трощинським: «Україна сьогодні ще не завершила пошук оптимальної моделі державної етнополітики [249, с. 95]». Вважаємо, конструктивним може стати застосування окремих постулатів інтеграційної стратегії. Як елемент новизни, у поєднанні – розбудова соціальних зв'язків («комунікативна») за посередництва мови («функціональна»).

Цікаве бачення розвитку інтеграційного напрямку у І. Кресіної: «українське суспільство потребує консолідації навколо певної позитивно забарвленої національної ідеї і нею має стати реінтеграція України

[113, с. 66]». На цю позицію пристає В. Явір: «Реінтеграцію України необхідно розглядати в контексті етнонаціональної політики України [69, с. 8]». Дослідниці конкретизують: «у світі не напрацьовано універсальної форми реінтеграції, якою могла б скористатися Україна. Відтак етнонаціональна політика України потребує суттєвого перегляду і доповнення з урахуванням реалій етнополітичного конфлікту [115]». Погоджуємося, потрібно змістовно соціалізувати поняття «реінтеграція», термін, який вживається у політичному дискурсі з акцентом щодо територій.

Юридичний онлайн-словник Вебстера дає тлумачення суспільної реінтеграції: «Процес переходу від стану, в якому людина не була повноцінно функціонуючим членом суспільства, до стану, за якого індивід самостійно контролює, регулює своє життя та участь у суспільних процесах [281]». Такий соціальний смисл обумовлюється потребою індивідів (в Україні – це внутрішньо переміщені особи), які, опинившись у нових соціальних, культурних, лінгвістичних умовах, шукають засобів для подолання перешкод, адаптації, відновлення становища в суспільстві.

За В. Явір: «реінтеграція покликана усунути ці перешкоди, забезпечивши таких осіб механізмами, способами, моделями взаємодії, участі в суспільстві [268]». До реінтеграційних механізмів включаємо: 1) закон «*Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей*» (2014 р.), яким запроваджується особлива мовна політика для неконтрольованих Україною територій – ст. 4 гарантовано право на: самовизначення кожним мешканцем Донецької та Луганської областей щодо мови спілкування; вільний вжиток російської або іншої мови у суспільному, приватному житті; вивчення, підтримку російської або будь-якої іншої мови, їх вільний розвиток; 2) державне регулювання розвитку мови кримськотатарського народу [186; 217].

З боку ІГС, як пояснює Б. Цілевич: «це завжди двосторонній процес, який передбачає пристосування учасників етнополітичного процесу один до одного, налагодження діалогу і пошук компромісів на тлі забезпечення

базових цінностей, збереження багатоманіття [258]». Вчений послуговується такими поняттями, як «суспільство – реципієнт», «етноспільнота (*«національна меншина» / «корінний народ» – авт.*) – донор», що взаємодіють у процесі реінтеграції. Підсумовуємо, у процесі реінтеграції велику роль відіграє інформація та її обмін, комунікативна взаємодія заінтересованих публічних акторів.

Висновки до першого розділу

1. Теоретико-методичні особливості дають нам підстави стверджувати, що публічна політика з розвитку мов національних меншин перебуває у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців теоретичної та прикладної сфер, а розвиток мов національних меншин – об'єкт вивчення різних галузей науки.

Міждисциплінарний характер предмета дослідження, комплексність і складність зумовлюють ще недостатнє втілення теоретичних розробок в дійсне функціонування загальної системи механізму державного управління.

2. Застосуванню принципу системності в етнічному середовищі приділено замало уваги. Неповною мірою розглядалася мова як явище системне, її фактор та роль у розгортанні національної меншини.

Розвиток мови національних меншин потребує комплексного підходу, що обумовлено специфікою вітчизняного етнічного середовища й його багатомовністю, за умов становлення української мови як державної.

3. Сучасні правові механізми публічної політики з розвитку мов національних меншин охоплюють багатосторонні акти в рамках універсальних і регіональних (європейських) міжнародних організацій.

Європейська правова система розвитку мов національних меншин націлена на формування стандартів, зміну підходів у публічній політиці. Перебуває у стані постійного вдосконалення у руслі публічної політики РЄ, ОБСЄ, ЄС на збереження мовного розмаїття через захист і гарантування колективних й індивідуальних прав національних меншин.

4. Для ефективного впровадження в практику прийнятих стандартів та рекомендацій розгортається міжнародна система інституційних механізмів за рахунок інструментів імплементації і контролю реалізації правових актів у сфері прав національних меншин на розвиток мов.

Гармонізація національних законодавств через ратифікацію європейських положень забезпечує доступ до імплементації у систему публічної політики країни універсальних та новітніх механізмів державного регулювання розвитку мов національних меншин. Що сприятиме ефективності загальної системи механізму державного управління, дотичних сфер регулювання розвитку мов національних меншин, їх модернізації.

5. Вітчизняні концептуальні підходи розвиваються співвідносно тенденцій трансформації суспільства, політичної системи, розгортання етнічного середовища. Головні принципи: *гарантування* вільного розвитку і збереження мовної самобутності на тлі утвердження української мови як державної; *самоідентифікація*, за якої держава визнає право особи від національної меншини вільно вживати рідну мову, вивчати та навчатися на ній; *інклюзивність*, із залученням представників від національних меншин до ініціатив розвитку етнічного компоненту; *рівності* перед законом; *пропорційність*, тобто співмірного застосування ресурсів на усіх рівнях владної вертикалі, у межах адміністративно-територіальної одиниці.

Втім, потребується Концепція державної етнонаціональної політики, стратегічне планування державного управління з розвитку національних меншин у рамках вітчизняних національних програм, стратегій. Модернізація публічної політики задля досягнення Цілей Сталого Розвитку.

6. Засади державного регулювання розвитку мов національних меншин відображають принципи основних актів та Конституції України, регламентують достатньою мірою права національних меншин на навчання і вживання мови.

Засади, на яких базується публічна політика України у сфері розвитку мов національних меншин, це: 1) орієнтування на формування правової

демократичної держави; 2) пріоритетність права, верховенства закону; 3) дотримання прав і свобод людини і громадянина, їх гармонійний взаємозв'язок; 4) збереження суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу; 5) забезпечення рівноправності етнічних і мовних меншостей; 6) поліетнічний, полікультурний плюралізм, за затвердження української мови як державної; 7) створення передумов для усебічного розвитку етнічного компонента.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ДОСВІДУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ З РОЗВИТКУ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНИ

2.1. Інституціалізація системи розвитку мов національних меншин Польщі та України

Розпочата імплементація міжнародної програми «ЦСР до 2030» у контексті завдань Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» (2017 р.) [259] на практиці означає зміни в суспільно-політичних сферах внаслідок політичної, економічної, соціальної модернізації. За визначенням науковців державного управління, на сучасному етапі ключовим елементом соціополітичної модернізації виступає *інституціоналізація*: «утворення стабільних зразків соціальної взаємодії, базованої на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах; правове та організаційне закріплення сформованих у суспільстві форм поведінки, відносин; утворення нових інститутів [84]».

Шляхи досягнення необхідного рівня інституційної спроможності П. Надолішній бачить через раціоналізацію державних інститутів, досягнення суспільної довіри до держави [150]. За класифікацією О. Петроє, процес інституціоналізації відбувається за напрямками: 1) утворення стабільних зразків соціальної взаємодії; 2) упорядкування, структурування, формалізація, стандартизація певних усталених компонентів свідомості або поведінки, у процесі яких соціальні практики стають достатньо регулярними і тривалими; 3) конституювання соціальних інститутів [163]. Отже, можемо говорити, що інституалізація – це динамічний процес змінювання сутнісних характеристик соціальних інститутів завдяки комунікації, мові, освіті, зв'язку, медіа.

Для визначення з методологією дослідження, звернімося до сутності державного і публічного управління, феномену національних меншин. Узагальнено, під категорією «*державне управління*» слід розуміти процес цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт управління, яким є все суспільство чи його частина, задля задоволення сторін. Беручи суб'єкт-об'єктні відносини, управління являє собою планування, організацію, мотивацію, контроль, комунікацію, прийняття рішень. За Л. Приходченком, його сутність зумовлена об'єктивними потребами суспільства, а соціополітична функція спрямована на «впорядкування, збереження, переведення суспільства у якісно новий стан [175]». На думку автора, держава, діючи організовано й цілеспрямовано на увесь комплекс, надає такому впливові системний характер. Це відображається сукупністю методологічних підходів, що застосовуються.

Поняття «*методологія*» розглядається Ю. Сурміним і П. Надолішнім як: «тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення, конструювання методів у різних сферах духовної і практичної діяльності [237]». Звідси – *методологія державно-управлінської діяльності* – це сукупність способів організації й здійснення пізнавальної, практичної, оцінювальної діяльності у сфері державного управління.

Виходячи з аналізу концептуальних підходів, формування української державності за умов «розбудови національної ідеї», «євроінтеграційних устремлінь», «забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу», відображається на адаптуванні методології державно-управлінської діяльності. На стадії трансформації суспільства, надання владою переваги самоорганізації, спонтанному становленню, невідворотнім змінам, акцентуванню на синергетичних процесах, процес супроводжуватиметься застосуванням методології *змішаного* типу. У свою чергу, особливість її видів розширює діапазон понять, принципів, підходів, методів, норм. Ускладнюється й сам управлінський процес добиранням найбільш ефективних

рішень співмірно до стадії розвитку суспільства. Тож сутність *методології державного управління* полягає у забезпеченні пізнавальної, практичної, навчальної діяльності.

З боку об'єкта регулювання, його поведінка і властивості, на думку Ю. Ковбасюка, завдячують міждисциплінарному характеру науки державного управління [96]. Розкриваючи категорію «об'єкт», ми говоримо, що це будь-яке явище або предмет, який перебуває під цілеспрямованою дією унаслідок практичної чи пізнавальної діяльності. Національні меншини представляють пізнавальний інтерес, оскільки перебувають на стадії постійного розвитку. З точки зору діяльності органів державного управління, вони – об'єкт управлінського впливу у здійсненні владою функцій регулювання усіх суспільних сфер.

Утілюючи властивості об'єкта, національні меншини також проявляють ознаки суб'єктності під час взаємодії з іншими елементами середовища, звідси виникають міжнаціональні відносини. Проте не увесь їх діапазон, як вважає В. Колісник, відносять до міжнаціональних, виокремлюючи такі соціальні стосунки, які: 1) опосередковують суспільний інтерес; 2) зовнішньо проявляються в аспектах етнічної, національної самобутності [97, с. 30]. Є. Ткаченко додає осіб від національної меншини, які виступають як індивіди від її імені [242]. Таким чином, зв'язки родинні, між сусідами, друзями, членами організацій з відпочинку тощо, які не несуть суспільного навантаження, ми не відносимо до сфери міжнаціональних. Беручи до уваги особливості й елементи міжнаціональних відносин, суб'єкти публічної політики – це: по-перше, національні спільноти та їх представники; по-друге, органи державної і публічної влади з повноваженнями з реалізації етнонаціональної політики.

Характеризуючи природу державного управління, В. Бакуменко і Ю. Сурмін наголошують на її особливості як мультипарадигмальної галузі знань, привносячи у державне управління не лише різноманіття змістовних контекстів, а й *методологічного* змісту. Саме «*системній методології*, яка

об'єднує пізнання, оцінювання, практику, належить зростаюча роль з набуттям властивості загального *методологічного ядра* державного управління [19]». За Ю. Сурміним: «Методологія системна базується на системному світогляді, підході та відповідних методах [236]». Погоджуємося, системний підхід являє собою загальнонауковий фундамент методології дослідження державного управління. Отже, її можна розглядати не лише як об'єднуючу платформу, а й ширшу сферу – від аспектів державно-управлінської до публічно-управлінської діяльності.

Обговорюючи категорію «об'єкт» у парадигмі публічної політики, орієнтуємося на тлумачення принципу системність, який означає здатність об'єкта бути системою завдяки наявності системоутворювального фактора. Серед характеристик принципу системності відзначаємо: елементний склад; структуру взаємозв'язків елементів; функції елементів і цілого; єдність внутрішнього й зовнішнього середовища; закони розвитку системи, складових. Це неспростовно доводить, що розвиток національних меншин відтворюється у межах суспільства, а завдяки єдності етнічних компонентів та етнічного середовища усього національного простору національні меншини за своєю сутністю є *явищем системним* [26].

На наше переконання, важливим є визначення *системоутворювального фактора*. Він слугує підставою для виявлення системи разом з її внутрішніми елементами. Якщо розглядати соціальну систему, таким фактором є *ціль* завдяки досягненню якої елементи системи об'єднуються і функціонують. До його властивостей відносимо здатність бути джерелом виникнення системи, підтримання її рівноваги, забезпечення процесу спадковості.

Таким чином, методологія системного підходу ототожнюється з розумінням, що національну меншину можна дослідити завдяки його інструментарію. Як система соціальна, вона усередині є сукупністю пов'язаних елементів, що забезпечує їй здатність бути такою, що управляється. Зовні розвивається не лише у межах національного простору, а й перебуває у сфері впливу країни-походження.

Системний аналіз, як складова системного підходу – це інструментарій для розробки ефективного управлінського рішення, який передбачає уявний поділ цілісності на складові. Досліджуючи систему державного управління, через неї ми досягаємо: виокремлення компонентів об'єктів, їх якісних і кількісних характеристик; уявлення структури, зв'язків, способів функціонування. *Предметом* дослідження стають характеристики системи: склад; структура; системоутворювальний фактор; організація; функціонування; розвиток.

Описуючи категорію «*національна меншина*», В. Трощинський і В. Коваль відзначають: це: «*соціокультурний феномен*, який до цього часу не знайшов загальноприйнятого (універсального) тлумачення в міжнародному праві [250, с. 473]». Дослідження міжнародних джерел показує, у науковому середовищі (як класичне, від Ф. Капоторті) національна меншина – це група населення, яка відрізняється від основної групи своїм: 1) етнічним походженням чи національністю, мовою, релігією; 2) чисельно поступається основній групі населення; 3) не займає домінантної позиції в країні; 4) демонструє бажання зберегти свою самобутність, культуру, традиції, релігію, мову; 5) не складається з недавніх іммігрантів, біженців; 6) має глибоке коріння в країні проживання [279]. У «Рекомендації 1201» ПАРЄ термін застосовується до: 1) груп осіб у країнах, які проживають на території цієї країни і є її громадянами; 2) підтримують довгострокові, міцні, тривалі зв'язки з країною; 3) демонструють характерні етнічні, мистецькі, релігійні, лінгвістичні характеристики; 4) зацікавлені зберегти їх спільну індивідуальність, включаючи культуру, традиції, релігію, мову [276].

На думку автора, запропоноване В. Трощинським і В. Ковалем визначення є найбільш адаптованим до сучасного стану – «чисельно менша, відмінна за своїми етнічними ознаками від основної маси населення, група громадян певної країни, глибоко інтегрованих у її суспільне життя, що мають тривалу традицію проживання на її території й прагнуть добровільно зберегти

та розвивати свою етнічну, культурну, мовну і релігійну самобутність [250, с. 474]».

Щодо територіальності й статусності, І. Лопушинським окреслено соціальну роль і місце національних меншин: «залежна, підлегла субординована група, яка є помітною підсистемою з обмеженим доступом до центральних посад та активної діяльності в економічних і політичних установах суспільства. Більшість національних меншин України – це частина етносів, основне ядро яких перебуває за межами нашої держави й існує, як правило, у формі самостійних етнополітичних організмів [132]». Додаємо: являє собою «сукупність представників одного етносу, об'єднаних єдиною ціллю, які разом утворюють багаторівневу мережу, структуровану, ієрархічно орієнтовану в суспільному просторі у вигляді соціальної системи [28]».

Зіставляючи поняття національних меншин з проявами їх властивостей, робимо висновок, що системоутворювальним фактором є прагнення зберігати індивідуальність та етнічну ідентичність через розвиток рідної мови як етнічного компонента.

Конституційними засадами обох країн – ст. 27, 35 Конституції Польщі (1997 р.) [288] та ст. 10, 11, 53 Конституції України (1996 р.) [100] визнається існування *національних меншин*. За загальним переписом населення Польщі у 2002 р., чисельність національних меншин 253,273 тис. осіб або **0,7 %** [273], у 2011 р. – 286,192 тис. осіб й **0,75 %** [275]. У Таблиці 2.1 наведено перелік національних меншин Польщі за кількісним рейтингом.

Таблиця 2.1. Рейтинг національних меншин Польщі, тис. осіб

Рейтинг	Меншина	Чисельність	Рейтинг	Меншина	Чисельність
1	Німецька	78 157	6	Єврейська	7 353
2	Білоруська	43 878	7	Чеська	2 831
3	Українська	38 795	8	Словацька	2 739
4	Російська	8 796	9	Вірменська	1 683
5	Литовська	7 376			

Складено автором за даними Сьомого звіту РП [275]

Всеукраїнський перепис (2001 р.) [42] показав співвідношення українського етносу 77,8 % до 22,2 % національних меншин.

Виділяють 17 найчисельніших національностей, що їх відображено у Таблиці 2.2 за кількісним рейтингом.

Таблиця 2.2. Рейтинг національностей України, тис. осіб

Рейтинг	Національність	Кількість	Рейтинг	Національність	Кількість
1	Росіяни	8 334,1	10	Вірмени	99,9
2	Білоруси	274,8	11	Греки	91,5
3	Молдавани	258,6	12	Татари	73,3
4	Кримські татари	248,2	13	Роми	47,6
5	Болгари	204,6	14	Азербайджанці	45,2
6	Угорці	156,6	15	Грузини	34,2
7	Румуни	151,0	16	Німці	33,3
8	Поляки	144,1	17	Гагаузи	31,9
9	Євреї	103,6			

Складено автором за даними Державного комітету статистики України [42]

Обговоримо базові профільні правові акти. Дія Закону **Польщі** «Про національні та етнічні меншини, а також регіональну мову» (2005 р.) [296] спрямована на збереження й розвиток культурної ідентичності національних меншин, застосування принципу рівноправності. Вивчення документа дає підстави говорити про його цілісність, відповідність європейським принципам унормування етнічного середовища [29]. Представлено критерії національної меншини (ч. 1 ст. 2), це група: 1) чисельно менша за решту населення Польщі; 2) значно відрізняється від інших громадян мовою, культурою, традиціями; 3) прагне зберігати свою мову, культуру, традиції; 4) має усвідомлення власної історичної національної спільності, орієнтована на її вираження і збереження; 5) її нащадки проживали на сучасній території Польщі мінімум 100 років; 6) ототожнює себе з народом, який зорганізувався на території своєї країни. Визначено перелік національних меншин (ч. 2 ст. 2): *білоруська, чеська, литовська, німецька, вірменська, російська, словацька, українська, єврейська, усього дев'ять.*

Закон України «Про національні меншини України» (1992 р.) [188] проголошує гарантування державою права національним меншинам на вільний розвиток. Визнає (ст. 3): «До національної меншини належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою». Будь-яких інших трактувань або критеріїв документ не містить.

Комплекс завдань з розвитку мов національних меншин вирішується насамперед через інституціональний механізм та мовне законодавство, як один з його компонентів.

Польща. Публічна політика з розвитку мов національних меншин регулюється двома профільними законами, від яких походять нормативні акти, розширюючи предметне поле.

У законі «Про польську мову» (1999 р.) зазначається, що його дія не порушує прав національних меншин (ст. 2). Галузеве законодавство формується положеннями: ст. 2, 18, 21 закону «Про радіомовлення та телебачення» (1992 р.); ст. 5 закону «Про роботу судів» (2001 р.); ст. 4, 5 закону «Про державні назви місцевості та фізіографічних об'єктів» (2003 р.); ст. 4 закону «Про охорону та збереження історичних пам'яток» (2003 р.); закону «Про зміну імені та прізвища» (2008 р.). У кодексах: ст. 69 Кодексу про адміністративну відповідальність (1960 р.); ст. 23 Цивільного кодексу (1964 р.); ст. 256, 265 Кодексу про цивільну відповідальність (1964 р.); ст. 11(3), 18(3а) Кодексу праці (1974 р.); ст. 5, 7, 118, 118а, 119, 126а, 126б, 194 – 196, 256, 257 Карного кодексу (1997 р.); ст. 72, 204 Кодексу про карну відповідальність (1997 р.).

Закон «Про національні та етнічні меншини, а також регіональну мову» закріплює статус за мовами національних меншин – усього дев'ять мов. Права їх носіїв передбачають: вживання мови у приватному, публічному житті; розповсюдження, обмін інформацією; відображення приватної інформації; вивчення мови, навчання нею. Показова ознака: в окремих випадках мові національних меншин надається статус *допоміжної* у межах окремих

адміністративно-територіальних одиниць. Це уможлиблює її вжиток на території гміни для звернення її мешканців до органу місцевого самоврядування. За умови якщо частка осіб від національної меншини переважає 20 %, а гміна – внесена до «Офіційного реєстру гмін, у яких вживається допоміжна мова».

Конкретизація положень закону через підзаконні акти Міністерства внутрішніх справ і адміністрацій РП. Чинні *шість* розпоряджень Міністра щодо: 1) Реєстру гмін, на території яких вживаються назви мовами меншин; зразків заяв про внесення до Реєстру або присвоєння додаткової назви місцевості чи фізіографічному об'єкту мовою національної меншини (30.05.2005 р.); 2) Державного Реєстру Гмін, на території яких вживається допоміжна мова (30.05.2005 р.); 3) порядку транслітерації імені і прізвища осіб від національних меншин (30.05.2005 р.); 4) дипломів, посвідчень, сертифікатів про знання допоміжної мови (16.06.2005 р.); 5) грошової винагороди працівників органів місцевої влади за знання допоміжної мови (02.09.2005 р.); 6) розміщення на знаках і таблицях назви мовами національних меншин (10.09.2005 р.).

Закон «Про систему освіти» (1991 р.) [298] містить норми регулювання здобуття повної загальної середньої освіти мовою національних меншин. Визначає: компетенції Центральної екзаменаційної комісії (ч. 10 ст. 9а); процедуру викладання мови національної меншини у публічних закладах (ст. 13); порядок вивчення рідної мови учнями від національних меншин, складання загальнодержавного письмового іспиту восьмикласника (ст. 44zv).

Окремі положення деталізовано у розпорядженнях Міністра національної освіти РП щодо: 1) оцінювання учнів класів національних меншин (10.09.2001 р.); 2) умов і порядку оцінювання, класифікації, переведення учнів класів національних меншин (30.04.2007 р.); 3) впровадження програми дошкільного виховання, освітніх програм, підручників у класах національних меншин (08.06.2009 р.); 4) умов і порядку виконання завдань з розвитку мовної ідентичності учнів від національних

меншин (18.08.2017 р.); 5) типових освітніх планів у публічних школах (03.04.2019 р.).

Система законодавства **України** з розвитку мов національних меншин, крім наведених вище конституційних норм, утворюється на основі положень галузевих законів: «Про освіту» (ст. 7); «Про дошкільну освіту» (ст. 10); «Про повну загальну середню освіту» (ст. 5); «Про позашкільну освіту» (ст. 7); «Про фахову передвищу освіту» (ст. 46); «Про вищу освіту» (ст. 48); «Про наукову та науково-технічну діяльність» (ст. 3); «Про рекламу» (ст. 6), «Про телебачення і радіомовлення» (ст. 4, 10, 24), «Про національні меншини України», «Про культуру» (ст. 5, 10); «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (ст. 21, 22). Про ратифікацію ЄХРММ, РКНМ. Кодексів: ст. 300 Цивільного кодексу (2003 р.); ст. 11 Сімейного кодексу (2002 р.). Наголошуємо на підготовленому Мінкультури у 2019 р. проєкті закону «Про мови національних меншин» для публічного обговорення [81], однак даних щодо прогресу немає.

Розкриваючи природу системи розвитку мов національних меншин обох країн, беремо до уваги типи й моделі, обрані державою для формулювання і реалізації мовної політики. Орієнтуємося на визначення Є. Ткаченка: *конструктивна* політика спрямована на розширення функцій мов, сфери їх застосування, активізацію їх соціально-комунікативної ролі; *деструктивна* – встановлення привілеїв для окремих мов [244, с. 224].

Відзначаємо конструктивний тип моделі мовної політики Польщі та України. Проте у контексті зобов'язань України за ЄХРММ, включення до переліку мов, що потребують захисту держави, мов національних меншин *російської, молдавської, болгарської, угорської, румунської, польської, вірменської, азербайджанської, грузинської, німецької*, на думку автора, ставить ці мови у привілейоване становище щодо тих мов, які фактично перебувають на критичній межі.

Для уявлення про ситуацію з захисту уражених мов, у Таблиці 2.3 продемонстровано зобов'язання України за ЄХРММ, згідно з

класифікацією «Атласу ЮНЕСКО мов, які знаходяться під загрозою зникнення» [304].

Таблиця 2.3. Зобов'язання України за ЄХРММ, за ступенем ураження мови

Мова	Ступінь	Хартія	Мова	Ступінь	Хартія
Караїмська	Вимерла	-	Німецькоплатська	Нестабільна	-
Кримськотатарська	Зникаюча (вимираюча)	✓	Понтійська	Нестабільна	-
Кримськотурецька	Зникаюча (вимираюча)	-	Ромська	Нестабільна	-
Ногайська	Зникаюча (вимираюча)	-	Урумська	Нестабільна	✓
Румейська	Зникаюча (вимираюча)	✓	Білоруська	Вразлива	✓
Гагаузька	Нестабільна	✓	Русинська	Вразлива	-
Ідиш	Нестабільна	✓	Східнославацька	Вразлива	-

Складено автором за даними Атласу ЮНЕСКО [304]

Про обмеження можемо говорити у реалізації політики квотування медіа простору. Зменшений обсяг мов, які поза переліком ЄС, але наявні у вітчизняному етнічному середовищі – *російська, білоруська, молдавська, вірменська, азербайджанська, грузинська*. Як підтвердження, у рекомендаціях Венеціанської комісії [37] відносно закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» містяться критичні зауваження щодо поділу на мови ЄС, корінних народів та решту.

Критична оцінка народними депутатами від громад виборців угорської, болгарської, румунської національних меншин стосовно можливих негативних наслідків від впровадження закону «Про освіту». Порівнюючи ст. 7 «Мова освіти» нового закону зі ст. 20 «Мова освіти» чинного на той час закону «Про засади державно мовної політики», у поданні автори дійшли висновку про радикальні зміни регулювання вжитку мов. Їх позиція: по-перше, громадяни України втратили право на вільний вибір мови навчання; по-друге, звужено право учнів від національних меншин на здобуття освіти до рівня дошкільної / початкової поряд з державною мовою,

через окремі класи; по-третє, наявні ознаки привілеїв учнів від корінних народів у порівнянні з учнями від національних меншин [99].

У конституційному вимірі, оцінюючи освітній закон і закон «квот», на погляд автора, можна говорити про певну неузгодженість з положеннями: ч. 3, 5 ст. 10 – гарантування вільного розвитку, вживання і захисту мов національних меншин; ст. 11 – розвитку мовної самобутності національних меншин; ч. 2, 3 ст. 22 – неприпустимість звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод при прийнятті нових законів; ч. 1, 2 ст. 24 – неприпустимість привілеїв чи обмежень за мовними ознаками; ч. 5 ст. 53 – гарантування особам від національних меншин права на навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних й комунальних закладах.

У площині *«централізована – нецентралізована»*. При централізованій публічній політиці законодавчі норми відображають загальнообов'язкові вимоги до всіх регіонів. При *нецентралізованій* – заходи місцевих органів влади у межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці мають обов'язкову силу лише на підпорядкованій території і можуть не користуватися державною підтримкою на центральному рівні.

Поряд з чіткими проявами у сучасній **Україні** централізованої моделі публічної політики, спостерігається відмінний стан після прийняття ратифікаційного закону про ЄХРММ. Коли органи місцевого самоврядування отримали право визнавати у межах адміністративно-територіальної одиниці за мовою національної меншини статус регіональної. Якщо спочатку діяла норма 20 % від чисельності компактно проживаючої національної меншини, то після скасування ратифікаційного закону на підставі рішення КСУ № 9-рп/2000 від 12.07.2000 р. та прийняття закону «Про засади державної мовної політики» (2012 р.) [180], набрала чинності 10 % квота. Зменшений удвічі бар'єр активізував місцеву владу, розширив географію регіональних мов.

Так, російську мову визнано регіональною у 9-ти регіонах України (Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській областях, АР Крим, м. Севастополі). Угорську – в містах Чоп і

Берегово, Ужгородському, Виноградівському та Берегівському районах Закарпатської області. Румунську – Тячівському районі і 2 сільських радах Рахівського району Закарпатської області, місцевими радами Чернівецької області (Герцаївському районі – 10 сільських рад, Глибоцькому районі – 1 сільська рада, Новоселицькому районі – 2 сільські ради, Сторожинецькому районі – 4 сільські ради, з яких Нижньопетрівська сільська рада визнала дві регіональні мови – румунську і польську). Польську – сільською радою Сторожинецького району Чернівецької області. Болгарську – у Кіровоградській області Знам'янською міською радою та у Вільшанському районі 1 сільською радою, в Одеській області – Болградською районною радою, яка визнала регіональною також гагаузьку мову. Кримськотатарську – селище Новоолексіївка Херсонської області [248].

Отже, до набрання чинності у 2021 р. закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) [179] й скасування статусу усіх регіональних мов в Україні, модель мовної політики протягом 2012 – 2021 рр., на думку автора, можна оцінювати як змішану.

Мовній політиці **Польщі**, дотримуємося думки, властивий централізований тип із включенням нецентралізованого регулювання в окремих адміністративно-територіальних одиницях.

З 22 грудня 2006 р. у воєводствах Опольським, Поморським, Сілезьким, Підляським вживається як допоміжна німецька мова на території 31 гміни, литовська – 1 гміни; білоруська – 1 гміни, кашубська як регіональна – у 25 гмінах, лемківська – 2 гмінах Малопольського воєводства [275].

Задля дотримання принципу поваги кордонів географічної місцевості, де вживається мова національних меншин (ст. 7 ЄХРММ), у 1999 р. при новому адміністративному розподілі утворені: повіту Сейни було враховано компактне заселення литовською національною меншиною; Опольського воєводства – німецькою національною меншиною. Говорячи про комплексність публічної політики Польщі по відношенню до етнічного середовища, звертаємо увагу на ч. 4 ст. 2 закону «Про національні та етнічні

меншини, а також регіональну мову», у якій до етнічних меншин віднесено *караїмську, лемківську, ромську, татарську*, усього **чотири**. На підставі ч. 2 ст. 3 мови цих етнічних меншин отримали статус мов етнічних меншин. Згідно зі ст. 19 *кашубській* мові надано статус *регіональної*.

Застосовуючи критерії ЮНЕСКО у контексті впровадження польською владою режиму захисту мов, які знаходяться на критичній межі, наведені у Таблиці 2.4 дані демонструють діапазон охоплення етнічних мов.

Таблиця 2.4. Стан розвитку мов та дія закону

Мова	Ступінь	Закон	Мова	Ступінь	Закон
Словінська	Вимерла	-	Ідиш	Нестабільна	-
Вілямовська	Зникаюча (вимираюча)	-	Білоруська	Вразлива	✓
Кашубська	Зникаюча (вимираюча)	✓	Нижньосаксонська	Вразлива	-
Ромська	Нестабільна	✓	Русинська	Вразлива	-

Складено автором за даними Атласу ЮНЕСКО [304]

Таким чином, в умовах малоетнічної Польщі, моделі мовної політики властиві конструктивність, адресність, першість, актуальність. Співвідносно до стану розвитку мови, міжнародних правових норм.

Обговорюючи систему розвитку мов національних меншин орієнтуємося на узагальнену Є. Ткаченком побудову інституційного механізму. Поряд з мовним законодавством, він виділяє: довгострокові державні програми; вищі та спеціально уповноважені органи державної влади; освіту; масмедіа; наукові установи; міжнародне співробітництво; залучення об'єднань громадян [244].

На державному рівні, **Польщею** реалізуються стратегії в освітній галузі відносно національних меншин: литовської (2002 р.); німецької (2007 р.); української (2011 р.); білоруської (2016 р.), а також охорони і розвитку регіональної кашубської мови, усього **п'ять** програмних документів.

Звернімося до «*Стратегії розвитку освіти української національної меншини у Польщі*» (2011 р.) [303], яку затверджено спільно Міністром освіти та Міністром внутрішніх справ і адміністрації РП. Показово, що Стратегія

розроблялася не виходячи з польсько-українських міждержавних домовленостей або угод (програм), а завдяки ініціативі ІГС української національної меншини Польщі.

За основу взято звіт «Навчання української мови у Польщі» (2006 р.) співавторства «Союзу українців у Польщі» та «Українського товариства вчителів у Польщі». Висвітлені українською спільнотою питання стосувалися: вдосконалення шкільної мережі у м. Варшава, Підляському і Любуському воєводствах; перегляду фінансування; зміни шкільної програми; забезпечення підручниками; формування педагогічного складу; впровадження державного моніторингу розвитку системи української школи.

За змістом у ній відображено норми регулювання розвитку української освіти, це: Конституція РП (ст. 35); РКНМ і ЄХРММ; Договір про добросусідство, дружні відносини, співробітництво (ст. 11) (1992 р.) [60]; Угода між Урядом України і Урядом РП про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (ст. 12, 13) (1997 р.). [252]; Угода про співробітництво між МОН України та Міністром національної освіти РП (ст. 1, 6) (2001 р.) [253]; Закон РП «Про систему освіти» (ст. 13) (1991 р.) [298]; розпорядження Міністра освіти РП. Описано структуру освітньої мережі, систему управління, фінансування. Надано характеристику навчальних програм, підручників, порядку оцінювання, методичного забезпечення.

Серед державних стратегічних програм **України**: «*Концепція державної мовної політики*» (2010 р.) – на подолання деформації національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору, забезпечення мовних прав громадян [185]; «*Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року*» (2018 р.) – заохочення розвитку зв'язків між національними меншинами і закордонними українцями [181]; *Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 рр.* (2020 р.) – створення мережі комунальних курсів з вивчення державної мови [182]; «*Концепція розвитку кримськотатарської мови*» (2021 р.) – виконання плану дій на 2022 – 2032 рр. [196]; «*Національна стратегія у сфері прав людини*» (2021 р.) –

забезпечення прав усіх народів і національностей на розвиток мовної самобутності [190]; «*Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки*» (2021 р.) – реалізація громадянських прав незалежно від мовних ознак [189].

З-поміж освітніх програм: 1) «*Національна доктрина розвитку освіти*» (2002 р.), у Розділі IV «Стратегія мовної освіти» передбачено впродовж 2002 – 2004 рр. забезпечити освітні потреби національних меншин, сприяти розвитку їх мов [151]; 2) «*Дорожня карта імплементації статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту»*» (2019 р.), яку обговорено МОН України з ІГС національних меншин, її основні завдання: формування законодавчої бази; створення умов для якісного вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин; співробітництво з міжнародними організаціями [62].

Спеціально уповноважені органи державної влади. Законом **Польщі** «Про національні та етнічні меншини, а також регіональну мову» (ст. 21) ключовим ЦОВВ з реалізації визначено *Департамент з питань релігії, національних та етнічних меншин* у складі Міністерства внутрішніх справ і адміністрації РП. Повноваження, пов'язані з загальнодержавними іспитами мовою національних меншин, віднесено до компетенції *Центральної екзаменаційної комісії Польщі* як окремого органу виконавчої влади. У складі Міністерства національної освіти Польщі, організацію й контроль за освітнім процесом мовами національних меншин покладено на *Департамент загальної освіти*. Керуючись положеннями ст. 17 цього закону та «Про систему освіти», функціями курувати розвиток мов національних меншин наділено *Департамент загальної освіти*. До центрального рівня також увійшли Міністерство культури і спадщини, Інститут національної пам'яті. Регіональний рівень формується інститутом *воєводи*. Відповідно до ст. 183 закону «Про воєводу та органи управління воєводством» (2009 р.), уведено посаду – *Представник воєводи у справах національних і етнічних меншин*.

Систему консультативно-дорадчих органів, згідно зі ст. 23 закону «Про національні та етнічні меншини, а також регіональну мову», очолює *Спільна комісія Уряду Польщі і національних та етнічних меншин*.

На законодавчому рівні, функціонує *Комісія у справах національних і етнічних меншин Сейму* (1989 р.). Відповідно до ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1996 р.), діє незалежний орган – *Уповноважений з справ людини*, у рамках закону РП «Про Уповноваженого з справ людини» (1987 р.). У виконавчій гілці влади, керуючись розпорядженням ЄС щодо забезпечення рівних прав (2010 р.), уведено посаду *Представника Уряду РП з питань рівного трактування прав осіб*.

Спеціально уповноважені органи державної влади України. Від 1991 р. відбувався пошук оптимальної системи ЦОВВ. У період: 1994 – 1995 рр. діяло *Міністерство у справах національностей, міграцій та культур* (підготовка пропозицій щодо формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин, забезпечення прав національних меншин); 1995 – 2005 рр., *Державний комітет у справах релігій* (участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо релігії, церкви і релігійних організацій); 2005 – 2006 рр., *Державний департамент у справах релігій при Міністерстві юстиції* (формулювання та реалізація державної політики у сфері релігії); 2006 – 2010 рр., *Державний комітет у справах національностей і релігій* (визначення першочергових напрямів діяльності у сферах релігії, міжнаціональних відносин, захисту прав національних меншин України та зв'язків із закордонними українцями); 2011 р., *Департамент у справах релігій та національностей у складі Мінкультури України* (сприяння збереженню і розвитку самобутності національних меншин України, задоволення їх культурних, мовних та інформаційних потреб). У 2020 р., на виконання Постанови КМУ «Про утворення Державної служби Україна з етнополітики та свободи совісті» (2019 р.) [198], «Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті», зареєстровано Державну службу України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС). Таким способом

заповнено інституційно-функціональний вакуум у сфері регулювання міжнаціональних відносин, започатковано роботу профільного органу на який покладено системоутворювальну функцію.

До мережі спеціалізованих *державних органів* поряд з ДЕСС, Департаментом у справах релігій та національностей Мінкультури входять профільні регіональні підрозділи ОДА / МДА, місцевого самоврядування.

Розгорнуто систему *консультативно-дорадчих органів*. Це: Рада представників громадських об'єднань національних меншин та корінних народів при МОН України; 17 профільних консультативно-дорадчих органів при ОДА Вінницької, Волинської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Черкаської, Чернівецької областей; Рада при Приазовській РДА; Координаційна рада національно-культурних товариств при виконкомі Мелітопольської міської ради; Рада при міському голові м. Бердянська з міжнаціональних відносин та розвитку культур національних меншин; Громадська рада ромської національної меншини при Закарпатській ОДА; Комісія з питань європейської інтеграції розвитку громадянського суспільства, національностей і духовності у складі Громадської ради при Кіровоградській ОДА.

При Президентові України: *Рада з питань національної єдності* (2015 р.), яку утворено з метою вивчення процесів, вироблення пропозицій щодо гармонізації етнонаціональних стосунків; *Консультативна рада з питань сприяння розвитку системи загальної середньої освіти* (2021 р.) – удосконалення законодавства, впровадження інноваційного розвитку, підтримки державно-приватного партнерства у сфері освіти. У складі Ради – 23 представники освітньої галузі. Натомість даних про включення ІГС національних меншин немає.

На рівні Кабінету Міністрів України, як консультативно-дорадчий орган, діє *Рада національної злагоди*, з завданнями щодо: сприяння діяльності органів виконавчої влади з питань етнонаціональної політики; захисту прав

національних меншин; вироблення пропозицій з формування та реалізації етнонаціональної політики, удосконалення законодавства. Таким статусом наділена також Українська частина змішаних міжурядових комісій.

Освіта мовами національних меншин Польщі. Систему побудовано на основі законів «Про систему освіти» (1991 р.) [298] і «Про національні та етнічні меншини, а також регіональну мову» (2005 р.) [296], розпоряджень Міністра національної освіти «Про умови і порядок виконання завдань з розвитку мовної ідентичності учнів від національних меншин» (2017 р.), «Про типові освітні плани у публічних школах» (2019 р.). З 2016 р. систему змінено з 3-х на 2-х-рівневу, навчання у початковій школі подовжено з 6 до 8 років. Здобуття повної загальної середньої освіти – у 4-х річних ліцеях або 5-ти річних технікумах.

Для навчання учнів від національних меншин доступні моделі: 1) мовами національних меншин у школах або окремих класах; 2) двома мовами – польською і рідною мовою у школі або окремому класі; 3) рідною мовою додаткові предмети у школі або окремому класі; 4) рідною мовою предмети у позашкільному освітньому закладі. На підставі розпорядження Міністра освіти (2016 р.) з 2019 р. окремо регулюється навчальний процес німецькою мовою. У разі, якщо ця мова є рідною, тоді учні від німецької національної меншини повинні обирати іншу іноземну мову. Зазначені моделі діють упродовж усього часу до отримання атестату.

В **Україні** модель навчання державною мовою і мовою національних меншин для закладів повної загальної середньої освіти з класами навчання офіційними мовами ЄС визначено ст. 5 закону «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) [192]. Це здобуття: *базової середньої* освіти державною мовою в обсязі не менше 20 % від річного у 5-му класі зі щорічним збільшенням до не менше 40 % у 9-му класі; *профільної середньої* освіти державною мовою обсягом не менше 60 % від річного; учні від національних меншин у державних, комунальних, приватних закладах здобувають *базову та*

профільну середню освіту державною мовою обсягом не менше 80 % від річного. У міру готовності учнів додається компонент державною мовою.

З метою забезпечення належного рівня викладання офіційними мовами ЄС для відповідних національних меншин продовжено перехідний період імплементації нових освітніх моделей. Учні, які навчаються мовами ЄС, що збігаються з їх рідною мовою, продовжують таку освіту до 2023 р. (замість 2020 р.). Поступове збільшення цього компоненту стосується лише обсягу педнавантаження за рахунок мови національних меншин.

У руслі положень ст. 12 РКНМ щодо вживання заходів у галузях освіти та наукових досліджень, з метою сприяння вивчення мови національних меншин, підготовка кадрів для шкільних закладів з класами навчання *молдовською* і *румунською* мовами здійснювалося на базі: Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Ужгородського та Чернівецького національних університетів; *угорською* – Українсько-угорського навчально-наукового інституту Ужгородського національного університету, Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II; *польською* – Волинського і Дрогобицького педагогічних та Київського, Львівського, Прикарпатського, Хмельницького національних університетів; *словацькою* – Львівського й Ужгородського національних університетів, *болгарською* – Ізмаїльського державного гуманітарного університету [199].

Масмедіа Польщі. Формування медійного простору на основі положень ст. 35 Конституції Польщі (1997 р.) [288], згідно з якою громадянам гарантовано право розвивати мову, створювати освітні й культурні установи, що також відображено у законі «Про польську мову» (1999 р.) [295]. Законом «Про радіо і телебачення» (1992 р.) [297] визначено, що програми громадського радіо і телебачення мають брати до уваги потреби національних меншин (ст. 21). Ці підходи реалізуються регіональними відділеннями національних АТ «Польське Телебачення», АТ «Польське Радіо». У Таблиці 2.5 представлено щотижневий погодинний обсяг радіо- і телемовлення, кількість програм мовами національних меншин.

Таблиця 2.5. Щотижневий обсяг радіо- і телемовлення мовами національних меншин, кількість програм

Мова	Радіо		Телебачення	
	Години	Програми	Години	Програми
німецька	670	8	23	2
білоруська	195	4	44	1
українська	452	15	72	4
російська	-	-	5	1
литовська	60	1	28	2
єврейська	-	-	-	-
чеська	-	-	-	-
словацька	25	1	-	-
вірменська	-	-	-	-
Усього	1 402	29	172	10

Складено автором за даними Сьомого звіту РП [275]

Поряд з національними функціонують приватні мовленнєві компанії, друковані видання об'єднань національних меншин. У Таблиці 2.6 розміщено зведені дані масмедійного ринку за участі ІГС національних меншин.

Таблиця 2.6. Масмедіа РП мовами національних меншин

Мова	Масмедіа		
	Друковані	Радіо	Теле-
німецька	6	3	1
білоруська	6	1	-
українська	2	1	-
російська	1	-	-
литовська	4	-	-
єврейська	2	-	-
чеська	4	-	-
словацька	2	-	-
вірменська	2	-	-
Усього	29	5	1

Складено автором за даними Сьомого звіту РП [275]

Україна. Діяльність суспільного мовника регламентується «Концепцією мовлення з тематики національних меншин ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України»» (2018 р.) [103]. У 2019 р. засновано Координаційний центр мовлення національних меншин ПАТ «НСТУ», з 2020 р. до формування контенту залучалися регіональні філії Закарпаття, Чернівців та Одеси, представники 16 національних меншин з 13 областей, з мовленням: словацькою, болгарською, німецькою, румунською, угорською. Тривалість програм НСТУ мовами національних меншин 5 год. 45 хв., на національному каналі 3 год. 25 хв., регіональних телеканалів власного виробництва НСТУ впродовж 2019 – 2020 рр. – понад 800 год [266]. Разом з ІГС національних меншин, загальний етер мовами національних меншин у 2020 р. – 35592 хв., 32 телепередачі, 28 радіопередач [90].

Число періодичних видань у 2020 р., за даними Державного реєстру, мовою видання: російською – 15757, білоруською – 9, вірменською – 3, молдовською – 1, німецькою – 113, польською – 78, румунською – 35, словацькою – 10, угорською – 46. Впродовж 2020 р. опубліковано 468 друкованих ЗМІ мовами національних меншин [90].

Наукові установи Польщі. Орієнтуючись на Сьомий звіт РП (2020 р.) [275], результативна діяльність Національного наукового центру (м. Краків) у рамках Національної програми розвитку гуманітарних наук. Спільно з Міністерством науки та вищої освіти РП профінансовано: 17 проєктів з проблематики національних меншин; наукові підрозділи університетів Варшави, Кракова, Гданська, Вроцлава, Познані, Любліна, Білостока.

Україна. Надається державне сприяння організації мовної системи з включенням наукової складової. Важливу роль серед ЗВО відіграють: Всеукраїнський науково-методичний центр словакістики та Центр гунгарлогії Ужгородського національного університету; Центр білоруської мови і культури Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича; Сумський державний педагогічний університет ім. А. Макаренка. Науково-

дослідницька експериментальна робота з підготовки кадрів, дидактичних матеріалів для шкільних закладів з навчанням мовами національних меншин виконується Інститутом модернізації змісту освіти та його філіями у Львівській, Закарпатській, Одеській, Чернівецькій області.

Міжнародне співробітництво Польщі спрямовано на гарантування національним меншинам права брати участь у розвитку зв'язків з країною походження. Через механізм двосторонніх рамкових угод про добросусідство на рівні вищого державного органу, міжурядових і міжвідомчих домовленостей у галузі освіти, культури, науки. У Таблиці 2.7 наведено дані щодо кількості угод стосовно національних меншин, рівня підписантів.

Таблиця 2.7. Двостороння договірна база РП з країнами-походження національних меншин

Країна	Рівень сторін		
	Центр	Уряд	ЦОВВ
Німеччина	1	1	2
Білорусь	1	1	2
Україна	1	1	2
РФ	1	1	1
Литва	1	1	-
Чехія	1	1	1
Словаччина	1	1	-

Складено автором за даними Сьомого звіту РП (2020 р.) [275]

Фактично, число міжнародних договорів Польщі, які містять положення про захист і збереження права національних меншин на розвиток рідної мови, перевищує дані Таблиці 2.7. При її складанні, автором узято до уваги двосторонні акти, які укладені після визначення національних меншин у законі від 2005 р. Поза цим переліком, чинні також договори з: Латвією (1992 р.), Естонією (1992 р.), Іспанією (1992 р.), Румунією (1993 р.), Болгарією (1993 р.), Молдовою (1994 р.), Узбекистаном (1995 р.), Грецією (1996 р.). Тобто з країнами, спільноти походженням з яких не наділені статусом національних меншин Польщі.

Міжнародне співробітництво України розвивається відповідно до закону «Про національні меншини України» (ст. 17) – забезпечення й захист прав та інтересів національних меншин шляхом укладання і реалізації договорів з предмету їх розвитку. Зведені дані представлено у Таблиці 2.8.

Таблиця 2.8. Двостороння договірна база України з країнами походження національних меншин

Країна	Рівень сторін			Країна	Рівень сторін		
	Центр	Уряд	ЦОВВ		Центр	Уряд	ЦОВВ
РФ	х	х	х	Польща	1	2	3
Білорусь	1	-	х	Вірменія	1	-	1
Молдова	1	-	2	Азербайджан	1	1	1
Болгарія	1	-	6	Грузія	1	2	3
Угорщина	1	1	3	Німеччина	1	3	-
Румунія	1	1	1	Словаччина	1	-	5

Складено автором за даними МЗС України [54]

На центральному рівні це рамкові договори про дружбу і добросусідство. Зокрема, у ст. 17 Договору про основи добросусідства та співробітництва між Україною й Угорською Республікою (1991 р.) сторони зобов'язуються забезпечувати права національних меншин на мовну самобутність й створювати усі необхідні умови. Захист прав національних меншин гарантовано: ст. 18 Договору про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою (1993 р.); ст. 13 Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією (1997 р.) та ін. Об'єкт міжурядових або міжвідомчих актів (угода, програма, меморандум, протокол) охоплює більш широкий діапазон співробітництва – галузь освіти, культури, науки.

Найбільш змістовна договірна база – з *Угорщиною*. Вважається, що «Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою із забезпечення прав національних меншин» і Протокол до неї (1991 р.) [57] у визначенні права національних меншин помітно випередили за смисловим наповненням положення Декларації ООН,

РКНМ, ЄХРММ [58, с. 96]. До прикладу, у п. 5 закладено підґрунтя культурної автономії і права на адміністративно-територіальну автономію: «Сторони заявляють про свою готовність сприяти створенню такого статусу національних меншостей, який забезпечить їм право на ефективну участь у державних справах, включаючи участь у справах, що стосуються захисту, заохочення їхньої самобутності, прийняття і виконання рішень, що мають відношення до регіонів їхнього проживання [57]».

Відзначаємо предметне спрямування правових актів з *Болгарією*: Угода про співробітництво між Національною телекомпанією України і Болгарським національним телебаченням (2012 р.); Декларація про забезпечення права особам, які належать до болгарської національної меншини й проживають на території України, вивчати рідну мову та навчатися рідною мовою (2018 р.). Зі *Словаччиною* – Угода про співробітництво між Національною телекомпанією України та Словацьким телебаченням (1999 р.). З *Німеччиною* – Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччини про співробітництво у справах депортованих осіб німецької національності та взаємне забезпечення прав національних меншин (1993 р.).

На противагу, співробітництво з *Вірменією* лише на міжпарламентському рівні. З *РФ*, за ініціативи України у 2019 р. припинено дію Договору про дружбу, співробітництво та партнерство (1997 р.). Міжурядові угоди: співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1995 р.); взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту і вчені звання (2000 р.); співробітництво в галузі атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (2002 р.) денонсовано Постановою КМУ від 24.03.2022 р. № 355. З *Білоруссю* – Постановою КМУ від 09.04.2022 р. № 417 денонсовано міжурядові угоди: про співробітництво у галузі науки і технологій (1992 р.); про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту і вчені звання (1998 р.); про співробітництво в галузі атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (2000 р.).

2.2. Механізми державного управління розвитку мов національних меншин Польщі та України

Підходячи до розкриття сутності механізмів державного управління, слід наголосити на їх складності й масштабності. Задля забезпечення цілісності загальної системи механізму державного управління, необхідно віднаходити оптимальний рівень децентралізації управлінських рішень.

Поряд з багатоманітністю суб'єктів міжнаціональних відносин, розмаїттям мовних зв'язків актуалізується висловлення В. фон Гумбольдта: «Різноманіття, що походить з союзу багатьох, є найвеличніше благо, яке надається суспільством, і це різноманіття, безперечно, втрачається з все більш державним втручанням [53, с. 23]». На думку автора: «однією з теоретичних та практичних проблем регулювання мовних відносин є встановлення меж державно-правового впливу на цей тип суспільних відносин [30]».

Міжнаціональні відносини у державному регулюванні передовсім це мовні відносини, які пов'язані з функціонуванням владних органів, посадовців, інституцій різноманітного профілю. Сфери охоплення – освіта, інформаційний простір, з метою створення умов для національних меншин на розвиток мови.

Приватні взаємовідносини в **Україні** регулюють положення цивільного законодавства. У коментарях Конституційного Суду **Польщі** при тлумаченні поняття «офіційна мова» зазначається, що воно не поширюється на мову спілкування між фізичними і юридичними особами, або організаціями без статусу юридичної особи, у недержавних відносинах, або в приватно-правових відносинах, коли такі не пов'язані зі здійсненням державних функцій цих органів [286].

Окресливши предмет дослідження у спектрі державного регулювання, обговоримо механізми імплементації. В *Енциклопедії державного управління* розкривається сутність механізму державного управління – його відтворення

передбачає: «обґрунтування мети функціонування, визначення кола учасників відносин (суб'єктів і об'єктів управління, споживачів послуг), їх інтересів, цілей, завдань щодо реалізації загальної мети [156]».

У **Польщі** профільним законом «Про національні та етнічні меншини, а також регіональну мову» до компетенції Департаменту з питань релігії, національних та етнічних меншин віднесено: 1) забезпечення реалізації прав і потреб меншин через збереження, розвиток ідентичності, культури, мови, інтеграції національних меншин у громадянське суспільство; 2) координування і взаємодія з іншими органами влади; 3) аналіз правового, соціального забезпечення національних меншин; 4) поширення інформації про культуру, мову меншин; 5) моніторинг на предмет ознак дискримінації на національному ґрунті, розроблення стратегії з протидії; 6) вживання заходів зі збереження, розвитку мови національних меншин.

У рамках цього закону, діяльність регіональних органів влади – *воєводств*, зосереджена на: координуванні адміністративних підрозділів у межах воєводства в напрямі захисту прав національних меншин, протидії їх порушенню або проявам дискримінації.

Безпосередньо воєвода: персонально несе відповідальність за взаємодію з громадськими організаціями, об'єднаннями національних меншин; рекомендує на розгляд уряду програми підтримки національних меншин. З 2009 р., відповідно до ст. 18 Закону РП «Про воєводу та органи управління воєводством», у штаті уведено посаду: *Представник воєводи у справах національних і етнічних меншин*.

Згідно зі ст. 23 профільного закону, як функціональна структура із взаємодії між заінтересованими суб'єктами, діє консультативно-дорадчий орган при Уряді Польщі – *Спільна комісія уряду і національних та етнічних меншин*. Визначено завдання Комісії: 1) оцінка стану реалізації прав і потреб меншин, формулювання пропозицій і заходів з реалізації; 2) ініціювання програм зі збереження, розвитку культурної ідентичності меншин; 3) законотворча діяльність; 4) аналіз видаткової частини державного бюджету

на предмет розміру та принципів розподілу фінансування на захист, збереження й розвиток культурної ідентичності національних меншин;

5) організація протидії дискримінації осіб від національних меншин;

6) затвердження періодичних звітів Польщі щодо виконання зобов'язань країни за ЄХРММ.

Реалізація Комісією повноважень через механізми: взаємодії з профільними ЦОВВ, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями; звернення до інституцій, установ, наукових кіл, громадських об'єднань з метою проведення експертної оцінки, надання даних. Керівництво здійснюється двома співголовами: уповноваженого від Департаменту Міністерства внутрішніх справ і адміністрації; представника від національних та етнічних меншин, а також середовища, яке вживає регіональну мову.

В її складі, від міністерств: у справах релігійних конфесій; внутрішніх справ і адміністрації; культури; освіти; фінансів; праці; юстиції; соціального забезпечення; закордонних справ, а також Центрального комітету статистики, Ради охорони історичної пам'яті, Канцелярії Кабінету Міністрів. Від громадських організацій, по: **2** представники від білоруської, литовської, німецької, *української*, лемківської і ромської національних та етнічних меншин, а також середовища, яке вживає регіональну мову; **1** – чеської, вірменської, російської, словацької, єврейської, караїмської, татарської меншин, усього 19 представників від ІГС.

Підсумком взаємодії між Департаментом і Комісією є «Звіт про стан національних та етнічних меншин, а також регіональну мову у Республіці Польща» на адресу Комітету експертів РЄ. За змістом, це масив статистичних даних, результатів реалізації управлінських рішень, відомості від залучених суб'єктів виконавчої вертикалі. Зведення покладено на Департамент, періодичність звітування – щодва роки.

Задля уявлення ролі суб'єктів та характеру їх взаємодії, проаналізуємо дані, які надходять до Департаменту. Це відомості з відображенням чисельності, частки національних меншин. Гендерний, віковий склад носіїв

мови національних меншин, територія їх компактного розселення. Активні суб'єкти у формі громадських, політичних організацій. Кількість, спеціалізація ЗМІ. Представництво у виборчих органах усіх рівнів. Перелік чинних двосторонніх механізмів співробітництва РП з країною походження національної меншини. Демографічний стан, концентрація етнічного населення у регіоні, рівень безробіття. У зіставленні з конституційними правами, індивідуальні та колективні права меншин й факти їх порушення. Заходи з підтримки і розвитку мови, кошторис. Характеристика медійного ринку, орієнтованого на мовні потреби, обсяг радіо- та телемовлення, мовників, перелік мов національних меншин. Освітня складова, кількість і розмір субвенцій на учнів від національних меншин, алгоритм визначення їх річного обсягу, кількість годин мовою національних меншин, число учнів. Стан виконання діючих стратегій розвитку освіти меншин. Звіт Уповноваженого у справах людини. Перелік гмін, внесених до Реєстру, у яких вживається мова національної меншини як допоміжна.

За результатами консультації, погодження проекту з представниками національних меншин він подається на розгляд Комісії при Кабінеті Міністрів. Зобов'язання Польщі охоплюють 38 позицій стосовно 14 мов національних та етнічних меншин, включно з кашубською мовою. У Додатку Б наведено порівняння зобов'язань Польщі та України.

Інший аналітичний зведений документ Департаменту – це Періодична доповідь Генеральному Секретареві РЄ про виконання Польщею положень РКНМ. Попри те, що процедура підготовки цього документа не передбачена польським законодавством, його опрацювання здійснюється у порядку подібному до звітування країною за Хартією.

Наприклад, у Четвертій доповіді (2019 р.) [274] зведено дані про: реалізацію практичних заходів за підсумками чергового циклу моніторингу виконання РП зобов'язань; вжиті кроки за рекомендаціями Комітету експертів РЄ щодо невідкладних дій; плани з вдосконалення імплементації РКНМ. Складання цієї доповіді постатейне.

Діяльність однієї з ланок механізму державного управління – *Уповноваженого з справ людини*, регулюється положеннями Закону РП «Про Уповноваженого з справ людини» (1987 р.) – стосується моніторингу за дотриманням прав людини, осіб від національних меншин включно. Взаємодія з іншими дотичними органами влади відбувається згідно зі ст. 17. Вивчення спрямованості роботи Уповноваженого з прав людини упродовж 2018 – 2019 рр. дає нам змогу визначити специфіку викликів перед національними меншинами з розвитку мови. Це ще недостатня ефективність від реалізації владою заходів щодо: повноцінного забезпечення учнів підручниками з рідної мови; оформлення, видачі шкільного свідоцтва про вивчення етнічної мови; навчання німецькою мовою як рідною мовою для учнів від німецької національної меншини; вирішення поточних проблем освіти національних меншин.

Парламентський постійний орган – *Комісія у справах національних і етнічних меншин Сейму*, у засіданнях якої участь також беруть представники національних меншин. Серед повноважень: моніторинг за реалізацією прав національних меншин; консультації з громадськими організаціями національних меншин; вироблення спільних пропозицій.

Розглядаючи механізм державного управління розвитку мов національних меншин **України**, обговоримо Державну службу України з етнополітики та свободи совісті. Відповідно до Положення [183], її робота спрямовується КМУ, координується через Міністра культури. Стосується реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії, захисту прав національних меншин, підготовки пропозицій.

З предмету дослідження, ДЕСС сприяє національним меншинам у збереженні та розвитку самобутності, задоволенні культурних і мовних потреб; організовує роботу громадських об'єднань у проведенні мовно-просвітницьких заходів; розвиває етнокультурні зв'язки з громадськими об'єднаннями за межами України та міжнародне співробітництво з країнами-походження меншин; очолює Українську частину змішаних міжурядових

комісії з питань національних меншин; організовує звітування від України за Хартією і Конвенцією. У складі адміністративного корпусу функціонує відділ співпраці з етнічними спільнотами. На правах консультативно-дорадчих органів при Службі утворено Громадську Раду, Експертну Раду.

Періодичну доповідь про виконання Україною положень РКНМ готує ДЕСС з моменту реєстрації, у 2021 р. – проєкт чергової П'ятої доповіді [199]. Як і польська версія, український документ містить дані про виконання рекомендацій Консультативного комітету РЄ, постатейне звітування. З огляду на те, що об'єктом регулювання Конвенції є права і свободи осіб, у зіставленні з Хартією, об'єктом якої є мова меншостей, порівняння звітності обох країн за РКНМ не виконувалося.

У рамках ЄХРММ, останній звіт «Четверта періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (2018 р.) [262] підготовлено Мінкультури за 48 позиціями відносно 16 національних мов (див. Додаток Б).

З-поміж функцій Департаменту у справах релігій та національностей при Мінкультури, відповідно до Положення про Міністерство культури України (Постанова КМУ від 03.09.2014 р. № 495), відзначаємо: нормативно-правове регулювання державної мовної політики; розвиток міжнаціональних відносин; відродження самобутності національних меншин; збереження, розвиток мовного різноманіття національних меншин; сприяння діяльності громадських організацій у проведенні мовно-просвітницьких заходів, розвитку їх зв'язків за межами України. Привертаємо увагу: ані механізм звітування Мінкультури або ДЕСС за ЄХРММ та РКНМ, ані його порядок у чинному правовому полі не прописані.

Характеризуючи діяльність спеціалізованих органів Польщі та України, відмітними рисами є великий обсяг контрольних й адміністративних. Більш предметне вивчення специфіки функціонування механізму державного управління реалізації країнами публічної політики з розвитку мов національних меншин, на думку автора, можна здійснити через дослідження

міжнародного напрямку. Річ у тім, що національна меншина – об’єкт цілепокладання і соціальна система – рівною мірою перебуває під впливом як внутрішніх так і зовнішніх факторів.

Розгляд практичного досвіду механізмів реалізації публічної політики Польщі та України дає нам можливість виокремити такі інструменти міжнародного співробітництва, як змішані комісії, спільні групи, проєкти, програми транскордонного співробітництва, єврорегіони.

Зупинимось на змішаній комісії, за провідної ролі державних інституцій й участі суб’єктів від національних меншин. У енциклопедичному довіднику пояснюється, що *змішані комісії з питань національних меншин*, це – «органи для обговорення проблем національних меншин та вироблення рекомендацій урядам з поліпшення їх політики у цьому питанні [77, с. 153]».

Про їх важливість для України може свідчити, до прикладу, намагання Угорщини поставити проведення зустрічі на найвищому рівні у залежність від результатів Чергового засідання Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин [45].

Реалізація публічної політики **Польщі** з розвитку мов національних меншин відбувається за посередництвом змішаних комісій, утворених у рамках міжнародних двосторонніх договорів. Втім, на практиці, такий механізм, націлений на розвиток мови національних меншин, польська влада повною мірою не розгортає. Міжнародне співробітництво будується на основі змішаних комісій з питань науки, освіти, культури, у роботі яких питанню розвитку етнічного компонента відводиться другорядне значення.

Так, у рамках Угоди між Польщею та Австрією про співробітництво у сфері культури і науки (1972 р.) утворено *Змішану польсько-австрійську комісію*. Вивчення протоколів засідань XI у 2011 р. й XII у 2015 р. свідчить, що її робота стосувалася обговорення виконання прийнятої раніше спільної Програми співробітництва у галузі науки, освіти, культури на чотирирічний період (2011 – 2014 рр.; 2015 – 2019 рр.), а також прийняття нової. Окремо питання сприяння національним меншинам з розвитку рідних мов у програмі

не порушувалося. Лише опосередковано, у ч. II-й перелічено напрями співробітництва у сфері шкільної, позашкільної освіти стосовно: академічної мобільності; підвищення кваліфікації вчителів; партнерських зв'язків; порядку видачі диплому про знання німецької мови й диплому про знання польської мови; функціонування системи викладання польської мови в Австрії. Тут слід нагадати, що законодавством Польщі серед національних меншин австрійської не визнано.

Змішана польсько-валлійсько-брюсельська комісія заснована відповідно до Угоди між Урядом РП та Урядом Спільноти Французької Бельгії (1996 р.), за головування міністра внутрішніх справ і адміністрації РП. Протягом VII засідання (2016 р.) підписано спільний Меморандумі про взаєморозуміння у сфері соціальної політики, культури, освіти, туризму, наукових досліджень на період 2017 – 2019 рр. У документі передбачено спільну реалізацію 21-го проєкту, включно зі стажуванням стипендіатів публічних адміністрацій, мовознавців та з наукових досліджень. Питання розвитку мови польської національної меншини у Бельгії у спектрі практичної реалізації прав людини, відображені не були (як бачимо з переліку національних меншин РП – бельгійської немає).

Загалом, змішані комісії Польщі створені переважно за профілем економіки, транспорту, культури, туризму, зв'язку (з *Румунією, Угорщиною, Україною*).

На противагу, розширений й більш предметний формат співробітництва застосовується Польщею з Німеччиною. Відповідно до ч. 3 ст. 29 спільного Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (1991 р.), започатковано *Круглий стіл з підтримки німецьких громадян польського походження і поляків у Німеччині, а також німецької національної меншини в Польщі*. На останньому засіданні у 2019 р. польську частину очолював заступник міністра внутрішніх справ і адміністрації, до складу включено чотири ІГС польської національної меншини Німеччини. За підсумками, прийнято спільну декларацію з визначенням зобов'язань сторін.

На виконання 6-го Зобов'язання німецької сторони утворено *Польсько-німецький комітет у справах освіти при Польсько-німецькій міжнародній комісії з транскордонного та регіонального співробітництва*. Результатом роботи упродовж 2012 р. 4-ї Групи зі сприяння розвитку мови у складі Комітету, на конференції міністрів освіти прийнято «Стратегією вивчення польської мови як рідної мови» (2013 р.) з метою її впровадження у німецьких публічних шкільних закладах освіти. У роботі над проєктом, у складі Групи поряд з представниками німецької влади, участь також брали громадські організації польської національної меншини Німеччини. Загальне координування заходів з розробки, прийняття, реалізації Стратегії – у компетенції Круглого Столу.

У відповідності до 5-го Зобов'язання польської сторони, удосконалено «Стратегію розвитку освіти німецької національної меншини у Польщі» (2007 р.). За участі профільних державних установ на рівні міністерства освіти та воєводств, представників німецької національної меншини досягнуто згоди щодо розширення сфери реалізації Стратегії. З 2013 р. збільшено кількість шкіл і окремих класів з викладанням німецької мови як рідної мови для учнів від німецької національної меншини на території воєводств Нижньосілезького, Любуського, Лодзинського, Поморського, Вармінсько-Мазурського, Західнопоморського.

Додаємо, у Комюніке ХХІІ засідання *Польсько-німецької міжнародної комісії з транскордонного та регіонального співробітництва* (2011 р.) звітується про двостороннє співробітництво за напрямками: збільшення пропозицій з навчання німецької й польської мови; сприяння академічній мобільності; визнання дипломів; взаємодії між інституціями у сфері загальної і професійної освіти; співробітництва між ЗВО.

Таким чином, дослідження стану і розвитку двосторонньої договірної бази Польщі з країнами-походження національних меншин дає змогу говорити про надання переваги спільним комісіям у галузі освіти, за очолювання польської частини високопосадовцями Міністерства національної освіти РП.

Зокрема, II засідання (2019 р.) *Спільної консультативної комісії з питань освіти польської національної меншини у Республіці Білорусь та білоруської національної меншини у Польщі* (2016 р.) присвячено розгляду актуальних питань вивчення мов національних меншин стосовно забезпечення шкіл підручниками з мови, методичними матеріалами; підвищення кваліфікації вчителів.

Відзначаємо, про двосторонні механізми з країною-походження *словацької, чеської, литовської, російської національних меншин* у підписаних Польщею міжнародних угодах зі Словаччиною, Чехією, Литвою, РФ не деталізовано.

Партнерство з Чехією – за *Програмою співробітництва між Міністерством національної освіти РП та Міністерством шкільної освіти, молоді і фізичної культури Чеської Республіки* (2012 р.). У ст. 8 передбачається фінансування Педагогічного центру (м. Прага) та Центру розвитку польської освіти за кордоном (м. Варшава) з навчання педагогічних працівників у закладах післядипломної освіти насамперед прикордонних регіонів. Іншими словами, обома країнами застосовано спрощений формат співробітництва.

Керуючись ст. 5 Угоди між Урядом РП та ФРН (1997 р.), питання розвитку мови передано до компетенції *Спільної польсько-німецької комісії з підручників* (1972 р.). Зі спрямуванням у науковій сфері, історії, географії, розвитку мов національних меншин в історичній перспективі, за кураторства комітетів у справах ЮНЕСКО обох країн.

Діяльність утвореної спільно Польщею та Україною профільної *Консультаційної комісії з питань задоволення освітніх потреб представників української національної меншини в Республіці Польща і польської національної меншини в Україні* ми обговоримо нижче.

У Четвертому висновку Консультаційного комітету РКНМ РЄ [284] польська влада заохочується до активізації міжнародних двосторонніх договорів про добросусідство. З-поміж рекомендацій Комітету на предмет

вдосконалення публічної політики, виокремлюємо: 1) активізація діалогу з національними меншинами по модернізації *Спільної комісії Уряду Польщі і національних та етнічних меншин* з метою підвищення її статусу; 2) розширення повноважень ІГС етнічного середовища. На погляд автора, такі висновки – слушні, адже чинна польська двостороння договірна база має значні резерви для вдосконалення.

У Таблиці 2.9 представлено інтегровані дані відносно національних меншин Польщі через критерії чинних двосторонніх механізмів (комісія й інші), а також механізм політико-правового регулювання (Хартія).

Таблиця 2.9. Розподіл механізмів державного управління за національними меншинами Польщі

Меншина	Комісія	Інші	ЄХРММ
Німецька	✓	✓	✓
Білоруська	✓	-	✓
Українська	✓	-	✓
Російська	-	-	✓
Литовська	-	-	✓
Єврейська	-	-	✓
Чеська	-	✓	✓
Словацька	-	-	✓
Вірменська	-	-	✓

Складено автором

Відзначаємо, підтримка польською владою розвитку *російської, литовської, єврейської, словацької, вірменської* національних меншин не охоплена повною мірою колегіальними органами.

Щодо *чеської* національної меншини, започаткована спільна програма з залученням педагогічного складу закладів освіти Чехії та Польщі до роботи освітянських центрів, що нижче за статусом.

Найбільш розгорнутою є система механізмів державного управління з питань *німецької* національної меншини. Однак, на погляд автора, робота

Польсько-німецького Круглого столу забюрократизована, структурно складна, функціонально перенасичена.

Попри відсутність у чинному польському законодавстві визнання *австрійської* національної меншини, утворено *Змішану польсько-австрійську комісію*, до компетенції якої віднесено питання культури і науки за відсутності завдань щодо розвитку польської мови в Австрії. Увагу зосереджено на розвитку німецької мови, що можна розцінювати як додаткові заходи на користь *німецької* меншини Польщі.

Ще одна комісія – *Змішана польсько-валлійсько-брюсельська*, роботі якої приділяється велика увага, оскільки її очолює міністр внутрішніх справ і адміністрації РП. Але напрями діяльності стосуються освіти, що у компетенції іншого міністерства. Тож застосування цього механізму розцінюємо як наслідування радше традиціям, аніж конструктивному підходу.

Оптимальною можна назвати державну підтримку *української й білоруської* національних меншин із залученням спільної комісії з освітніх потреб. Що свідчить про дієвість публічної політики щодо цих національних меншин Польщі.

У порівнянні з функціонуванням системи механізмів державного управління Польщі у сегменті міжнародного співробітництва з країнами-походження національних меншин, огляд практики публічної політики України дає змогу говорити про суттєві відмінності.

Інституційний зміст зумовлено правовим статусом Української частини змішаної комісії (Постанова КМУ від 13.06.2000 р. № 943). Це – постійно діючий орган з повноваженнями представляти Кабінет Міністрів України на міжурядовому рівні, забезпечувати виконання міжнародних зобов'язань України у рамках договорів, угод, програм. Іншими словами, Українська частина, як складова змішаних (спільних) комісій, являє собою окрему державну інституцію з координування усіх дотичних органів влади.

Систему міжнародного співробітництва України на основі профільних змішаних комісій, дія яких спрямована на забезпечення й реалізацію прав

національних меншин, включно з розвитком мови, складають: 1) Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури; 2) Змішана міжурядова українсько-румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин; 3) Змішана українсько-угорська комісія з питань забезпечення прав національних меншин; 4) Міжурядова українсько-німецька комісія із співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні.

Традиційно засідання комісій скликаються щотри-щочотири роки, по чергово у кожній країні на паритетній основі, або в інший термін за ініціативи однієї сторони. За результатами узгоджується та підписується спільний протокол. Утворюються комісії на основі рамкових двосторонніх міждержавних договорів про добросусідство як механізм реалізації, інших міжнародних угод.

Зокрема, з Угорщиною комісію утворено згідно з п. 16 «Декларації про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншин» і Протоколу до неї (1991 р.) [57] з метою практичного здійснення закладених принципів, періодичністю двічі на рік, по чергово у кожній країні (п. 2).

Із чинних, відзначаємо односторонню спрямованість комісії з Німеччиною. Решта базується на засадах симетричності: забезпечення прав української національної меншини в країні-походження, яка, у свою чергу, має національну меншину на території України, що стає об'єктом державного регулювання в Україні.

Принцип делегування КМУ повноважень Українській частині комісії розглянемо на прикладі роботи Українсько-угорської комісії, що регулюється Постановою КМУ від 21.06.2021 р. № 954. Головне завдання – здійснення комплексу заходів із координування дотичних ЦОВВ з реалізації прав угорської меншини в Україні та української меншини в Угорській Республіці.

Зазначений документ передбачає розробку комплексного плану дій на рівні урядів України й Угорщини з метою забезпечення прав національних

меншин. Підготовку пропозицій щодо соціоекономічних, інших умов, необхідних для збереження й розвитку етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності етнічних угорців та українців. У напрямі: реалізації управлінських рішень; визначення шляхів, механізмів, засобів вирішення актуальних питань; удосконалення договірної бази.

За результатами засідання, Українська частина подає на розгляд Уряду узгоджені з угорською стороною рекомендації, пропозиції. Одержує необхідну інформацію від ЦОВВ, інших інституцій незалежно від форми власності, дипломатичних та громадських установ. Склад формують представники органів публічної влади, депутати, незалежні експерти (за згодою). Підготовчу, організаційну, експертну роботу покладено на ДЕСС, до її утворення – Мінкультури.

Рівень і широкий спектр повноважень Української частини дає змогу достатньою мірою дослідити ступень забезпечення й реалізації права національних меншин на розвиток мови у спектрі реалізації публічної політики України. Крізь призму функціонування вітчизняної системи змішаних профільних комісій – як однієї зі складових системи механізму державного управління.

Двостороння комісія з Румунією. Упродовж VII засідання (м. Бухарест, 2018 р) Українською частиною наголошено важливість суспільно-політичної інтеграції національних меншин обох країн, володіння державною мовою. Втім, румунською стороною висловлено критичні зауваження стосовно ст. 7 закону «Про освіту», прохання на адресу української влади не вживати заходи з дискримінації освітніх прав румунської національної меншини як наслідок її дії. На тлі значних розбіжностей, спільний протокол підписаний не був.

Слід акцентувати, що VI засідання відбулося у 2017 р. після тривалої паузи з 2006 р., яке тоді виявилось продуктивним. У підписаному Протоколі обидві сторони досягли згоди, що: двосторонній політичний діалог є багаторівневий і конструктивний, націлений на задоволення освітніх,

культурних, релігійних, інформаційних потреб осіб від національних меншин; робота Комісії є важливою складовою співробітництва. Попри конструктивний зміст Протоколу від 2006 р. та потребу досягти компромісу в 2017 р., використання цього механізму відкладено. У 2020 р. розпочато консультації на експертному рівні для узгодження непідписаного Протоколу VII-го засідання. Постановою КМУ від 26.08.2021 р. № 900 переглянуто склад Української частини, однак роботу не відновлено.

Двостороння комісія з Угорщиною. Останнє – XV засідання (2017 р.) відбулося також після перерви з 2008 р., завершилося підписанням Протоколу. Досягнуто порозуміння щодо важливості ролі національних меншин у зміцненні двосторонніх відносин, погоджено дату наступного засідання у Києві на вересень 2021 р., Постановою КМУ від 28.04.2021 р. № 437 замінено склад Української частини. Втім, засідання не проведено.

Вочевидь, питання угорської і румунської національних меншин України, розвитку їх мов, залишаються одними із найбільш актуальних. Проте десятирічна пауза роботи комісій унеможливорює їх продуктивність, а також свідчить, що підходи влади до модернізації цього механізму потребують перегляду. На думку автора: «за рахунок більш активного залучення національних меншин до процесів обговорення наявних проблем. Як соціальний інститут національні меншини зацікавлені в найскорішому і найефективнішому розв'язанні суперечностей [240, с. 165]».

Позитивно відзначаємо роботу решти комісій. Двостороння комісія зі Словаччиною. Упродовж XIV засідання (м. Братислава, 2017 р.) зазначено багаторівневий і конструктивний діалог, належну увагу влади до питань задоволення освітніх, культурних, інформаційних потреб національних меншин. Досягнуто домовленості про академічну мобільність студентів, підвищення кваліфікації педагогічного складу початкових і середніх шкіл. Поряд з підсумковим, підписано також Протокол про розвиток співробітництва в галузі освіти, науки, культури на рівні міністерств освіти. Серед інших здобутків – Розпорядження голови Закарпатської ОДА «Про план

заходів із реалізації положень Протоколу XIV засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури» (від 14.12.2017 р. № 678) з активізації транскордонної співпраці між національними меншинами та регіональними органами державної влади України і Словаччини. Склад Української частини оновлено Постановою КМУ від 26.08.2021 р. № 898, заплановано наступне засідання.

Двостороння комісія з Німеччиною. Роботу відзначаємо як інтенсивну. Упродовж IX (м. Київ, 2018 р.) і X (м. Берлін, 2019 р.) засідань висловлено зацікавленість у більш активному розвитку й реалізації спільних проєктів на усіх рівнях влади. Культурно-гуманітарну сферу окреслено як важливий елемент зміцнення дружніх відносин між країнами.

Підсумовуючи, можемо говорити про поки ще недостатній рівень реалізації заходів відносно угорської і румунської національних меншин на тлі успішної взаємодії зі Словаччиною. За інтенсивності українсько-німецької комісії, на практиці потребується її змістовне наповнення у бік конкретизації заходів з розвитку української національної меншини у Німеччині й відповідно німецької в Україні.

З-поміж інших механізмів державного управління у сфері міжнародного співробітництва із забезпечення мовних прав національних меншин обговоримо формат *робочих груп*.

Робоча група з реалізації двосторонніх питань із задоволення освітніх потреб української та молдовської національних меншин. Українська частина представлена на рівні МОН України. Упродовж Четвертого засідання (2021 р.) увагу приділено вдосконаленню договірної бази, яка, за визнанням сторін, на сучасному етапі не відповідає динаміці розвитку двосторонніх відносин. Підготовлено проєкти: міжурядової угоди про співробітництво у сфері вищої освіти; протоколу про співробітництво у галузі освіти на рівні міністерств освіти на період 2022 – 2025 н. рр.; міжурядової угоди про взаємне академічне визнання документів про освіту та наукові ступені; угоди про співробітництво у галузі науки на рівні міністерств освіти [144].

Українсько-угорська міжвідомча робоча група з питань освіти. У 2021 р. відбулось установче засідання. Досягнуто згоди щодо забезпечення якісних умов здобування загальної середньої освіти особами від угорської національної меншини в Україні. Погоджено проєкт міжурядової Угоди про взаємне визнання свідоцтв та дипломів, а також документів про наукові ступені, виданих в Україні й Угорщині. Проведено консультації щодо укладення міжміністерського Меморандуму про взаєморозуміння про співробітництво за стипендіальною програмою Угорщини на 2022 – 2024 рр.

Консультаційна комісія з питань задоволення освітніх потреб представників української національної меншини в Республіці Польща та польської національної меншини в Україні у рамках Угоди між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти РП про співробітництво в галузі освіти (2015 р.) [251], як двосторонній галузевий механізм. З метою впровадження комплексу заходів з підвищення рівня викладання мов національних меншин в освітніх закладах України та Польщі. Згідно з п. 1 ст. 2 Наказу МОН України «Про створення Консультаційної комісії з питань освіти» (2015 р.) [195], призначено її склад. Поряд з працівниками профільних освітніх установ обох країн, також включено представників ІГС національної меншини – «Спілка вчителів-полоністів України», «Об'єднання українців у Республіці Польща». Констатовано, що чинна двостороння договірна база потребує вдосконалення.

З огляду на це, на Четвертому засіданні Комісії (м. Варшава, 2021 р.) розглянуто проєкт міжурядової Угоди про заклади дошкільної, загальної середньої освіти України, у яких вивчається польська мова і функціонують класи з навчанням польською мовою, а також заклади дошкільної та загальної середньої освіти. Обговорено проєкт нової міжміністерської Угоди про співробітництво у сфері вищої освіти.

У Таблиці 2.10 представлено дані щодо застосування Україною двосторонніх механізмів (комісія / група) та механізму політико-правового регулювання (Хартія) відносно національних меншин.

Таблиця 2.10. Розподіл механізмів державного управління за національними меншинами

Національність	Комісія	Група	ЄХРММ
Росіяни	-	-	✓
Білоруси	-	-	✓
Молдавани	-	✓	✓
Болгари	-	-	✓
Угорці	✓	✓	✓
Румуни	✓	-	✓
Поляки	✓	-	✓
Євреї	-	-	✓
Вірмени	-	-	-
Греки	-	-	✓
Азербайджанці	-	-	-
Грузини	-	-	-
Німці	✓	-	✓
Словаки	✓	-	✓

Складено автором

Отже, вірменська, азербайджанська, грузинська національні меншини поза належною увагою української влади. Словацька національна меншина, попри її малу чисельність, користується підтримкою одночасно обох інструментів системи механізму державного управління.

Розвинутою є система механізмів відносно угорської національної меншини. Проте їх змістовне наповнення потребує вдосконалення разом зі зміною організаційних підходів з боку ДЕСС до відновлення засідань комісії.

Оптимальної моделі двостороннього співробітництва досягнуто щодо польської національної меншини. За відсутності змішаної комісії, інтереси польської спільноти забезпечуються у рамках вузько спеціалізованого, поки новаторського для України механізму – *Консультаційної комісії з питань задоволення освітніх потреб представників української національної меншини в Республіці Польща та польської національної меншини в Україні.*

2.3. Інститути громадянського суспільства в системі розвитку мов національних меншин Польщі та України

Оцінюючи важливість громадянського суспільства у публічній політиці України, Ф. Фукуяма відзначив у лекції «Уроки українських демократичних трансформацій», що без громадських організацій, суспільства організованого горизонтально, демократичні перетворення не відбулися [285].

Підходячи до розкриття категорії «публічна політика», у енциклопедичних джерелах знаходимо: «діяльність органів публічного врядування спрямована на вирішення суспільних проблем. Увесь процес охоплює стадії з визначення проблем, вироблення і прийняття рішень з послідуною їх реалізацією [79]». Досягнення результативності – відбувається за узгодженням інтересів суб'єктів, збереження першості суспільних цінностей. При цьому механізми, що застосовуються державою, як зазначають В. Загорський і М. Буник, мають базуватися на основі ціннісних орієнтирів, з-поміж яких: мережа; інтеракція; взаємодія; колективна дія; взаємовідповідальність; взаємодоповненість публічного та приватного секторів; відкритість; підзаконність; партнерство; діалог; керованість; довіра; зорієнтованість на консенсус [там само, с. 60]. Отже, феномен публічної політики обумовлюється публічним характером проблем чи викликів, на подолання яких вона спрямовується. У широкому сенсі, це заходи або вплив відносно усієї громади.

З приводу категорії «громадянське суспільство», А. Михненко і М. Месюк розуміють: «незалежну від держави особливу сферу громадянського життя, що складається з різних соціальних груп, рухів, об'єднань, культурних, національних, територіальних та інших угруповань, і є формою вираження різноманітних інтересів особистості [142]». Додаємо, це певна інституціалізована структура суспільства, незалежна від держави, з добровільними формами громадської активності, особливими соціопсихологічними ознаками. *Об'єктивно*, відбувається змістовне

формування суспільства завдяки комплексу прав та обов'язків громадян по відношенню до держави, *суб'єктивно* – завдяки активності соціальних груп, громадян.

Публічна політика реалізується через засоби комунікації, взаємодію між державними інституціями й інститутами громадянського суспільства. В. Карлова відносить до головного елементу громадянського суспільства особу, а до основних соціальних конструкцій – ті інститути, які покликані сприяти всебічній реалізації цієї особи, її інтересів, устремлінь, – суспільно-політичні організації, об'єднання, неурядові установи [85, с. 20]. Цим зумовлюється джерело об'єкт-суб'єктної та суб'єкт-суб'єктної інтеракції. Зміст феномену проявляється у розвитку суспільства, його політичної, соціальної, етнічної, інших сфер.

За формою, це інституціалізований діалог сторін співвідносно до статусу. Серед завдань ІГС Н. Грицяк виокремлює комплекс дій щодо: реагування на базові потреби членів суспільства; демократичного контролю за державою; формування спеціального соціального простору для реалізації ініціатив за інтересами [51]. На думку автора, в умовах глобалізації, є необхідність в організації громадськості у структури під цільові проекти чи програми, які б сприяли міжнародному діалогу, реалізації публічних ініціатив.

Вітчизняним законодавством передбачено механізми з реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні справами держави. Основні правові акти: Указ Президента України № 854 від 31.07.2004 р. «Про забезпечення умов для ширшої участі громадськості в формуванні та реалізації державної політики»; Постанова КМУ № 1378 від 15.10.2004 р. «Деякі питання стосовно участі громадськості в формуванні та реалізації державної політики». У них національні меншини наділяються правом долучатися до процесів розробки політики, проте участь осіб від національних меншин не гарантується.

На переконання автора: «ІГС, в силу означених властивостей: являють собою рівноцінні суб'єкти взаємодії; мають повноваження щодо формування

та реалізації публічної політики у відповідності до компетентності, здійснення громадянського контролю за управлінськими рішеннями органів державної влади; суспільні актори, які виражають інтереси організованого громадянського суспільства чи особисто індивідів; наділені можливістю брати участь у правотворчій, правозастосовчій, правоохоронній діяльності [26]».

Наведені функції інститутів громадянського суспільства реалізуються за взаємодії в соціальному просторі. Поняття *«комунікації в публічному управлінні»*, у профільній Енциклопедії, це – «процес обміну інформацією органів державної влади й органів місцевого самоврядування між різними інституціями суспільства (суб'єктами комунікації) [232]». Даний феномен науковці відносять до однієї з найважливіших основ системи державного управління, призначеної для регулювання у площині «держава – громадянське суспільство» за допомогою координації, інтеграції, мобілізації, соціалізації.

Умовою такого діалогу, як вважають А. Кучабський і О. Бажинова, є «організаційно-правова спроможність інститутів громадянського суспільства до артикуляції соціальних інтересів, їх просування й захисту [125]». Відбувається уособлення ІГС з громадськими об'єднаннями чи організаціями, які можуть реально впливати на державну політику. Внаслідок, змінюється змістовне наповнення системи державного управління.

Завдяки зворотному зв'язку, ІГС, «як об'єкт управління-представник суспільства під впливом громадської думки перетворюються на суб'єкт-компонент соціокомунікативного процесу з набуттям функцій дорадчого органу щодо такого чи такого рішення держави, громадського контролю [240]». Формується завершений цикл процесу публічної політики. У контексті дослідження: від етнонаціонального до національного та міжнародного.

Зростає ступень функціональної взаємодоповненості та соціальної відповідальності суб'єктів публічної політики. Відтак участь у прийнятті рішень можна розподіляти між суб'єктами відповідно до їх статусу, місця в ієрархічній структурі. Подібна конструкція збагачує управлінський процес, надає йому колективних ознак.

Національні меншини є соціальним інститутом що розвивається за законами діалектики. Вступає у взаємодію з оточенням, створюючи стійкі зв'язки в етнічному середовищі, формує соціальну етнічну мережу набуваючи властивостей повноцінного актора соціокомунікативного процесу. Формування органами державного управління інформаційного простору з залученням національних меншин як соціального інституту, значно розширює предметне поле у межах багатоманітних інтересів національної меншини.

Охарактеризуємо взаємодію між державою й організаціями, утвореними національними меншинами або для національних меншин задля реалізації їх інтересів через участь у публічній політиці. Орієнтуємося на дискусію в експертних колах Польщі про діяльність ІГС, які діють в інтересах національних меншин або організовані безпосередньо їх представниками.

За класифікацією С. Лодзинського [292], політичну діяльність національних меншин у польському суспільстві за будівництва демократичного устрою після 1989 р. визначали чотири стратегії. Перша, *органічна етнічна праця*, означає діяльність, спрямовану на: утримання й розвиток культури через власний потенціал; еволюцію від популяризації фольклору по досягненню національної й організаційної зрілості; власну діяльність замість отримання допомоги держави. За оцінкою вченого, цей тип стратегії притаманний німецькій, вірменській, татарській, ромській, сілезькій, лемківській національностям.

Друга стратегія – *громадянське трактування меншини*, націлене здійснювати вплив на державу, за якої етнічні лідери адресують владі вимоги щодо забезпечення умов зі збереження, реалізації прав у рамках національного та міжнародного законодавства, за принципами поваги і рівності. Характерна для німецької, української, білоруської, словацької національних меншин.

Третя – *стратегія співробітництва й виходу назовні*. Означає активне включення національної меншини у суспільне й політичне життя регіону і країни. Використовується не лише етнічними лідерами, а й представниками титульної нації. За змістом близька до політичної партисипації. Відмітним

прикладом є німецька національна меншина, яка, за чисельною перевагою, користується виборчим правом у Сейм. Налічує переважаюче число представників в місцевому самоврядуванні.

На завершення, четверта стратегія – *буття «меншості у більшості»*. Сфокусована на збереженні незначних ознак ідентичності у середовищі з титульним етносом, які не викликають у останнього роздратування або негативного сприйняття. Уможливорює меншості користуватися усіма правами на рівні з більшістю. Є ефектом індивідуалізації етнічної самоідентифікації. Характерна в умовах політичних, суспільних змін. Домінує у світогляді білоруської національної меншини.

Зауважуємо, походження кожної із розглянутих стратегій зумовлене потенційними можливостями меншини й витікає «знизу». Тобто безпосередньо від її інтересів, завдяки формуванню системоутворювального фактора. Діяльність «знизу» набирає змістовності накладеними владою інституційними й політичними рамками у межах середовища, в якому національна меншість розгортається. У спектрі кореляції між національними меншинами та їх діяльністю ми стверджуємо, що системоутворювальним фактором є природне бажання розвивати успадковані, притаманні ознаки самоідентичності за рахунок об'єднання й спільної реалізації поставлених цілей у публічному просторі [277]. Як соціальна система – представлена у формі інститутів громадянського суспільства. Таким чином, можна говорити про те, що суспільні цінності та загальні блага збігаються з мотивацією національних меншин. Звідси – формується суб'єктний компонент й об'єктність предметів взаємодії, набуваючи результативності у вигляді діяльності ІГС.

Створення національними меншинами власних організацій, без прив'язки до спеціалізації, є рефлексією не лише на відчуття меншості, а й у руслі розвитку публічної політики. Як пише польська дослідниця М. Будита-Будзиньська: «успішний процес інституалізації за ініціативи згори, під час зміни інституціоналізації системи – правової та адміністративної, має

супроводжуватися інституалізацією знизу: суспільною мобілізацією і самоорганізацією [278]». Беззаперечно, активність національних меншин зумовлюється не лише правовим або політичним полем, а й ініціативою від самої меншості, здатністю діяти організовано. Незалежно від сфери розгортання, ключовою категорією, на погляд автора, щодо функціонування меншості у міжнаціональних відносинах, є «процес організації». Політичну партисипацію або діяльність, як з точки зору інституціоналізму так і політичної активності, можливо реалізувати за допомогою індивідуальних та колективних об'єктів. Рівно як і репрезентативних суб'єктів, згуртованих з метою представляти інтереси окремих груп індивідів. Отож, через процес організації утворюються інститути громадянського суспільства.

ІГС національних меншин не лише юридична форма чи представник третього сектору. За А. Вежбіцьким – це, «структури, які утілюють усі форми суспільного життя й політичних інституцій, правові, політичні норми, а також традиції, звичаї етнічних суспільних інституцій [305]». За сутністю, вони є категорією ширшою ніж юридично заснований суб'єкт.

Розмірковуючи над змістовними характеристиками структури національної меншини, Д. Ковалевська наголошує на необхідності віднайти критерій: організація, що функціонує «для національної меншини» чи «від національної меншини». Дослідниця пропонує два підходи [289]. За *широкого* – утвореній організації властивий неформальний характер. Вона функціонує для національної меншини, представляє її інтереси *де-факто*, як постульованої групи суспільства поза правовими нормами. При *вужькому* підході слід орієнтуватися на критерії. По-перше, брати за основу організаційну форму відповідно до чинного законодавства стосовно неурядових організацій або сферу діяльності як організації національної меншини, що має відобразитися у статуті. По-друге, організація складається з представників національних меншин *де-юре*, коли національна ідентичність її членів або засновників вказана у статуті. У Таблиці 2.11 пропонується порівняльна характеристика критеріїв організацій національних меншин.

Таблиця 2.11. Критерії організацій національних меншин

Широкий підхід	Вузький підхід
Організації без формального статусу (неформальні групи), у рамках законодавства про громадську користь або волонтерство, об'єднані у федерації, не мають власної юридичної особи (<i>Рада організацій національних та етнічних меншин у Щецині</i>).	Юридична особа з формальним статусом: добровільна асоціація, зареєстрована асоціація або фундація.
Організація, утворена для національної меншини представниками іншої національності або титульного етносу (<i>Товариство прихильників України у Варшаві, яке було організоване студентами факультетів україністики різних ЗВО Польщі</i>).	Організація, заснована представниками національної меншини, які декларують свої ознаки ідентичності у статуті, програмних документах.
Формальна організація груп національних меншин <i>де-факто</i> . Тобто такими групами, які не визнані чинним законодавством як національні меншини (<i>Товариство греків Західного Помор'я Польщі</i>).	Організація національних меншин або мовних груп, які визначені у законодавстві еnumerативним способом.

Складено автором за даними [289]

Обговоримо оцінку в польських експертних колах місця ІГС у реалізації публічної політики. Є. Внук-Ліпінський позиціонує організації національних меншин на середньому суспільному рівні соціальної стратифікації. Реалізуючи функції, вони формують альтернативні джерела інформації, публічний дискурс актуалізацією проблем. За спеціалізацією дослідник розділяє їх на категорії *політичні*, для: артикулювання колективних інтересів; репрезентації. *Суспільні* – завдяки креативності, інтеграції меншості у суспільство, підтримці членів групи. До *культурних* – такі, що спеціалізуються на збереженні національної ідентичності, формулюванні дискурсу відносно національної меншини, верифікації наявних стереотипів [306].

На думку Я. Мечковського, головним вкладом ІГС національних меншин є сприяння становленню і навчанню етнічних лідерів. Взаємодією на горизонтальному рівні, між окремими групами національної меншини відбувається обмін лідерами різних регіонів країни [293].

Я. Кнопек пов'язує суспільну діяльність інституту громадянського суспільства національних меншин зі збереженням зв'язку між поколіннями,

наслідуванням спільного етнічного походження. ІГС, це – об’єкт, який відповідає за репродукування етнічного компонента, його збереження й розвиток. Утілюючи репрезентативну форму національної меншини, вони стають суб’єктом взаємодії з іншими публічними акторами. Інша роль, за необхідності – мобілізувати і перемістити етнічно споріднену групу з місцевості, де їй загрожує небезпека [287].

Систематизуючи наведені дефініції, згрупуємо визначальні фактори спеціалізації ІГС національних меншин. До *першої* групи відносимо інституціональне й правове середовище, обумовлене нормами національного, міжнародного права. *Друга* група стосується людських ресурсів, засобів організації діяльності суб’єкта: наявність лідерів; організаційні, мобілізаційні якості колективу; здатність будувати коаліцію; культура спілкування; ступінь доступності у межах території компактного проживання групи, їх концентрація. *Третя* зумовлює доступ до джерел фінансування, засобів символіки (ознаки ідентичності, ідеологія, цілі). Зовнішнє середовище, як *четверта* група: міжнародне співробітництво; взаємодія з суспільством, позиціонування за ієрархічною структурою; наявні стереотипи національних меншин; взаємодія з державними інституціями, політичними партіями, НУО.

Право на створення ІГС у формі національних громадських об’єднань у **Польщі** гарантовано усім громадянам. Передбачено свободу зборів, асоціації, вираження, думки, совісті, релігії (ст. 53, 54, 57, 59 Конституції). У законі «Про Асоціації» (1989 р.) [299]: свобода зборів для осіб від національних меншин.

За даними Сьомого звіту РП (2020 р.) [275], на території Польщі налічується активних інститутів громадянського суспільства національних меншин: німецької – 35; білоруської – 13; єврейської – 7; **української – 6**; по 4 від литовської, вірменської, російської; словацької – 2; чеської – 1. З акцентом: співробітництво з *представником воєводи у справах національних і етнічних меншин*; участь у засіданнях *Спільної комісії уряду і національних та етнічних меншин*.

Співробітництво на рівні *представника воєводи у справах національних і етнічних меншин* відбувалося у 12-ти воєводствах, з-поміж 16-ти: Люблінське, Любуське, Лодзинське, Малопольське, Опольське, Підкарпатське, Підляське, Сілезьке, Свентокшиське, Вармінсько-Мазурське, Великопольське, Західнопоморське. Можна зробити висновок, попри малоетнічний склад населення, у географічному вимірі ІГС виявляють активність на переважаючій території. Формується публічний простір через зв'язки етнічного середовища подвійного рівня: суб'єкт-суб'єктної взаємодії ІГС з державними установами; суб'єкт-об'єктної – між органами державного управління й об'єктом цілепокладання.

За етнічною ознакою найбільшу активність національних меншин з представником воєводи фіксуємо за: *українською, єврейською* національною меншиною в Люблінському воєводстві; *словацькою* – Малопольському; *німецькою* – Опольському; *російською* – Підкарпатському; *українською, білоруською, єврейською* – Підляському; *українською, німецькою* – Вармінсько-Мазурському та Великопольському; *вірменською, литовською, єврейською* – Західнопоморському.

Інший рівень залучення ІГС до реалізації публічної політики, це їх участь у роботі *Спільної комісії уряду і національних та етнічних меншин*. Вивчення порядку денного засідань Комісії з обговорення й прийняття «Сьомого звіту про стан національних та етнічних меншин, а також регіональну мову у РП» дає змогу отримати уявлення про результативність національних меншин через їх реакцію на окремі дії влади.

Так, критичні зауваження від *російської* національної меншини стосувалися того, що у Звіті не було враховано проведені освітні заходи.

Представником від *словацької* висловлено загальну думку етнічного середовища, що владою не порушено актуальні проблеми національних меншин; звужено джерела інформації; не враховано зворотний зв'язок. Відзначено про: падіння освітнього рівня учнів від словацької національної меншини через зменшення державного фінансування; відсутність наукових

досліджень з розвитку словацької культури, мови; брак підручників словацької мови; недостатній рівень взаємодії воєводських органів з громадськими організаціями. Чинна двостороння польсько-словацька нормативно-правова база охарактеризована як така, що не відображає актуального становища словацької меншини.

Від української національної меншини, наголошено на недостатньому рівні інформування про державні й європейські освітні програми. Акцентовано на відсутності системного підходу при підготовці заходів з вивчення рідної мови у ЗВО, впровадження плану навчальної дисципліни етнофілологія. У питанні субвенцій на учнів не структуровано інформацію по отримувачах, їх обсяг не відповідає річному розрахунку. Зміст інформації про участь у суспільному житті й публічній політиці представників національних меншин не дає повного уявлення про реальний стан. Неєфективна взаємодія органів державної влади з ІГС національних меншин призводить до інформаційного вакууму у контролі за результативністю державних органів.

Критика від литовської національної меншини стосувалася некоректного обсягу субвенції. Попри позитивний факт із забезпеченням безкоштовними підручниками литовською мовою, водночас є їх нестача з окремих предметів. Визнано неактуальним перехід з трьох на дворівневу освітню шкільну систему.

Таким чином, участь національних меншин у обговоренні проекту Звіту спільно з державними інституціями під час засідання Спільної комісії дає можливість публічно висловлювати узгоджену позицію етнічного середовища, досягати бажаного компромісу у відкритому форматі. За такого підходу реалізується суб'єктність ІГС впливом на комплексний процес формулювання та прийняття рішень. Забезпечуються дотримання принципів прозорості і відповідальності за рішення, їх результат. Документ, прийнятий усіма заінтересованими сторонами, набуває ознак легітимності, публічності.

Роль і місце інститутів громадянського суспільства національних меншин у системі розвитку мов у процесі реалізації публічної політики не

обмежується взаємодією з органами влади. Слід згадати про ініціативу української національної меншини у підготовці Стратегії. Поряд із цим, попри те, що ми виходимо за предмет дослідження, оскільки йдеться про корінний народ – кашубів, як інша знакова подія – прийняття Урядом РП «Стратегії охорони і розвитку кашубської мови та культури» (2006 р.) під мотто «Зробимо кашубську мову здатною до виживання й розвитку» [302].

У результаті дослідження взаємодії громадських організацій національних меншин та їх представників на рівні органів місцевої і центральної влади, її змістовності й предметності можна стверджувати про ефективне залучення ІГС до побудованої у Польщі сфери публічної політики. Система, на основі законодавства та інституціональних механізмів, дає змогу інститутам громадянського суспільства національних меншин брати у необхідній мірі участь у процесах прийняття рішень, формулювання публічної політики, включно з розвитку мов національних меншин.

В Україні. Конституцією (ст. 36) гарантовано право громадян на свободу об'єднання у політичні партії, громадські організації для реалізації, захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних, інших інтересів.

Статтею 15 закону «Про національні меншини в Україні» (1992 р.) прописано, що громадяни від національних меншин або громадські об'єднання мають право вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національної спільноти та їх громадськими об'єднаннями за межами України, одержувати від них допомогу для задоволення мовних та інших потреб, брати участь у діяльності міжнародних НУО.

Статтею 6 закону «Про громадські об'єднання» (2012 р.), на основі принципу добровільності, передбачено право: представників національних меншин брати участь у діяльності НУО на національному і міжнародному рівні; громадським об'єднанням розвивати співробітництво з іноземними та міжнародними НУО у рамках договорів України.

Відповідно до п. 1 пар. 42 *Регламенту Кабінету Міністрів України* (Постанова КМУ від 16.12.2020 р. № 1285), ЦОВВ – розробник законопроекту або проєкту нормативно-правового акта – в обов’язковому порядку має організувати громадське обговорення якщо він важливого суспільного значення, стосується прав і обов’язків громадян. Отже, законодавчих бар’єрів щодо діяльності ІГС національних меншин України немає.

За даними П’ятої доповіді [199], в Україні зареєстровано 1373 громадські організації національних меншин. До переліку, за кількісним рейтингом, увійшли: Одеська область – 177, Запорізька область – 105; Дніпропетровська – 91, Закарпатська – 83; Донецька – 79, Черкаська – 59, Херсонська – 58; м. Київ – 65. ІГС національних меншин взаємодіють з державними інституціями через інституційні механізми, включенням їх представників до системи консультативно-дорадчих органів виконавчої влади.

Упродовж 2019 – 2020 рр. за ініціативи Одеської ОДА спільно з громадськими організаціями завершено розробку й впровадження комунікаційної платформи «Багатонаціональна Одещина» у рамках пілотної ініціативи «Допомога Ради Європи у розробці та реалізації комунікаційної стратегії для кращого спілкування з питань захисту національних меншин і мов меншин в Україні з метою кращого консультування національних меншин». Під патронатом Запорізької ОДА, у рамках проєкту РЄ «Захист національних меншин, у тому числі ромів і мов меншин в Україні» започатковано роботу Комунікаційної платформи національних спільнот Запорізької області «Багатонаціональна сім’я Запорізького краю» (2020 р.). Безперечно, реалізація таких проєктів сприятиме подальшому удосконаленню механізмів взаємодії, залучення ІГС національних меншин до процесів урядування на регіональному і місцевому рівні.

Актуалізується участь ІГС у більш масштабних заходах – публічних громадських обговореннях, електронних консультаціях. Так, МОН України спрямовує діяльність консультативно-дорадчого органу – Раду представників громадських об’єднань корінних народів, національних меншин України – на

виконання представницької функції у контактах з ІГС національних меншин і корінних народів. Завдання Ради – обговорення пропозицій до проєктів рішень у сфері освітньої політики з питань забезпечення прав національних меншин та корінних народів, експертизи, моніторингу. Станом на 2022 р. її склад налічує 37 суб'єктів, з них 27 – ІГС етнічного середовища. Представлені національності: кримськотатарська (2); угорська (6); польська (4); румунська (3); єврейська (2); вірменська (2); молдовська (1); словацька (1); болгарська (1); російська (1); німецька (1); гагаузька (1); грецька (1), ромська (1). Проблематика засідань стосується забезпечення мовних прав при впровадженні реформи освіти.

Інший позитивний приклад – залучення ДЕСС представників ІГС національних меншин до роботи над проєктом «Стратегії сприяння і реалізації прав і можливостей ромської національної меншини в українському суспільстві на період до 2030 року» (2020 р.).

Ще один важливий інструмент реалізації права національних меншин на розвиток мови – це механізм транскордонного співробітництва, яке найбільш актуальне для національної меншини, країна-походження якої межує з Україною. Тому залучення ІГС цієї національної меншини підвищуватиме ефективність такого співробітництва. З іншого боку, зростатиме суб'єктність громадських організацій.

За територіальним устроєм Україна має спільний кордон з 7-ма державами, 19 адміністративно-територіальних одиниць прикордонні. З них 5 – з Польщею, Словаччиною, Румунією, Угорщиною. Беручи у розрахунок наявні змішані комісії з Угорщиною, Румунією, Словаччиною та законодавче врегулювання участі представників ІГС національних меншин на рівні експертів, можна додатково очікувати підвищення результативності заходів на цих напрямках. Ураховуючи, що змішаної українсько-польської комісії з профільних питань розвитку національних меншин не створено, прогнозуємо набуття важливості проєктів транскордонного співробітництва з Польщею.

Законодавче підґрунття співробітництва України в *євро регіонах* з 1993 р.: Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (1980 р.); Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.). Закони «Про засади державної регіональної політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 рр., Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр. Програми європейської політики сусідства «Басейн Чорного моря», «Україна – Румунія», «Україна – Польща – Білорусь», «Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія», а також міжнародні двосторонні угоди України.

Відзначаємо реалізацію *транскордонної співпраці* через окремі заходи. У роботі Конгресу проєктних ініціатив Румунія – Україна (м. Одеса, 2018 р.) виконуються спільні програми «Румунія – Україна: 2014 – 2020 рр.» і «Басейн Чорного моря», за участі місцевих органів влади та ІГС Одеської області й Румунії. Задля посилення інституційних і технічних можливостей органів публічної влади з координації, спільного виконання програм сталого розвитку прикордонних регіонів Румунії й України у сфері освіти ERASMUS+ та Horizon, інтеграції громад, публічного управління та місцевого самоврядування, культури, збереження історичної спадщини.

На регіональному рівні – території з поліетнічним населенням (Закарпатської, Одеської, Чернівецької областей) – відзначаємо взаємодію у рамках *програм прикордонного співробітництва*: «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна», «Польща – Білорусь – Україна», «Румунія – Україна»; Програма територіального співробітництва країн Східного партнерства; «Стратегія ЄС для Дунайського регіону, прикордонного Європейського територіального співробітництва на 2021 – 2027 рр.»; фінансового інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» Дунайської транснаціональної програми.

Поряд з цим *Закарпатська* область розвиває партнерські зв'язки з 15-ма регіонами країн ЄС в Угорщині, Польщі, Чехії, Румунії, Хорватії, Сербії, Німеччині, Литві. Напрями співробітництва охоплюють впровадження європейських принципів навчання у школах, створення умов для розвитку національних меншин та їх мов. У співпраці *Чернівецької* області переважали *програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства на 2014 – 2020 рр.*: «Румунія – Україна»; «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна»; «Україна – Молдова». Область перебувала у фокусі Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону, Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016 – 2020 рр. з розширення співробітництва розвитку Єврорегіону «Верхній Прут». На рівні регіональних та місцевих органів влади здійснювалася співпраця між Чернівецькою обласною і Сучавською повітовими радами.

Висновки до другого розділу

1. За підсумками порівняння нормативно-правової бази обох країн можемо говорити, що правове поле Польщі спрямовує публічну політику у предметну площину за цільового змісту. Відмітним вважаємо закон «Про національні та етнічні меншини, а також регіональну мову» (2005 р.), у якому прописано критерії, подано перелік об'єктів регулювання. Розроблено механізм реалізації, виокремлено спеціалізований ЦОВВ, визначено сферу його компетенції. Інша ознака завершеності інституціалізації системи – це нормотворча діяльність профільних органів виконавчої влади.

У законодавстві України констатуємо відсутність спеціального акту комплексного регулювання мовних відносин. Недосконалість чинного закону «Про національні меншини» (1992 р.) проявляється у застарілих положеннях, які не містять чітких критеріїв, переліку національних меншин. Звідси – етнічний компонент перебуває у невизначеному правовому полі. Актуальною є необхідність структуризації вітчизняного етнічного середовища шляхом легітимації його елементів.

2. У контексті довгострокових державних стратегічних програм РП, відзначаємо системний і комплексний підхід у державному регулюванні розвитку етнічного середовища, мов національних меншин.

У порівнянні, стратегічне планування в Україні недостатньою мірою охоплює розвиток безпосередньо мов національних меншин. Про права осіб від національних меншин щодо мовної самобутності зазначається декларативно. Немає адресної програми з розвитку окремих національних меншин або конкретного напрямку. Не прийнята концепція державної етнонаціональної політики.

Як позитивне, проведення МОН України заходів зі схвалення Дорожньої карти імплементації Статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» спільно з представниками етнічного середовища. Проте така практика потребує впровадження іншими спеціалізованими інституціями.

3. У Польщі, в результаті створення спеціальних та уповноважених установ з питання розвитку мов національних меншин на усіх рівнях – виконавчому, законодавчому, місцевому – забезпечено високий ступінь інституціалізації системи влади.

В Україні, відзначаємо утворення Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (2020 р.), що сприяло завершеності системи спеціалізованих інституцій двоступеневого формату: 1) органи державної влади на чолі з ДЕСС; 2) консультативно-дорадчі установи при органах виконавчої влади. Виходячи з цього, говоримо про побудову інституціалізованої системи влади у сфері етнонаціональної політики. Орієнтуючись на повноваження Служби, можемо прогнозувати активізацію державного регулювання розвитку мов національних меншин.

4. При порівнянні галузі освіти двох країн спостерігаємо відмінності організації шкільної системи. У Польщі для учнів від національних меншин доступні чотири моделі здобуття повної загальної середньої освіти мовою національних меншин. Серед особливостей – навчання учнів від німецької національної меншини при виборі іноземної мови.

Вітчизняна система організації навчального процесу побудована за іншим принципом. Основна риса – це поступове скорочення обсягу викладання мовами національних меншин за рахунок збільшення компоненту освітньої програми державною мовою.

У цілому, в обох країнах створені необхідні умови для вивчення мови національних меншин або навчання нею, у межах чинного законодавства.

5. У сфері міжнародного співробітництва Польщею зроблено акцент на формування й вдосконалення бази двосторонніх договорів з прикордонними країнами-походження національних меншин. Інший принцип – розвиток відносин з країнами найчисельніших національних меншин (*німецька, білоруська, українська*).

Міжнародному співробітництву України також притаманний принцип першості у розвитку відносин з сусідніми країнами. Найбільшу кількість

договорів або угод, враховуючи предметність і змістовність, підписано Україною на різних рівнях з *Болгарією, Словаччиною, Польщею, Грузією, Угорщиною*. Найменш розвинута двостороння договірна база з *Вірменією*.

6. Порівняння практичного втілення механізмів реалізації публічної політики Польщі та України з розвитку мов національних меншин дає змогу виокремити змішані комісії, спільні групи, проєкти, програми транскордонного співробітництва, євро регіони.

Польською владою перевага надається вузькоспеціалізованим комісіям з питань освіти національних меншин (*Білорусь, Україна*) за незначної уваги до цього питання у роботі міжурядових комісій, ширшого профілю (культурна сфера – *Бельгія, Австрія*). У низці міжнародних договорів про механізми їх реалізації не зазначається (*Литва, Словаччина, РФ, Чехія*). Таким чином, не можна стверджувати, що використання Польщею двосторонніх комісій з розвитку мов національних меншин є результативним.

У зіставленні – практика використання зазначених механізмів державного управління в Україні свідчить про ефективність підходу до формування системи змішаних комісій. Делегуванням державою повноважень Українській частині як їх складової. В організації роботи комісій відзначаємо високий рівень їх інституалізації, комплексність, предметність, спеціалізацію. Втім, на практиці необхідність у вдосконаленні підходів щодо змістовного наповнення роботи комісій з *Угорщиною і Румунією*.

Окреме місце українською владою відводиться роботі механізмів у сфері освіти. Як конструктивна – діяльність робочих груп з питань освіти мовами національних меншин (*Молдова, Угорщина*), консультаційної комісії з *Польщею*. Відсутні двосторонні механізми з питань національних меншин, розвитку мови з *Вірменією, Азербайджаном, Грузією*.

Виходячи з огляду функціонування змішаних комісій, двосторонніх робочих груп можемо говорити, що ці інструменти інтегровано у загальну систему механізму державного управління України. Конструктивним рахуємо включення до їх складу представників громадських організацій національних

меншин, що *де-юре* означає забезпечення всебічного, актуального, достовірного відображення їх інтересів, зворотний зв'язок.

7. Порівнюючи інституалізацію системи з включення у публічну політику організованого громадянського суспільства, відзначаємо високий ступінь залучення ІГС національних меншин Польщі до розробки стратегічних програм у сфері розвитку мови і культури.

В Україні діяльність цих інститутів зосереджена переважно на регіональному рівні. Водночас, початок функціонування ДЕСС дає підстави очікувати активізацію ІГС національних меншин за провідної ролі утворених при Службі консультативно-дорадчих органів – Громадської Ради та Експертної Ради.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ З РОЗВИТКУ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

3.1. Напрями формування публічної політики з розвитку мов національних меншин

Регулювання розвитку мови, як етнічного компонента, в поліетнічному суспільстві що трансформується, вимагає постійної уваги з урахуванням викликів у сфері публічної політики. Стійка потреба в модернізації механізмів державного управління зумовлює необхідність брати до уваги у комплексі зміну підходів, моделей, стандартів, норм – чинників, які впливають на напрями формування об'єкта нашого дослідження.

З-поміж підходів до вибору державної мови, виокремлюємо: *інструментальний* (мова розглядається як інструмент для закріплення її домінантного статусу) і *соціолінгвістичний* (переважає соціальна складова). У цій відмінності пристаємо на соціолінгвістичний підхід. На погляд автора, для поліетнічної країни таке сприйняття є важливим, оскільки досліджується багатомовне середовище.

З точки зору системності, серед факторів *зовнішнього* впливу: по-перше, увесь комплекс соціодемографічних чинників, різноманіття етнічного середовища, його кількісний склад, ареал поширення; по-друге, географічний регіон вживання мови; по-третє, генетична класифікація мов, ступінь їх вразливості. *Внутрішні* фактори охоплюють: соціопсихологічні особливості; політичні уподобання, стратегічні цілі уряду; соціальні настрої, пасіонарність, ціннісні мотивації, відданість національній ідеї, відкритість назовні.

Беручи принципи ефективності та справедливості, процес вибору владою державної (офіційної, регіональної) мови призводить до їх зіткнення.

Якщо офіційний статус надано меншій кількості мов національних меншин ніж їх зареєстровано (визнано), таку політику можемо назвати справедливою неповною мірою. Навпаки, уявимо, визнання офіційного статусу за усіма мовами національних меншин що буде справедливим. Втім, на погляд автора, не може бути практичним чи ефективним. Адже значно ускладниться процес формулювання та реалізації публічної політики, регулювання системи державного управління з розвитку етнічного середовища, його компонентів.

Спинимось на сучасному досвіді публічної політики зарубіжних країн з розвитку мов національних меншин. Правове поле більшості європейських держав формується на конституційному і законодавчому рівні або одночасно. Застосовуються різні підходи, з наголосом на гарантування мовних прав національних меншин, визнання статусу державної (офіційної) мови.

Узагальнюючи, Є. Ткаченко пропонує класифікацію моделей мовної політики за критерієм правового статусу мов національних меншин [245, с. 128]: 1) усім мовам основних етнічних груп, національних меншин надається статус державної (офіційної) (*Фінляндія – фінська, шведська; Парагвай, Болівія – державний (офіційний) статус отримали мови корінних народів; Конго, Нігерія, Намібія, ПАР – державний (офіційний) статус визнано за мовами корінних племен*); 2) мові національних меншин надається статус офіційної на регіональному рівні у межах адміністративної одиниці, де поряд з державною в офіційній сфері вживається мова меншини (*Австрія (німецька, словенська, хорватська); Італія (німецька); Словенія, Іспанія, Македонія, Колумбія, Еквадор, Венесуела*); 3) мовам національних меншин офіційний статус державної (регіональної) не надається, натомість їх вживання у багатьох сферах суспільного життя гарантується конституцією, міжнародними договорами, законами, іншими актами (*у 1955 р. Данією проголошено про право німецької меншини вільно вживати мову, якій вона надаватиме перевагу, симетрично Німеччиною – по відношенню до датської меншини*); 4) статус мов національних меншин не врегульовано через

невизнання на конституційному (законодавчому) рівні етнічних чи мовних меншин (*Алжир, Болгарія, Греція, Мадагаскар, Сенегал, Франція й ін.*).

Багатовекторність публічної політики окремих країн свідчить, що мовному регулюванню у галузі державного управління належить одне із важливих місць. Звідси – мають місце роздуми про значну роль стандартизації як одного із системоутворювальних факторів цілісності системи державної мовної політики. Завдяки цьому, якщо певна тенденція з прийняття норм й стандартів буде суголосною з розгортанням системи, то підсилюючись, вона набиратиме потенціалу щоб сформуватися в окремий напрям. До прикладу, унормування територіальних механізмів державного управління з регулювання розвитку мов національних меншин – в окрему складову етнонаціональної політики з підтримки й захисту вразливої регіональної мови.

Отож завданням для демократичної країни є урахування якомога ширшого діапазону чинників. Визначення такої пропорційності в імплементації міжнародних норм і правил при досягненні співмірності «державна мова – мови (мова) національних меншин», яка б надала можливість достатньою мірою отримати результат справедливий та ефективний одночасно.

З приводу особливостей мовної політики в Україні, В. Явір пише: «з прийняттям базових законів розвиток правового регулювання етнонаціональної сфери України призупинився: в подальшому він здійснювався не за рахунок напрацювання національного законодавства, а переважно у спосіб ратифікації та імплементації міжнародно-правових актів [267, с. 53]». У коментарі Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні констатується: попри рекомендації Місії, ВКНМ, Комісара РЄ з прав людини, законодавство України щодо мовної політики і національних меншин паралельно не розроблялося. За умови одночасного опрацювання законодавцем цих двох напрямів, такий підхід був би найбільш вдалим для забезпечення рівноваги між захистом державної мови та мовних прав осіб, які

належать до національних меншин [5, с. 17]. Це доводить актуальність думки автора про важливість забезпечення публічної політики з розвитку мов національних меншин і затвердження української мови як державної – справедливої, практичної, ефективної.

Підходимо до визначення чинників з потенціалом впливати на формування та реалізацію вітчизняної публічної політики з розвитку мов національних меншин.

Зобов'язання України за ЄХРММ охоплюють 16 мов (*білоруська, болгарська, кримськотатарська, гагаузька, німецька, новогрецька, румейська, урумська, угорська, молдавська, польська, російська, румунська, словацька, єврейська та ідиш*) за 48 пунктами (за мінімуму 35), у сфері: освіти; судочинства; урядування, послуг держави; ЗМІ (радіо- та телетрансляції); культури; економічного, соціального життя; прикордонних обмінів. Схематично, перелік за параграфами, у зіставному контексті, в українському й польському звітах, представлено у Додатку Б.

За висновком експертів, такої кількості зобов'язань не має жодна країна Європи. Включення до переліку мов що потребують застосування державою особливого режиму захисту, мов чисельних національних меншин України, ініціювало у науковому середовищі численні розвідки.

Зокрема, Б. Ажнюк упевнений, що словосполучення «регіональні або міноритарні мови» є ключовим терміном Хартії й має не статусний а описовий характер. Вживання українським законодавцем терміна «мова меншин» зумовлена тим, що «межі мовної спільноти і межі етнічної спільноти не збігаються або збігаються лише частково [145, с. 48]». Він констатує: «В українському науковому й правничому дискурсі дедалі більшого поширення набуває вислів *міноритарна мова* [там само, с. 50]». На погляд автора: «з метою запобігання деструктивним явищам в етнічному середовищі, видається можливим визнати за міноритарною мовою, яка перебуває у загрозовому стані та найбільш потребує охоронних і заохочувальних заходів з боку держави, наприклад, кримськотатарською, чи іншою мовою меншостей,

статус регіональної шляхом перегляду відповідних норм чинного законодавства й внесення необхідних змін [27]». *Формально*, регіоналізацію мовної політики вдалося зупинити у 2021 р., але нового напрямку ще не сформовано.

Вивчення рекомендаційних документів ОБСЄ дає підстави стверджувати, що європейський законодавець формує сучасні напрями публічної політики з розвитку мов національних меншин закладаючи типові норми і стандарти.

Припускаємо, що в країнах-членах ЄС такі норми вже впроваджено на практиці. Тоді, розвиваючи міжнародну співпрацю у рамках змішаних комісій (спільних спеціалізованих груп / транскордонного співробітництва та ін.) у питаннях дотичних розвитку мов національних меншин, Україна регулярно поставатиме перед викликом реагувати симетрично. Наполягання, наприклад, Румунії (Угорщини) щодо трактування українською владою прав румунської (угорської) національної меншини України, слід не лише сприймати як уніфіковані вимоги, а й адресувати румунській (угорській) стороні зустрічні, на паритетних засадах, щодо захисту прав української національної меншини Румунії (Угорщини). Звідси – наповнення змісту порядку денного засідань змішаних комісій, формування предмету компромісу, досягнення ефективності їх роботи.

Конкретизуючи, у Гаазьких рекомендаціях ОБСЄ пропонуються підходи, заходи і ресурси держави з забезпечення національних меншин або інституцій, що їх представляють, умовами з реалізації права на освіту. Їх особливість у закладенні основ для делегування центральною владою повноважень: заінтересованим інституціям, ІГС, у розробці та впровадженні освітньої політики чи програм; місцевій владі – створення умов для участі національних меншин у формуванні політичного курсу на регіональному (місцевому) рівні; батькам учнів – вибору системи освіти на місцевому рівні, у тому числі мови меншин. Поширюються на діяльність державних і приватних освітніх закладів із забезпечення особам від національних меншин

права засновувати приватні установи, спеціалізовані школи з викладанням мовами національних меншин, а також центри формування, розроблення, оцінювання навчальних планів.

Співвідносячи настанови Гаазьких рекомендацій з положеннями вітчизняного освітнього закону, нормативних актів МОН України, а також на підставі Четвертої доповіді України у рамках Хартії [262], можемо говорити, що вітчизняна публічна політика спрямовується у зазначеному напрямі, даючи можливість національним меншинам реалізувати право на вивчення рідної мови, у межах національного правового поля.

Більш прикладна сфера вживання мови національних меншин визначається Ословськими рекомендаціями ОБСЄ, що знайшло відображення у Польщі на території окремих гмін, внесених до державного Реєстру. Насамперед ідеться про визнання державою права на: *використання імен, прізвищ, а також найменувань суб'єктів, назв місцевості, вулиць* мовою національної меншини у регіонах з великою часткою і концентрацією населення від цієї національної меншини; заснування кожною особою ІГС, які у своїй діяльності можуть використовувати мову на власний вибір.

У сфері ЗМІ, це стосується утворення медіа з використанням рідної мови, отримання доступу до електронних засобів мовлення мовами меншин за фінансування із суспільних джерел. Обсяг й якість етеру теле- та радіомовлення мовою національної меншини на усіх рівнях мають співвідноситися з часткою і концентрацією населення даної національної меншини у межах території проживання із наданням можливості: отримувати цивільно-правові документи офіційною і рідною мовою; вживати власну мову у відносинах з органами влади. У разі порушення цих прав і свобод, осіб від національних меншин рекомендується забезпечувати можливістю звертатися до судових установ рідною мовою, доступом до незалежних національних інституцій – омбудсмена, комісії з прав людини. Звідси – не втрачає актуальності подальша імплементація положень Закону України «Про державну службу» (2015 р.) з підвищення ефективності кадрової політики

адміністративних органів влади усіх рівнів орієнтованої на: формування й розвиток у персоналу відповідних навичок; впровадження програм з навчання, вдосконалення знання персоналу мови національної меншини.

Напрями залучення національних меншин до суспільно-політичного життя формують положення Лундських рекомендацій ОБСЄ, пропонуючи критерії забезпечення державою прав у різних сферах. У взаємовідносинах між державою і меншинами, це: прозорість, підзвітність, заохочення міжкультурного порозуміння; висвітлення проблем меншин через громадські ЗМІ. У складі державних інституцій слід утворювати консультативні, дорадчі органи задля діалогу з національними меншинами по задоволенню їх інтересів і потреб. У цьому контексті зазначаємо, інституалізація системи розвитку мов національних меншин в Україні значною мірою відповідає цим настановам. Передовсім після утворення ДЕСС разом з розбудовою дворівневої системи, з окремою складовою у формі консультативно-дорадчих установ.

Привертаємо увагу до різноманіття механізмів державного управління у Лундському документі. *Нетериторіальні* – як ефективний засіб збереження, розвитку самобутності національних меншин у сфері освіти, вжитку етнічних мов через забезпечення індивідуального і колективного права: використовувати на власний розсуд імена і назви мовою національної меншини; формулювати зміст навчальних програм; обирати, послуговуватися національною символікою. *Територіальним* органам рекомендовано розширювати повноваження з метою ефективнішого реагування на потреби національних меншин у сфері освіти, культури, розвитку мов шляхом реалізації спільно з ЦОВВ управлінських функцій у сфері оподаткування, права і судочинства, розвитку туризму, транспорту. *Конституційні і правові гарантії* – у самоврядуванні для заохочення національних меншин до участі у прийнятті управлінських рішень, періодичного оцінювання ефективності їх реалізації. *Тимчасові чи поетапні* – при експериментуванні, розвитку нових форм залучення національних меншин до публічної політики. *Додаткові, або альтернативні*: переговори, встановлення фактів, посередництво, арбітраж,

омбудсмен у справах національних меншин, спеціальні комісії з розгляду скарг у сфері державного управління. На думку автора, у контексті проведеної в Україні адміністративно-територіальної реформи й утворення об'єднаних територіальних громад, є важливим ґрунтовне вивчення зазначених настанов місцевими органами самоврядування.

Не втрачає актуальності для України спрямування публічної політики, яке знайшло відображення у Рекомендаціях ОБСЄ від 2003 р. стосовно використання мов меншин у телерадіомовленні з наголосом на забезпеченні свободи самовираження, мовного розмаїття. Згідно з європейським баченням, ефективна реалізація – через інтегрування представників національних меншин у діяльність консультативно-дорадчих та представницьких органів. До об'єктів віднесено мови національних меншин у контексті їх розвитку через телерадіомовний етер. Суб'єкт, незалежний регулятор, який, спільно з державними інституціями, повинен реалізовувати місію на формування зрівноваженого контенту програм.

Особливу увагу приділено транскордонним районам, де владі не рекомендується застосовувати мовний чинник для заборони безкоштовного прийому прямого етеру чи ретрансляції. У разі покриття іноземним мовником етеру прикордонної області мовою національної меншини, це не повинно відмінити зобов'язань держави у забезпеченні місцевого етеру цією мовою або його скорочення. Доступ мовника до трансляції гарантується: виділенням частот; мовлення планується з розрахунку на чисельність, географічну концентрацію і місцевість проживання національних меншин, їх потреби й інтереси. Транслявання мовою національної меншини на регіональному або місцевому рівні не повинне використовуватися як привід для відміни програм цією мовою на національному рівні, для національних меншин, розсіяних територією країни включно.

Спираючись на статистику діяльності ПАТ «НСТУ» [90], зокрема, що найбільш інтенсивне мовлення мовами національних меншин є лише у трьох регіонах (Закарпаття, Чернівці, Одеса), доцільним, на думку автора, було б

використання можливостей ІГС національних меншин, які вже задіяні у проєктах транскордонного та регіонального співробітництва в інших областях. Включення їх представників до складу дорадчих органів місцевого рівня з метою формування наряду із забезпечення самовираження, мовного розмаїття, розвитку мов національних меншин через етер насамперед в ще не достатньою мірою охоплених регіонах України.

Найбільш адаптовані до викликів інтеграційного розвитку, на погляд автора, Люблянські рекомендації ОБСЄ. Оскільки їх настанови виходять за традиційні межі визнання мовних, інших інтересів національних меншин за рахунок націлювання на те, що їх не тільки слід забезпечувати правами по залученню до державної управлінської діяльності, а, й таку участь необхідно заохочувати. Таким чином, у спектрі розгортання громадянського суспільства, акцентуємо на правах етнічних спільнот на захист своєї ідентичності шляхом суспільної інтеграції за провідної ролі держави. Орієнтування на ціннісні підходи задля об'єднання різнорідних складових етнічного середовища залежно від місця проживання, множинності етнічного компонента.

Природно, що захист індивідуальних і колективних прав набуває першості у питанні збереження миру, стабільності усередині держав й між країнами. Втім, автори Люблянських рекомендацій упевнені: лише визнання та акомодация культури, ідентичності, інтересів, разом із заохоченням національних меншин до участі у суспільному житті, недостатньо. Отже, у документі класифіковано принципи відповідно за змістом, сферою поширення, які розподіляють заходи держави на групи. Це – *структурні*, які охоплюють: суверенітет, відповідальність; демократичне врядування; недискримінацію, ефективну рівність; дотримання захисту прав людини. *Інтеграційні*, спрямовані на: визнання розмаїття, множинних ідентичностей; примат добровільної самоідентифікації; неізоляціоністський підхід до питань національних меншин; розвиток в етнічного середовища відчуття приналежності до суспільства, взаємну акомодацию; інклюзивність, ефективну участь; дотримання прав і обов'язків; розвиток відносин між етнічними

спільнотами; політику, спрямовану як на більшість (титульна нація), так і меншість (етнічне середовище).

Окремі напрями інтеграції. Люблянським документом визначено мову, освіту, ЗМІ – як інклюзивні. Це означає, що під час формування публічної політики слід забезпечувати партисипативне виконання рішень встановленням відповідальності усіх публічних акторів. При цьому зусилля національних меншин, за провідної ролі держави, потрібно спрямовувати на: заснування, діяльність політичних партій; організацію приватного сектору; представництво в ІГС.

Звертаючись до п. 42 Рекомендацій, виокремлюємо необхідність досягнення державою рівноваги. З одного боку, в одній чи декількох мов при розбудові основи інтеграції та функціонування суспільства, з іншого – заохочення мовного розмаїття шляхом захисту мовних прав національних меншин. Виходячи з положень Хартії й Конвенції щодо вживання рідної мови особами, які належать до національних меншин, можемо досягти коригування предметного поля – за рахунок розширення діапазону регулювання розвитку мов національних меншин, аби це право було врівноважено з іншими правами. У тому числі, з визначенням однієї чи декількох мов як загальної основи інтеграції суспільства або його окремої частини у регіональному вимірі.

Отже, продовжуючи розмисли у напрямі суспільної *інтеграції*, спробуємо інтерпретувати наратив Люблянських настанов і припустити, що в Україні матиме місце широкий діапазон спрямування державної мовної політики щодо: 1) застосування територіального принципу при визначенні декількох офіційних мов за функціонування державної мови, у випадках необхідності надання рівного статусу або різного обсягу вживання державної (офіційної) мови у різних публічних сферах; 2) уникнення обмежень вживання мов національних меншин у приватній сфері; 3) забезпечення адекватних можливостей для осіб від національних меншин з вивчення державної мови з метою ефективної, рівної участі в усіх сферах суспільного життя; 4) реалізації права вживати мову національних меншин у сфері державного управління,

послуг, освіти, ЗМІ, якщо це позиціонуватиме державну українську мову як інструмент інтеграції; 5) володіння державною мовою всіма особами, які проживають на території держави, як необхідна умова для їх повноцінної, ефективної інтеграції; 6) недопущення на окремі посади або професії осіб за мовною ознакою у разі недостатнього володіння мовою; 7) забезпечення національним меншинам достатньої підтримки у збереженні, розвитку етнічного компонента. Ці, а також інші спрямування, на погляд автора, не втратили актуальності при формуванні вітчизняної публічної політики.

У цьому контексті, враховуючи поліетнічність України, достатньо імовірно, що заохочення владою багатомовності у суспільстві сприятиме його ефективній інтеграції. У п. 43 Рекомендацій зазначається: інтеграція – це двосторонній процес, який охоплює більшість і меншість. Переконання автора, що вивчення членами суспільства мов національних меншин, особливо у мовно змішаних місцях проживання, може стати фундаментом для взаємної адаптації. Винятково, коли відбувається регулярна взаємодія з носіями мови національної меншини, тоді багатомовність слугує дієвим інструментом досягнення взаєморозуміння. Тобто розмаїття мов – як елемент інтеграції, яку слід заохочувати державою. Для його впровадження, на погляд автора, «ефективним видається більш активне залучення представників національних меншин до участі в оптимізації і проведенні освітньої діяльності на усіх рівнях. Питання не втрачає важливості на тлі впровадження в Україні адміністративно-територіальної та реформи освітньої галузі [31]».

У багатомовному середовищі додаткового смислу набирає реалізація індивідуального і колективного права на свободу через плюралістичне обговорення усередині етнічного середовища, а також між різними його складовими. Особливого значення у цифрову епоху набуватимуть норми, закладені у Талліннських рекомендаціях ОБСЄ, з метою уточнення права осіб на свободу поглядів, медіа, їх значимість у запобіганні конфліктам.

Уважаємо, що завдяки реалізації владою цих принципів, формуватиметься стандартний підхід у публічному просторі, коли ЗМІ та

комунікаційні технології можуть не лише використовуватися опонентами як інструменти для створення конфліктів, а й слугувати діалогу свободою висловлення поглядів, участю у громадських обговореннях. Актуальність цього напрямку зумовлена доступністю нових інформаційних і комунікаційних технологій. У такому просторі простіше задовольнити потребу національних меншин у самостійному мовленні на широку аудиторію, порівняно з традиційними ЗМІ. З цієї причини участь окремих етнічних лідерів та ІГС національних меншин у публічних дебатах, їх самовираження більш доступні.

Новаторським розцінюємо тлумачення у Талліннському документі терміна «національні меншини» щодо: «широкого кола осіб з числа представників етнічних, релігійних, мовних, культурних спільнот, незалежно від того, чи визнані ці групи на рівні держав, у яких вони проживають, і незалежно від найменування, яке вживається стосовно них або на яке вони претендують [238]». Але, на наш погляд, це не означає застосування усіх принципів, прав національних меншин або заходів державного регулювання однаковою мірою. Попри універсальний характер основних прав людини, державі пропонується адаптуватися до потреб різних національних меншин та обставин, щоб гарантувати їх ефективну реалізацію. Тому, з-поміж чинників адаптації, виділяємо: кількісний склад національної меншини, географічну концентрацію; розвиненість мови; ступінь інтеграції; міжнародні зв'язки.

Іншими словами, фактор медіа в цифрову епоху зумовлює забезпечення державою можливості особам від національних меншин на практиці ефективно реалізовувати право на розвиток мови – шукати, отримувати, поширювати інформацію поза кордонами, через ЗМІ або інші медіа-платформи. Зважаючи на це, зростає важливість стимулювання інтернет-посередників з надання послуг мовами національних меншин а саме: застосуванням спеціальних заходів з підтримки незалежного, безперервного функціонування ЗМІ на регіональному й місцевому рівнях, у географічних зонах проживання національних меншин, населення яких користується рідною мовою. Заохоченням мережевих операторів, – кабельного, супутникового та

інтернет-телебачення, а також мультиплексів включати до мережі мовлення канали національних меншин, трансляцію мовами національних меншин, особливо онлайн.

Переконання автора у тому, що виконання Україною зобов'язань у рамках ЄХРММ має передбачати розширення основи залучення автохтонних груп населення через підвищення статусності їх мови з метою внутрішньої згуртованості, об'єднання за територіальним або лінгвістичним критерієм. У результаті, може виокремитися нова прикладна тенденція: «формування й розгортання таким способом інститутів громадянського суспільства етнічного середовища уможливлуватиме повною мірою диверсифікацію джерел фінансування цільових проєктів медійного спрямування й підвищення ефективності діджиталізації за рахунок розвитку публічно-приватного партнерства [32]». Додаємо: «більш наполеглива реалізація центральною і місцевою владою ініціатив, програм, проєктів на основі публічно-приватного партнерства має стати головним по залученню інституцій, які представляють інтереси національних меншин, до спільних заходів передусім в освітній галузі на усіх рівнях навчального процесу [22]».

3.2. Соціокомунікативна взаємодія як механізм державного управління з розвитку мов національних меншин

Попри завершення формування в Україні інституційного середовища з регулювання розвитку мов національних меншин, питання правового унормування статусу стосовно національних меншин залишається актуальним. Отже, спинимося на дослідженні відносин між національними меншинами і державними органами, а також іншими суб'єктами публічної сфери, через *механізм соціокомунікативної взаємодії*.

Виходимо з того, що національна меншина репрезентує етнічне середовище суспільства, яке зумовлює її соціальну наповненість. А. Михненко, розмірковуючи над законом першості соціальних цілей,

відзначає: для дотримання рівноваги та розвитку суспільства потрібно постійне підвищення якості життя його членів, безперервне вдосконалення способу буття при тому, що політика, економіка або виробництво не є метою розвитку суспільства [141, с. 123]. Говорячи про досвід постмодерних країн, зазначаємо, що їх еволюційний поступ відбувається завдяки реалізації людиною своїх прав. Тому забезпечення і гарантування державою прав національних меншин можемо розглядати як передумову соціального розвитку суспільства разом з етнічним середовищем, і навпаки.

Характеризуючи сутнісні ознаки цього закону А. Михненко пише: це – «внутрішні суттєві та стійкі зв'язки явищ у процесах суспільного розвитку, що обумовлюють їх упорядковану зміну [141, с. 214]». Він наголошує, що реалізація можлива завдяки свідомій діяльності індивідів і діалектичному розвитку суспільства. У парадигмі публічної політики варта уваги концепція Х. Арндт, яка сприймає комунікативність соціальної реальності крізь призму онтологічного підходу, оскільки останній інтерпретує властивості й аспекти влади: політика – це дія на основі переконання. Додаємо: з точки зору мотивації цілеспрямований вплив влади на об'єкт виникає через необхідність досягнення чи утримання соціального консенсусу. Адже реалізація публічної політики – це різноманітна, багатостороння взаємодія інституціональних утворень.

З боку національних меншин потреба дії – це мотивація та ціль зберегти ідентичність. На погляд автора, один із шляхів досягнення – це виконання своєї соціальної ролі, виходячи з діалектичної природи світу й її форм: прагненням реформ, соціальних перетворень; зближенням через уникнення суперечностей; скасуванням намірів на дестабілізацію у суспільстві, втрату суверенітету або територіальної цілісності; участю у вдосконаленні публічної системи розвитку мови; модернізацією спільно з державою галузі освіти, інших важливих секторів публічної політики.

Розвиваючи авторське припущення про суб'єктність національних меншин як повноцінних акторів публічного простору, підходимо до розкриття

понять «*суб'єкт соціальних комунікацій*», «*соціальна комунікація*». В. Різун обстоює думку, що процес соціальної комунікації має вигляд взаємодії між ініціаторами. З одного боку виступають соціальні інститути, з іншого – організовані спільноти. До основних її ознак дослідник відносить такі, які забезпечують функціонування і продукування ідей, відомостей, поглядів у вигляді різного роду документів. За властивістю вони розподілені ним на: стратегічні; системні; організовані; інституціолізовані; публічні; діяльнісні [212]. Підсумовуємо: завдання державного управління цілком вписуються у смислову матрицю даного явища, що зумовлює діалог влади з іншим учасником – етнічним середовищем публічного простору.

Окреслюючи поняття «соціальна комунікація», говоримо про стійку поновлювану узгодженість, що стає можливим за наявності інтегрованих у соціальну сферу суб'єктів – комунікантів і реципієнтів, генезис яких природний, за сутністю онтологічно об'єктивний. Як філософська категорія вона фіксує умови та універсальний соціопсихологічний механізм взаємодії соціальних суб'єктів, ступінь ефективності якого виявляє себе на всіх рівнях соціокультурної організації суспільства. Це особливий вид мотивованої, цілезумовленої активності на обмін ідеями, знаннями, досвідом, уявленнями, ціннісними зразками діяльності і поведінки, які пронизують усі сторони соціального життя.

Сприймаємо факт, що національні меншини, зберігаючи питомі ознаки діють та комунікують у публічному просторі як формалізовані елементи суспільства через осмислення філософських категорій діалектичного й онтологічного. Беручи до уваги визначення феномену національних меншин В. Трощинським і В. Ковалем [250], І. Лопушинським [131], автор підходить до умовиводу, що національні меншини «можна позиціонувати у суспільстві як соціальний інститут й онтологічний суб'єкт соціальної комунікації, який виявляє активну поведінку за різними напрямками соціального розвитку [240]».

Розглянемо явище «комунікація» у спектрі системної теорії Н. Лумана. Навколишній світ являє собою сукупність подій, зв'язків і фактів, які у свою

чергу утворюють між собою безмежність зв'язків. Тому функція комунікації прив'язана до соціальної системи як одного із компонентів упорядкованої структури світу – «утворювати, переробляти, редукувати складність і робити світ придатним до потреб людини хоча б за мінімальним порядком, аби людина могла в ньому орієнтуватися й діяти планомірно [129]». Н. Луман розглядає суспільство не як сформований соціальний механізм, а змінну систему комунікацій. Можна зробити висновок – суспільство, як цілісна система, складається не лише з індивідів та взаємозв'язків, а також з комунікації і взаємодії між ними. Модель комунікації включатиме три складових: повідомлення; інформація; розуміння адресатом змісту повідомлення, дії.

За Н. Луманом, те, що відбувається постійно у суспільстві, є комунікація, саме вона творить це суспільство, його межі. З боку влади, комунікація стає «символічним, генералізуючим комунікативним засобом [129]». М. Лашкіна пише, комунікація – це, соціальна система, яка утворилась у суспільстві. Завдяки взаємозв'язкам індивідів, які використовують певні ментальні, моральні концепти, в основі яких лежать сформовані архетипи, наявні стереотипи, символи і настанови, рекрутовані в риторику, семантику стиля спілкування. Комунікація виникає у процесі будь-яких комунікативних дій. Там, де є спілкування, є й вірогідність, що індивіди здійснюють один на одного вплив [126].

Пристаємо до висловлених думок. Підходячи до явища з позицій предмета дослідження, зазначаємо, що в основі будь-якої комунікації – риторики, семантики, спілкування, стереотипів, інших її ознак – лежить мова, за посередництвом якої можливий взаємозв'язок індивідів і від якої походить джерело впливу на комуніканта. Отже, соціокомунікативна взаємодія, або – в іншій інтерпретації – *комунікація між акторами публічної політики* перетворюється на джерело впливу на суспільство та його формування, стосується усіх соціальних сфер.

Комунікацією суб'єктів публічної сфери утворюється *соціальна мережа*. Вона рухлива, будується мотиваційністю елементів, формуванням громадської думки, вихованням наступного покоління задля збереження і розвитку мовних, інших цінностей та складових. Розглядаючи *етнічну соціальну* взаємодію, не можна оминати увагою мовні, інші етнічні компоненти. Відбувається, на погляд автора, збіжність «*соціальної мережі*» і «*етнічної мережі*».

За етнічним словником: «існування етнічних утворень в одному просторі, що спонукає до формування у групі (принаймні у її еліти) відчуття колективізму, усвідомлення спільного походження, культурної спорідненості. [77, с. 212]». Це зумовлює змістовне наповнення, розширення предметного поля дослідження.

Зараховуємо до суб'єктів політико-владної комунікації: по-перше, державу та її інституційні утворення; по-друге, ІГС – у широкому діапазоні від НУО до окремих індивідів; по-третє, ЗМІ, які генерують середовище, де відбувається одночасно обмін інформацією зі здійсненням впливу на аудиторію. У сучасному відкритому мережевому суспільстві результатом соціальної (етнічної) мережі стає інформація як предмет праці для суб'єктів управлінського процесу. Щоб генерувати вплив, крім мови як рушійної сили, потребується комунікація з її функціями.

Вочевидь, комунікація чи, як одна з її форм прояву, – комунікативна взаємодія, стає засобом, методом, механізмом реалізації публічної політики. Таким способом виходимо на смислову спорідненість між двома різними соціальними явищами, за якими стоїть людина, – діалектичну єдність між комунікацією і мовою, у суспільному значенні, в межах соціального або публічного простору. Стосовно третього об'єкта – ЗМІ, судячи з контексту Талліннських рекомендацій ОБСЄ, процес набуття актуальності засобами масової інформації залишатиметься й надалі.

У парадигмі державного управління з регулювання етнічної сфери, вітчизняні науковці застосовують поняття «етнополітичний менеджмент» [77,

с. 123], тобто систему заходів, які, серед інших цілей, забезпечують інтегративний, безконфліктний тип розвитку. До його головних функцій, крім правової й контрольної, належить організація взаємодії компонентів системи з метою ефективною реалізації усіх сфер публічної політики. Вимірюючи управлінський процес з позицій комунікації, слід наголосити на властивості комунікації як управлінського засобу при плануванні і прийнятті рішень, інструменту реалізації управлінських цілей.

ІГС, поряд з консультативно-дорадчими органами, крізь призму політико-владної комунікації спрямовують діяльність у здійсненні громадського контролю, ініціюванні стратегічних програм, зворотному зв'язку. Завдяки організації обміну інформацією в процесі комунікативної взаємодії публічних акторів за наявності у них відповідного статусу. Якщо легітимність етнічного середовища або його окремих складових не визначено, то стверджувати, що повноваження його у цілому чи окремих елементів є достатніми для впливу на управлінські рішення влади, чи говорити про те, що держава інституційно спроможна, не цілком коректно.

Саме з цих причин, актуалізація та розвиток соціокомунікативної взаємодії між державою з її інституційними утвореннями, з одного боку, ІГС – з іншого, набуває важливості у вимірі змістовності публічної політики. За умови репрезентативності національних меншин інститутами громадянського суспільства, цей процес легітимізується, систематизується й надалі спрямовуватиметься у руслі суспільного діалогу між державою і суспільством.

Інший смисл соціокомунікативного компоненту – це властивість впливати на форму взаємодії. Припущення автора: що використання державою цього інструменту можливе для досягнення умовної рівноваги, тобто – встановлення так званої системи «стримування і противаг». Яка б, з одного боку, сприяла можливості для владних органів диверсифікувати партнерські зв'язки за рахунок включення різноманітних суб'єктів із числа публічних акторів, з іншого – уникати сваволі щодо об'єктів цілепокладання. За рахунок того, що суспільство отримає можливість реалізувати якомога

повнішою мірою свої дорадчі, консультативні чи функції громадського контролю.

Йдучи за цим міркуванням, робимо попередній висновок, що соціокомунікативна взаємодія може слугувати засобом модернізації загальної системи механізму державного управління. До прикладу, обмеженням регулятивного впливу за рахунок делегування державою повноважень інститутам громадянського суспільства. Для ІГС – засобом розвитку нових, вдосконалення наявних функцій участі у публічній політиці.

Про роль соціокомунікативної взаємодії свідчить досвід Польщі із залучення національних меншин до спільних заходів. Це значною мірою урівноважило політико-владні відносини між акторами публічної політики. Якщо уявити, наприклад, що органи державної влади РП можуть припуститися помилок, то усунути ці хиби ефективним способом належить ІГС, які здатні це зробити.

За відкритості публічного простору, щоб соціокомунікативна взаємодія як управлінський засіб державного управління набула ефективності, спробуємо визначити її основи за параметрами успіху. Це: 1) *увага* – якісні властивості інформації або події, які можуть привернути увагу об'єкта цілепокладання; 2) *ідентифікація* – як відтворюваний процес послідовностей «повідомлення – джерело походження – об'єкт цілепокладання»; 3) *довіра* – виникає на ґрунті попереднього володіння предметом, який уточнюється або розкривається під іншим кутом зору; 4) *асоціативність* – коли повідомлення викликає у об'єкта певні асоціації завдяки знаковій системі, символіці; 5) *динамізм* – спрямування цільової аудиторії на дію, сприймання і засвоєння інформації на когнітивному, конативному, афективному рівнях.

Для визначення меж соціокомунікативної взаємодії у соціальній структурі, приймаємо таку класифікацію її рівнів: 1) суспільний; 2) публічний; 3) особистий. На кожному з них влада інституціалізується, оформлюючись у різноманітні адміністративні форми врядування, ієрархічні мережі як усередині системи, так і поза її межами. З огляду на недостатність чіткого

правового визначення статусу національних меншин в Україні, переважаючої ваги набирає артикулювання ними власних інтересів через *механізм соціокомунікативної взаємодії*. На рівнях суспільному, публічному – набуттям *суб'єктності через інститути громадянського суспільства*.

Сприймаючи національну меншину як систему соціальну, виділяємо її функціонування за принципом: прямих і зворотних зв'язків між внутрішніми складовими і зовнішніми елементами чи системами; ієрархії; соціокультурних стандартів; зразків поведінки складових елементів.

У енциклопедичних джерелах визнається, що природа соціальних систем обумовлена: типом цивілізації; рівнем економічного, політичного, соціального, духовно-культурного розвитку; проявами людської активності [230, с. 66]. За В. Скляр, ієрархія – це «принцип структурної організації багаторівневих систем, який базується на упорядкуванні взаємодії між рівнями буття згідно з законом від вищого до нижчого, й навпаки, розміщення елементів системи в порядку від вищого за статусом до нижчого [228]». Таким чином, національна меншина позиціонується у публічному полі не лише завдяки ознаці, визначеної законодавцем як «меншість», а й системним принципом побудови простору.

З боку влади, за поліетнічності та багатомовності України, виникає потреба у врівноваженій регулятивній політиці стосовно усього діапазону етнічного середовища, кожного його елемента. На переконання автора, беручи до уваги параметри успіху, зростає важливість етнічного дискурсу в етнонаціональній та мовній політиці. З цього приводу М. Фуко орієнтує: це – «спеціальний різновид дискурсу». Він є «виявлення влади, нав'язування своєї волі, посилення панівного становища й спирається на ті стосунки, які встановила влада і в силу цього тим чи тим чином опосередковано чи безпосередньо її віддзеркалює. Етнічний дискурс у такому контексті є актом суспільно-культурної взаємодії, у якій етнічна ідентичність відіграє ключову роль [77, с. 84]».

Застосування державою етнічного дискурсу необхідне для досягнення елементів успішності у діалозі з етнічним середовищем. У спектрі ієрархії – адаптування своєї поведінки у публічному просторі. Адже держава завжди представлена більшістю від титульного етносу, успадкувала природу і соціальну сутність управляти тим, хто є об'єктом цілепокладання, у нашому контексті – національною меншиною, меншістю.

Поза сумнівом, упродовж усього процесу повинно враховуватися різноманіття етнічного середовища, його спроможність брати участь у діалозі. Про важливість свідчить полеміка в українському інформаційному просторі після виборчих кампаній 2019 р., ініційована російськими політтехнологами з приводу інтерпретування українського етносу у площині «примордіалізм – конструктивізм» [216].

Звідси – необхідність розглянути сучасні наукові напрями, які класифікують культурні відмінності й соціальні групи з прив'язкою до сфери публічної політики. У напрацюваннях теоретиків примордіалістської школи наголошується, що етнічність – це реальний феномен, який виходить зі спільного походження, національного почуття, природно поділяє людей на «своїх» і «чужих». У межах його найбільш розвинутих течій, основоположники течії *соціобіологічної* розглядали етнічність як об'єктивну притаманну ознаку й пасіонарну властивість, детерміноване генетичними і географічними факторами явище.

Засновники *еволюційноісторичної* течії розмірковують у парадигмі соціальних спільнот, ґрунтуючись на соціоісторичних витоках. Етноси – це реально існуючі групи з питомими ознаками: мовою, культурою, ідентичністю, які відрізняють їх від решти.

Прихильники *теорії етносу* обстоювали думку, що ознаки етносу – мова, територія, культура не обов'язково притаманні кожному етносу. Певні етнічні властивості формуються за відповідних територіальних, природних, соціоекономічних, державно-правових, інших умов.

Крізь парадигму постмодернізму, прибічники конструктивістського напрямку, як основну мету регулювання етнополітичної сфери, бачать відтворення соціального простору без урахування інтересів чи цінностей етнічного середовища. Нація утворилася внаслідок інтелектуального впливу лідерів та еліт. Етнічність – це конструювання уявних спільностей споріднених питомими зв'язками, культурою, ідеєю про спільне походження, спільним історичним минулим.

Привертає увагу погляд М. Ожевана: українці мають не лише завершити процес формування політичної нації, а й вписатися у порядок денний Західного світу, який нині формується неоконструктивізмом [157]. Конструктивізм постмодерну кардинально змінив ставлення до технологій націотворення, державного будівництва, де заперечується право на суверенне державотворення. Він наголошує на змінах, по-перше, ставлення до патріотизму, який – за фактом – не дуже вітається, а його антипод – космополітизм – заохочується. По-друге, націоналізм неформально визнано небажаним. По-третє, частина розвинених країн проголошують себе носіями ідеальної моделі національної державності, водночас засуджуючи націоналістичні ідеології. За Ф. Фукуямою: «Схоже на те, що кожний націоналізм проходить визначений життєвий цикл. Він розквітає найсильніше в момент переходу до індустріального суспільства або відразу після, стає особливо агресивним тоді, коли народу, який пройшов перші фази економічної модернізації, відмовляють в політичній свободі і в національній ідентичності [254]».

Течія інструменталізму (70-ті роки ХХ ст.) стала реакцією на неспроможність пояснити зростання національних рухів. Її засновники стверджують, етнічність – це інструмент політиків. Слід орієнтуватися не на пошук об'єктивних основ етнічності, а на виявлення функцій, що їх виконують етнічні спільноти. Етнополітичний процес відтворюється безпосередньо лідерами меншостей лобіюванням вузьких інтересів.

Менш поширені (інвентціоністська школа) трактують етнічність як штучно винайдений феномен – мінливий, залежно від ситуації. Похідний від соціального, глобалізаційних процесів. Відмінна позиція у сервайвелістів: етнічність – це постійне явище. Етнічні групи не зникають, а, адаптуючись під впливом соціальних умов й прагненням зберегти специфічні риси, відіграють значну роль у соціальному просторі.

З огляду на відмінності, на думку автора, перспективним способом дослідження феномену етнічності могло бути поєднання значимих відмінних зародків на основі *конструктивістського* підходу з додаванням від *інструменталістської* та *сервайвелістської* шкіл.

Наведені вище основні характеристики корелюються з науковими підходами у питаннях ієрархії влади по відношенню до суспільства. У соціальному просторі, як ми обговорювали раніше, публічна влада функціонує на трьох рівнях. Тож владі притаманна здатність через механізм соціокомунікативної взаємодії, реалізовувати вплив на протилежну сторону діалогу за допомогою доцільних, наявних засобів.

Окреслимо середовище і чинники його формування, у якому відбувається взаємодія публічних акторів. Беручи до уваги якісні характеристики, дослідники соціогуманітарної сфери уявляють цей простір як: 1) континум соціальних позицій, каналів мобільності; 2) арена культурно-історичної динаміки, елемент світовідчуття та світоуявлення; 3) організоване у соціокультурному плані суспільство; 4) спільні уявлення членів суспільства про його структуру; 5) географічний визначальний чинник. У класифікації В. Євтуха [77, с. 262], за основними видами простір можна розподілити на: *етнічний* (окреслений географічними межами компактного розміщення етнічної спільноти); *етнічно маркований соціальний* (існування різних груп з різноманітними етнічними ознаками, які впливають на соціальні відносини); *етнокультурний* (взаємодія культур різних етносів у єдиних територіальних кордонах); *етнолінгвістичний* (існування різних мов);

етнорелігійний (територія з релігіями, пов'язаними з різними етнічними спільнотами).

Розгортаючись у просторі, етнічна меншість набуває соціального статусу. Відповідно позиціонується індивід, група чи етнічна спільнота в структурі міжетнічних (міжнаціональних) відносин. У свою чергу, ознаки статусу відображаються у самосвідомості індивіда, оцінки місця в ієрархічній структурі. Важливу роль відіграють рівень етнічної культури, еволюційність, розвиненість мови, етнічна ідентифікація. На цьому тлі залишатиметься визначальним статус «меншість» щодо місця елементів етнічного середовища, оскільки зміні не підлягає. Становище окремої етнічної групи у соціальній стратифікації публічного простору натомість може варіюватися, але лише у його межах. Чим ґрунтовніші позиції національної меншини на публічній арені країни, тим далекосяжними будуть її мотиваційні цілі. Чим продуктивніша підтримка історичної батьківщини, тим ефективніший діалог або дії національної меншини у питаннях внутрішньої політики країни проживання.

Інтерпретуючи національну меншину у спектрі соціальної системи, приймаємо стратифікаційну концепцію ієрархії як один із аспектів публічної політики. Функціонування відкритої соціальної системи означає існування циклу: «навколишнє середовище – вхід системи – перетворення – вихід системи – навколишнє середовище». У категоріях публічної політики, В. Євтух пропонує розгортання соціальної системи у публічному просторі під час реалізації публічного управління як: «циклів управління» (суб'єкт управління – управлінські впливи – об'єкт управління – моніторинг, контроль – суб'єкт управління); послідовність функцій процесу управління (планування – організація – мотивація – контроль) [77, с. 244]. Таким чином, знаходимо підтвердження, що поведінка національних меншин, як соціального явища, відповідає циклічності і функціям побудови, реалізації управлінського процесу. Це уможлиблюється у публічному просторі при застосуванні

механізму державного управління у формі соціокомунікативної взаємодії між державою та національною меншиною.

Поряд із проявами статусності, що визначається законодавчим порядком або терміном «меншість» чи іншим за значенням, у контексті міжетнічної (міжнаціональної) взаємодії, у будь-якій поліетнічній країні на практиці проявляється принцип домінантності-підлеглості, який впливає на формування напрямів етнонаціонального розвитку. За нього етнічні меншості набувають властивості об'єкта, стосовно якого титульний етнос, використовуючи панівне становище, намагається реалізувати ціннісно-культурницькі концепції за рахунок механізмів державного управління. У більшості заходів влади це будуть дії примусового характеру з насадженням своїх орієнтацій, що притаманно процесу державотворення.

Для мінімізації рівня конфліктності, соціальної напруги у реалізації публічної політики, владі слід прогнозувати поведінку етнічного середовища, враховувати особливості його сприйняття, реагування на зовнішні подразники. Тому важливим є регулярний зворотний зв'язок від комуніката. При виявленні ознак дистанціювання або відчуження, необхідно своєчасно проводити аналіз джерел, основ виникнення негативних стереотипів. Отже, соціокомунікативна взаємодія, як механізм державного управління, закликає регулювати процеси усередині етнічного середовища за множинністю напрямів, досягати рівноваги стримуванням і протипагою.

3.3. Модернізація системи механізму державного управління публічної політики з розвитку мов національних меншин

Попередні результати проведеного експерименту з утворенням Відкритої суспільної дослідницької платформи «Розвиток етнічних мов в Україні» (2021 р.) [34], заснованої автором, у цілому підтверджують важливість забезпечення реалізації прав національних меншин, зокрема

розвитку мов. Актуалізовані у соціологічному дослідженні для прикордонних західних регіонів України питання, які було включено до збірника НАДУ «100 ідей для Президента та Уряду України» [35], також використовуються у роботі Платформи.

За визначенням вітчизняних науковців, взаємозв'язок явищ, дій, заходів, результатом яких є узгодження інтересів, окреслення цілей, розробка рішень та їх реалізація за допомогою ресурсів держави відображається у механізмах державного управління [156]. Р. Рудницька описує їх як систему, що «призначена для практичного здійснення державного управління й досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [215, с. 6]». Відзначаємо важливість механізму управління як компонента системи управління, від якого залежить кінцевий результат діяльності усього об'єкта.

Дослідження сучасного вітчизняного дискурсивного поля вказує на застосування різних визначень категорії «механізм державного управління». Систематизовані формулювання узагальнено у Додатку В. З таблиці постає: механізми державного управління діють у широкому діапазоні елементів, які можна охарактеризувати як сукупність державних органів та систему заходів і важелів. Класифікація за предметним полем спрямування суб'єктом дій або цілей відносно об'єкта, дає змогу виокремити основні напрями комплексної системи механізму державного управління в етнополітичній сфері.

Це: 1) *політика* – мовна, освітня, інформаційна, культурна, етнонаціональна, релігійна; 2) *методи* – організаційні, спеціальні, психологічні, соціальні та ін.; 3) *важелі* – правові, економічні, фінансові, соціальні; 4) *інструменти* – моніторинг, планування, контроль, програмування, технології, програми, ноу-хау, техніки; 5) *правове забезпечення* – Конституція України, закони і підзаконні акти, двостороння міжнародна договірно-правова база, міжнародні проекти, транскордонні програми ЄС; 6) *нормативне забезпечення* – інструкції, нормативи, норми,

стандарти, методичні рекомендації, стратегічні програми; 7) *інформаційне забезпечення* – статистичні масиви даних, ЗМІ, медіапростір, інтернет, соціальні мережі, соціологічні обстеження, звіти й ініціативи недержавних інституцій і консультативно-дорадчих органів, ІГС національних меншин.

Слід акцентувати: категорія «механізм державного управління» не відображає сутності соціокомунікативної взаємодії суб'єкт-об'єктного та її особливостей. Відтак тут пропонується авторське визначення поняття *«механізм соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики»* загальної системи механізму державного управління. Це – *комплекс засобів організації управлінських процесів в органах публічної влади, які відображають стійкі взаємозалежності й зв'язки між державними органами та інституціями, з одного боку, а з іншого – інститутами громадянського суспільства, з метою всебічного висвітлення своєї діяльності для досягнення цілей публічного управління відповідно до їх правового чи соціального статусу.*

Позиціонуючи механізм соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики у структурі загальної системи механізму державного управління, на думку автора, можна виокремити його як напрям, суголосний з напрямками *«інструменти»* та *«інформаційне забезпечення»*. Поряд із подібністю, він також увібрав у себе набір засобів, що роблять його унікальним.

За поясненням звертаємося до базових постулатів теорії *діяльності*, яку науковці відносять до основ комунікативної діяльності. Адже підґрунтям активності індивіда вважаються мотиви і цілі. Серед її специфічних рис – це орієнтування на взаємодію між людьми та інструменти взаємодії, які сформувались у результаті діяльності.

У предметному полі комунікативної діяльності державного управління, розподіленого Н. Драгомирецькою на шість головних блоків за критеріями спрямування суб'єктів і принципами організації діяльності [63], на думку автора, механізму соціокомунікативної взаємодії найбільше відповідають п'ять: 1) Вимоги до комунікативної діяльності, що проявляється у принципах

і засадах взаємодії суб'єктів державного управління та громадянського суспільства, – об'єктивність інформування громадян; професіоналізм при підготовці управлінських рішень, наданні послуг. 2) Підвищення ефективності виконання завдань і функцій – інформаційне, кадрове забезпечення; громадська оцінка, контроль; адресне опитування громадян; контент-аналіз ЗМІ, ефективності діяльності адміністрацій; дослідження оцінки користувачем порядку надання послуг, їх якості; заснування «гарячої лінії»; організація громадських слухань; дотримання професійної етики. 3) Необхідність (доцільність) застосування комунікативної взаємодії у забезпеченні прозорості, соціальної відповідальності: інформування громадськості на постійній основі; створення умов для взаємодії; отримання зворотного зв'язку; публічна звітність керівництва про результати; доступність інформації. 4) Підготовка корпусу державної служби та органів місцевого врядування – розвиток комунікативних навичок, уміння ведення переговорів і прийомів громадян. 5) Проблеми комунікативної діяльності – нормативне врегулювання, вдосконалення порядку надання послуг, вимог до професійної етики службовців.

Багато у чому механізм соціокомунікативної взаємодії інтегрується з виділеними двома напрямками. Це: 1) *«інструменти»* – організація взаємодії між владними органами і громадськістю; проведення громадського контролю й аудиту діяльності влади; 2) *«інформаційне забезпечення»* – зворотний зв'язок, оцінювання влади; аналіз реакції суспільства на ті чи ті послуги держави через ЗМІ, ін.

Залишаються неохопленими питання розвитку необхідних комунікативних навичок у державних службовців; нормативного врегулювання і вдосконалення порядку, процедури надання послуг; вдосконалення вимог до професійної етики службовців – дотримання іміджу держслужбовця, манери поведінки, толерантного ставлення до представників іншого етносу; проведення аналізу, виявлення джерел напруженості або потенційних конфліктів серед населення етнічного середовища у межах

адміністративно-територіальної одиниці з приводу відсутності належних умов для реалізації прав. І тут виявляється спорідненість між окресленими вище викликами та засобами, прийомами, технологіями, техніками, що притаманні механізму соціокомунікативної взаємодії.

Наприклад, діяльність при постановці мети на ґрунті потреб і мотивів національних меншин, складанні плану із залученням ІГС національних меншин до організації громадських слухань. При визначені і вироблені установок педагогічному викладацькому складу з підвищення кваліфікації державних службовців або вдосконаленні їх мовленнєвих компетенцій з урахуванням особливостей мови національних меншин. Побудові моделей, схем організації спільної участі у заходах із розв'язання конкретних завдань. Здійсненні практичних дій з поліпшення якості послуг на якомога повніше задоволення користувачів із числа осіб від національних меншин. Використанні засобів, прийомів у діалозі з акторами публічної політики від етнічного середовища. Внесенні коректив при виробленні управлінських рішень через систематизацію даних оцінювання етнічним середовищем результатів заходів влади.

У розкритті компонентів механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики виходимо з підходів вітчизняних науковців до складових комунікативної діяльності – філософсько-політичного, динамічності системи. Це дає підстави стверджувати, що механізму соціокомунікативної взаємодії притаманні такі риси, діалектичні за природою, як внутрішні рушійні суперечності й роздвоєння, і трансформації. Внаслідок цього виникає психологічний стан індивіда, рефлексія на довкілля (публічний простір у цілому, етнічне середовище зокрема), який спричиняє психічний стан, що породжує бажанням діяти задля розвитку.

Унікальність механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики зумовлюється тим, що перед визначенням із засобами здійснення впливу на об'єкт, суб'єкт має виявляти, оцінювати мотивацію національних меншин, їх устремління та цілі, прогнозувати

реакцію на управлінські рішення. Звідси – можемо навести компоненти механізму соціокомунікативної взаємодії, які виокремлюють його з-поміж інших механізмів державного управління.

Це – мотивування і пов'язані з ним дії. Об'єктність, ієрархічна статусність національної меншини у публічному просторі, з розрахунком, що у правовому полі по відношенню до неї застосовують колективні й індивідуальні права. Відповідно, об'єктами виступають окремі особи та ІГС національних меншин. Когнітивні, сенсорні, перцептивні дії – здатність об'єкта сприймати, осмислювати, відтворювати спрямовану на нього інформацію з урахуванням його індивідуальності, життєвого досвіду. Особистісний – мотиви, цілі, потреби як ініціатора-одержувача послуг. Наявний у суб'єкта взаємодії інструментарій (методи, техніки, технології) зумовлюють засоби, способи досягнення цілей, стримування або рівноваги. Формуючого впливу на об'єкт, з метою створення конкретних властивостей, дій (спонукання до вивчення державної мови, заснування мережі приватних спеціалізованих шкіл з викладання рідної мови тощо) відображається у змісті заходів (послугах), цілях суб'єкта. Види робіт або заходів – виконавчий. Досягнення чи невиконання поставлених цілей – результативність суб'єкта, застосування ним механізму соціокомунікативної взаємодії.

Обговорюючи природу комунікативної діяльності, відзначаємо у науковій літературі категорію «*дискурс, мовленнєвий акт*». Дослідивши «етнічний дискурс», звертаємося до іншої категорії – «*публічний дискурс*». За Р. Лендою, це: «Процесуальне, динамічне явище, з допомогою якого здійснюється синхронізація породження тексту і його сприйняття, що безпосередньо впливає на розумові процеси, постійно змінюючи і оновлюючи вже наявну базу ментальних репрезентацій. Публічний дискурс є процесом і результатом взаємодії із соціумом; реалізується в стратегічному оперуванні ментальними моделями для породження самого тексту; репрезентується і як процес (вербалізована мовно-когнітивна діяльність), і як результат (фіксований текст), а також у цих двох аспектах одночасно; трактується як

потужний владний ресурс, за допомогою якого справляється вплив на формування думки адресата, а також здійснюється контроль над думкою адресата [127]». Можемо зробити висновок: у результаті застосування цього ресурсу у комплексі – *етнічного і публічного дискурсу*, під час соціокомунікативної взаємодії з етнічним середовищем, в останнього виникає не лише відчуття приналежності до управлінської ланки або управлінського процесу, а також психологічний імпульс досягти намірів розвитку через таку взаємодію.

Стимування державою, тобто контроль суб'єктом за реалізацією етнічним середовищем функцій чи можливостей, які стали для нього доступними завдяки механізму соціокомунікативної взаємодії, а також зворотний зв'язок та його систематизація й оцінювання – досягається застосуванням технік, програм, моделей поведінки об'єкта. На практиці, у суб'єкта може виникати потреба у вимірюванні стримування щодо адресата-об'єкта. Таким чином вплив або дія, з одного боку, обмежуватиме ініціативу етнічного середовища, а з іншого – вони мають працювати на користь об'єкта – контролювати встановлені межі діяльності держави. На думку автора, таким стримуючим засобом є принцип *комунікативної раціональності*.

Вивчаючи процес взаємодії між акторами публічного простору П. Петровський, посилаючись на Ю. Габермаса, визначає принцип комунікативної раціональності у публічному управлінні як: «теоретико-методологічний спосіб обґрунтування інтерактивної дії, що характеризується наданням домінантного статусу розуму, його критично-конструктивній функції пошуку оптимальних вирішень проблем у відкритій конкуренції різних точок зору. Суспільно-владні відносини в сучасному постіндустріальному, інформаційному та демократичному суспільстві ґрунтуються на комунікативних інтеракціях, що визначаються як дискурс – процес артикуляції, обговорення, схвалення й практичної реалізації ідей, проєктів тощо. Публічне управління – це не відносини панування й підлеглості, а вільна комунікація діючих осіб на паритетних началах. У ній

монопольного права на істинність не має жодна із сторін, а порозуміння досягається владою раціональної аргументації [162, с. 150]». У предметному контексті, з досвіду змішаних міжурядових комісій з питань національних меншин, принцип примусу або нав'язування своєї позиції не гарантує бажаного Українській частині результату. Звідси – необхідність у більш адаптованих соціальних механізмах комунікативного процесу, ефективному застосуванні принципу раціональності.

Доходимо висновку, що дієвість комунікативної взаємодії, результативність впровадження елементів механізму соціокомунікативної взаємодії у сфері етнонаціональної політики, якомога повна реалізація принципів та наявних підходів, є суттєвими в управлінському процесі державного управління. Пропонуємо розглянути іншу складову, що стосується створення соціального простору у системі публічної політики.

На погляд автора, одним із шляхів модернізації системи механізму державного управління, враховуючи включення механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики, це застосування організаційної форми комунікації – платформи.

Як окрему категорію, дослідники соціальної сфери пояснюють термін «платформа», коли потрібно акцентувати масштабність або різноманіття учасників у громадському чи політичному просторі. Цікавий підхід у Я. Грицака: «Нація є ідеальною платформою для модернізації [47]».

Крізь призму публічного управління можна говорити про платформу як складову, яка формує соціальний, публічний простір. Відбувається орієнтування однієї зі сторін-учасниць у просторі формулюванням власної позиції, відбором партнера, узгодження підходів. До прикладу, державною інституцією та об'єкта цілепокладання (ІГС національної меншини), на суб'єкт-суб'єктному рівні, з метою планування й реалізації заходів, створення спільного інтелектуального продукту, оцінювання результатів імплементації управлінських рішень або окремих управлінських механізмів.

З-поміж переваг платформи, порівнюючи її з більш поширеними інструментами – діалог, форум тощо, виокремлюємо: 1) легітимність учасників; 2) взаємодія протягом порівняно тривалішого терміну, що розширює спектр комунікативних інструментів, методик, технологій, інновацій, забезпечуючи їх новизну і багатоманітність; 3) включення ІГС зумовлює більш чітке окреслення проблеми; 4) тривалість уможливорює управлінські рішення стратегічного, системного характеру, досягнення узгодженості і взаємної координації, експериментування й представлення декількох сценаріїв, організацію зворотного зв'язку, апробацію критеріїв оцінювання, передбачення впливу від реалізації цілеспрямованої дії на зміну акторами інтересу чи намірів; 5) узгодженість принципів дії платформи з принципами та критеріями залучення учасників – відкритість, добровільність, прозорість, раціональність, паритетність; 6) нівелювання ризиків за рахунок партнерської основи взаємодії; 7) можливість диверсифікації джерел фінансування, а також інші переваги у залежності від цілей побудови, місії.

Як явище, на думку автора, платформа у державному управлінні за змістом є поняття ширше ніж механізм – радше організаційне середовище або об'єднання, у якому одночасно може реалізовуватися декілька механізмів управління-оцінювання-систематизування-моделювання та інших. Тобто застосовуються і реалізуються одночасно різноспрямовані механізми державного управління. Для уявлення, це забезпечення державою реалізації представниками національної меншини мовних прав, що передбачає декілька стадій: 1) формування й надання освітньої послуги; 2) реалізація громадянином права на вивчення рідної мови або навчання нею (вживання мови); 3) отримання зворотного зв'язку для оцінювання, контролю, вдосконалення послуги або механізму її реалізації.

З таких міркувань, автором було запропоновано визначення поняття «платформа» у контексті формування та реалізації публічної політики. Це: «така форма участі, при якій за допомогою соціокомунікативного засобу формується спеціалізоване соціальне середовище для здійснення

інституціоналізованої взаємодії між владою і організованим громадянським суспільством, спрямованої на пошук спільних узгоджених рішень з метою реалізації виражених інтересів її учасників [26]».

Розвиваючи думку щодо потенціалу платформи, слід враховувати, яким способом проблема актуалізується, набуває соціальних ознак і суспільного значення, відтворюється на рівні інституціоналізованої системи. Беремо організацію публічного простору зі створення Кримської платформи (2021 р.). На *першому*, найвищому, рівні позиціоновано глав іноземних держав, урядів, *другому* – очільників зовнішньополітичних відомств, міністрів оборони; *третьій* – міжпарламентський; *четвертий* – неурядових експертів. Задля посилення ефективності дій держави, залучення додаткових інтелектуальних ресурсів передбачено експертну мережу [83]. Водночас, за важливості та чіткого ієрархічного структурування рівнів Кримської платформи, можемо відзначити брак окремого структурування для інститутів громадянського суспільства України, міжнародних організацій. З позицій системності, це не дає змоги говорити про стан завершеності публічного простору.

Якщо ІГС притаманна як об'єктність у напрямі імплементації державою впливу, так і як суб'єктність при взаємодії з владою або іншими публічними акторами, то відсутність цих інститутів або представлення їх на рівні експертної мережі не вирішує завдання з побудови циклічної моделі вироблення публічної політики. Однією з умов її функціонування, як зазначається авторами теоретичних розробок інструментів та механізмів провадження публічної політики в Україні, є: «забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень щодо конкретних видів діяльності [85, с. 62]». Оскільки громадськість – це заінтересована сторона, і в обговорюваному нами прикладі вона уособлюється кримськотатарським корінним народом. На погляд автора: «саме останній найгостріше потребує доступу до каналів прийняття рішень, зворотного зв'язку для суб'єктів, які ці рішення прийматимуть та виконуватимуть. Формування у кримських татар відчуття, що українська держава спроможна відстоювати їх інтереси [27]».

Ураховуючи відсутність у законодавчій гілці України інституціолізованих утворень із залученими ІГС етнічного середовища, профільних фракцій або груп депутатів, може підлягати сумнівам легітимність рішень від реалізації Кримською платформою місії на міжпарламентському рівні, вичерпність системи ціннісних орієнтирів для суспільства.

Фактично, представники громадськості, як констатує Департамент економічного і соціального розвитку ООН [280], незалежно від юридичної форми участі у проєктах з формування та реалізації публічної політики, по-перше, відіграють представницьку роль від імені громадянського суспільства; по-друге, надають ініціативі соціального значення, відповідальності; по-третє, розширюють базу імплементації рішень; по-четверте, забезпечують здійснення функцій з моніторингу, фінансування, контролю.

У межах компетенції ДЕСС відповідно до Постанови КМУ (2019 р.) [198], з метою модернізації системи механізму державного управління публічної політики з розвитку мов національних меншин, автором пропонується впровадження на базі Державної служби України з етнополітики та свободи совісті механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики та реалізації управлінської діяльності через утворення так званої моделі *«Суспільна платформа етнонаціональної політики України»*.

З огляду на організаційну структуру ДЕСС, доцільно включити до Платформи представників від апарату Служби, Громадської Ради, Експертної ради з питань етнополітики, Консультативної ради з питань корінних народів. Високу ефективність забезпечуватиме залучення фахівців Мінкультури, МОН, НАН України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, суспільного медійного мовника, а також інших державних та публічних інституцій. Модель Платформи продемонстровано у Додатку Г.

Від громадянського суспільства, на принципах комунікативної раціональності та паритетності – залучення представників зацікавлених інститутів громадянського суспільства етнічного середовища. При визначенні

прохідного і кількісного критеріїв, слід враховувати: наявність двосторонньої договірної бази з країною-походження національної меншини; чинні двосторонні міжнародні механізми взаємодії; стан розвитку міноритарних мов мовних груп та їх вразливість за показниками ЮНЕСКО; становище корінних народів; міру зовнішнього впливу на етнічне середовище; загрози територіальній цілісності.

У разі утворення Суспільної платформи етнонаціональної політики України, її організаційну структуру й принцип підпорядкування визначатиме відповідне Положення ДЕСС. Серед головних завдань це: консолідація зусиль державної влади й громадянського суспільства у формуванні та реалізації етнонаціональної, мовної, освітньої, культурної, інформаційної, релігійної, безпекової, інших сфер публічної політики.

Організаційний склад та алгоритм функціонування моделі Платформи розглянемо крізь призму вдосконалення наявного досвіду, на прикладі: 1) формування представницького складу та штатної структури Української частини змішаних комісій; 2) опрацювання проєкту періодичного звіту РП за Хартією. Характеристика окремих компонентів *Української частини змішаних комісій* представлена у Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1. Характеристика компонентів Української частини змішаних комісій

	Угорщина	Румунія	Словаччина	Німеччина
Постанова КМУ	26.08.2021 р. № 742	23.12.2015 р. № 900	26.08.2021 р. № 898	26.08.2021 р. № 899 23.12.2015 р. № 1075
Статус, як консультативно-дорадчого органу	<u>тимчасовий</u>	постійний	постійний	постійний
Головування	МЗС України	МЗС України	МЗС України	МЗС України
Статус ДЕСС	Заст. голови, секретар, експерт	Заст. голови, секретар, експерт	Заст. голови, секретар, експерт	Заст. голови, секретар, експерт
Компетенції ДЕСС	Підготовча, організаційна, експертна	Підготовча, організаційна, експертна	Підготовча, організаційна, експертна	Підготовча, організаційна, експертна

Складено автором

У Таблиці 3.2 показано представницький склад Української частини діючих змішаних комісій у порівняльному аспекті.

Таблиця 3.2. Склад Української частини змішаних комісій

	Угорщина	Румунія	Словацьчина	Німеччина
МЗС, заст. мін. – голова Української частини	+	+	+	+
ДЕС, голова – заст. Голови Української частини	+	+	+	+
ДЕСС – секретар Української частини	+	+	+	+
Директор (представник) Секретаріату КМУ	+	+	+	+
Перший заст. мін. культури	+	+	+	+
Заст. мін. освіти і науки	+	+	+	+
СБУ (за згодою)	+	+	+	+
Заст. мін. юстиції	+	+	+	+
Заст. мін. розвитку громад та територій	+	+	+	+
Представник МЗС (з двостороннього співробітництва)	+	+	+	+
Представник ДЕСС (з аналітики та міжнародних комунікацій)	+	+	+	+
Заст. голови Держкомтелерадіо	+	+	+	+
Заст. голови Українського ін-ту національної пам'яті	+	+	+	+
Керівник АТ «НСТУ» (за згодою)	+	+	+	+
Перший заст. / заст. голови ОДА	+	-	-	-
Народні депутати (за згодою)	+	+	+	+
Посол України (за згодою)	+	+	+	+
Кер. ГО національних меншин (за згодою)	+	+	+	+

Складено автором

У підсумку, можна говорити про подібність рівня головування, статусу ДЕСС та її компетенції у складі всіх комісій. За відмінності з Угорщиною: Українська частина як консультативно-дорадчий орган – *тимчасовий*; у складі керівництво Закарпатської ОДА. Загальна різниця в основі залучення представників – за переважання імперативної – декларативно пропонується участь для Служби безпеки України, депутатського корпусу ВР України, очільників дипломатичних установ, ІГС національних меншин – «за згодою». Функціонування за принципом вертикального підпорядкування, тобто «суб'єкт-об'єктні» відносини. Реалізуючи делеговані Урядом повноваження, голова Української частини-заступник міністра закордонних справ фактично керує консультативно-дорадчим органом, що не відповідає ані його статусу,

ані компетенції. Система змішаних комісій недостатньою мірою охоплює етнонаціональну сферу – діє відносно лише чотирьох національних меншин, одна з яких чисельно найменша.

Враховуючи зазначене, на погляд автора, структура Суспільної платформи етнонаціональної політики України має будуватися на *імперативній* основі за представництва, відповідно до кількісного критерію – один представник від кожного дотичного державного виконавчого органу і відомства, регіональних (обласних / районних / міських / місцевих / територіальних громад) адміністрацій, ІГС етнічного середовища. З включенням керівників утворених в Україні консультативно-дорадчих органів при ДЕСС та регіональних адміністраціях усіх рівнів.

До особливостей організаційної структури Платформи, які відрізнятимуть її від інших діалогових майданчиків або адміністративних одиниць, відносимо: 1) статус *постійного* діючого консультативно-дорадчого органу на базі ЦОВВ із залученням повною мірою представників усіх дотичних державних інституцій; 2) *включення* регіональних, місцевих, територіальних органів влади; 3) участь зацікавлених *ІГС національних меншин (етнічного середовища)*; 4) поєднання принципу *вертикального* підпорядкування керівництву ДЕСС (суб'єкти системи державного управління) з *горизонтальною* мережею етнічного середовища. Таким способом формуватиметься ієрархічна соціальна інституціалізована архітектура взаємопов'язаної дії зі складовими: «суб'єкти – об'єкти державного управління» та «суб'єкти-державні інституції – суб'єкти-актори публічного простору». Фактично, підвищуватиметься ефективність формулювання публічної політики з регулювання етнонаціональної сфери, реалізації управлінських рішень, формування робочого порядку засідань змішаних комісій й інших механізмів державного управління.

Переходячи до другого прикладу, пропонуємо обговорити алгоритм прийняття та ухвалення рішення стосовно звіту України за Хартією у рамках

функціонування запропонованої автором моделі, беручи позитивний досвід Польщі (див. підрозділ 2.3).

Виходимо з того, що в Україні законодавчо процедура підготовки звітів ДЕСС за Хартією і Конвенцією не визначена. Отже, Суспільну платформу доцільно було б використовувати керівництвом Служби як публічний простір для розгляду й узгодження проєктів звітів з представниками етнічного середовища. Що забезпечуватиме повноту зворотного зв'язку від представників зацікавлених національних меншин та інших публічних акторів етнічної сфери, через їх взаємодію з представниками державних інституцій. У формі консультацій, обговорень, діалогу, дискусій, розгляду пропозицій чи зауважень від ІГС, інших форматів інтеракції.

Враховуючи критерії Департаменту економічного і соціального розвитку ООН [280], високий статусний публічний рівень Суспільної платформи етнонаціональної політики України забезпечуватиметься за рахунок участі у ній представників вітчизняного громадянського суспільства. А її діяльність набуватиме першочергового значення, що також означатиме підвищену соціальну відповідальність за рішення й результати. При етнонаціональній спрямованості, завдяки різноманітності етнічного середовища України, різнопрофільним державним інституціям – розширенню бази імплементації рішень. Підпорядкованість державним органам і громадському сектору – децентралізації; окресленні меж державного впливу; встановленню рівноваги між управлінським впливом влади та поведінкою політичних еліт, інтересами етнічних лідерів; незалежності у здійсненні моніторингу, контролю.

У цілому, відзначаємо високий ступінь адаптивності Платформи напрямам положень ООН, Євросоюзу, РЄ, у рекомендаціях ОБСЄ. Зокрема, щодо впровадження стандартів і норм в умовах поліетнічного суспільства, розгортання публічного та медійного простору за рахунок нових інформаційних і комунікаційних технологій, об'єднання етнічного середовища за провідної ролі держави.

Висновки до третього розділу

1. Формування напрямів публічної політики з розвитку мов національних меншин обумовлюється комплексом чинників внаслідок модернізації підходів, удосконалення моделей, покращення стандартів, оновлення норм.

Досягнення результативності від її реалізації відносно об'єкта, на погляд автора, великою мірою залежить від ефективності впровадження принципів, закладених міжнародною правовою системою, які реалізуються на європейському рівні інституційних механізмів.

2. Досліджені нами напрями являють собою комплекс, що еволюціонує відповідно до сучасних викликів. Загалом, відзначаємо спрямування на захист регіональних мов та мов національних меншин, досягнення мовного розмаїття. Першість – збереження багатомовності при забезпеченні, гарантуванні й реалізації фундаментальних і комплементарних прав національних меншин.

3-поміж розглянутих, привертають увагу течії, що формуються насамперед Гаазькими (*унормування сфери освіти за рахунок делегування державою своїх повноважень*), Лундськими (*підвищення ефективності участі національних меншин у суспільно-політичному житті*), Люблянськими (*орієнтування на ціннісні підходи до об'єднання етнічного середовища за провідної ролі держави*), Талліннськими (*націлюють на спільне формування державою й етнічним середовищем медійного простору, використання новітніх розробок інформаційних і цифрових технологій*) рекомендаціями, які у комплексі окреслюють напрями формування публічної політики. На нашу думку, вони відповідають завданням із вдосконалення вітчизняної системи механізму державного управління регулювання розвитку мов національних меншин.

3. Окремого значення набувають положення Хартії і Конвенції, за якими звітування державою обов'язкове. За оцінкою експертів, а також на думку

автора, обсяг звітування України за Хартією перевантажений надмірною кількістю мов та пунктів. Одна з форм удосконалення вбачається у перегляді ратифікаційного закону і приведенні його положень у відповідність до автентичного тексту Хартії. Це дасть змогу коригування переліку мов, які справді потребують захисту з боку держави, відповідно до міжнародних тенденцій, їх реального стану.

Доцільно упорядкувати на законодавчому рівні та нормативним шляхом процедуру підготовки звітів держави за Хартією і Конвенцією з визначенням єдиного ЦОВВ, наприклад – ДЕСС. Впровадити процедуру обговорення й узгодження владою проєктів звітів з представниками етнічного середовища.

4. В умовах відсутності чіткого визначення вітчизняним законодавцем статусу за національними меншинами, важливості набуває розвиток комунікативної взаємодії органів влади з ІГС національних меншин.

Зважаючи на ці причини, автор виділяє соціокомунікативний характер міжнаціональних відносин між акторами публічної політики, серед переваг якого: наповнення взаємодії змістовністю, раціональністю, статусністю, публічністю, соціальною відповідальністю, можливістю досягати умовної рівноваги інтересів етнічного середовища та виконанням владою управлінських функцій.

5. Залучення інститутів громадянського суспільства до сформованого публічного простору через механізм соціокомунікативної взаємодії ставить за мету зберігати, розвивати ознаки етнічної ідентифікації, насамперед мову і культуру як основні складові системи цінностей окремо узятого етносу. Враховувати етнічні стереотипи, природні або сконструйовані, інші характерні відмінності етносу, завдяки яким відбувався його генезис.

6. З метою модернізації загальної системи механізму державного управління, пропонується авторське визначення поняття механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики.

Це – комплекс засобів організації управлінських процесів в органах публічної влади, які відображають стійкі взаємозалежності й зв'язки між

державними органами та інституціями з одного боку, а з іншого – інститутами громадянського суспільства, з метою всебічного висвітлення своєї діяльності для досягнення цілей публічного управління відповідно до їх правового чи соціального статусу.

7. Задля впровадження механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики, доцільно інтегрувати у систему управлінської діяльності Державної служби України з етнополітики та свободи совісті так звану організаційну модель «Суспільна платформа етнонаціональної політики України».

Таким чином, реалізація цього задуму надасть змогу модернізувати й зробити ефективнішою роботу одного із механізмів державного управління публічної політики з розвитку мов національних меншин в Україні, загальної системи механізму державного управління.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі узагальнено і вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності й особливості механізмів державного управління у сфері публічної політики Республіки Польща та України з регулювання розвитку мов національних меншин. Проведено комплексний порівняльний аналіз сучасного досвіду обох країн з метою удосконалення діяльності органів державної влади України у даній сфері. Наукові результати дали можливість сформулювати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

1. Визначено, що розвиток мов національних меншин є об'єктом наукового інтересу вітчизняних і зарубіжних вчених різних галузей науки. За предметністю, теоретико-методологічні розробки цього явища відносимо до державно-управлінської діяльності, етнонаціональної, мовної, освітньої, інформаційної, культурної, соціальної сфер публічної політики.

Подолання сучасних викликів в умовах трансформації українського суспільства з позицій державного регулювання розвитку мов національних меншин, попри належну увагу зі сторони наукового й експертного середовища, потребує більш результативного втілення теоретичних розробок у дійсне функціонування загальної системи механізму державного управління, її модернізацію.

Вдосконалення методологічних підходів має перспективу за рахунок ширшого впровадження системного підходу, за якого мова діє на її носіїв як системоутворювальний фактор, організовуючи їх у національну меншину – соціальну систему. Під впливом держави така спільнота набуває ознак об'єктності, а мова та її розвиток стає предметом чи об'єктом дослідження, залежно від мети.

2. Охарактеризовано міжнародну систему формування правового й інституційного механізму публічної політики з розвитку мов національних меншин, яка являє собою архітектуру універсального і регіональних рівнів. У

розбудові європейської правової системи розвитку мов національних меншин у парадигмі публічної політики законодавцем створено дієвий інституційний механізм її реалізації.

Заснування РЄ, ЄС, ОБСЄ та їх діяльність зі збереження і гарантування права національним меншинам на розвиток мов сприяли прийняттю ЄХРММ, РКНМ, рекомендацій ОБСЄ. Ратифікація Хартії і Конвенції країнами, гармонізація національного законодавства з іншими європейськими актами, виявилися плідними у напрямі формування та реалізації публічної політики з розвитку мов національних меншин.

Концептуальні підходи і засади державного регулювання розвитку мов національних меншин в Україні від час Незалежності були хиткими через непослідовність лібералізації державного регулювання мовних міжнаціональних відносин, намагань закріпити мову російської національної меншини як офіційну.

Потреба у вдосконаленні чинної нормативно-правової бази. Закон «Про національні меншини» (1992 р.) містить застарілі положення на тлі нинішніх теоретичних розробок, визначень терміна «національні меншини». Немає концепції етнонаціональної політики України. Закон про ратифікацію Хартії потребує коригування термінів у відповідності з автентичним текстом.

За рахунок утвердження української мови як державної, проявляється тенденція щодо звуження медійного й освітнього сектору для розвитку мов національних меншин. Визначення державою першості за офіційними мовами Євросоюзу при розрахунку обсягу мовлення і навчальних планів обумовлює витіснення мов національних меншин України, які не є офіційними в ЄС, у поле недостатньої уваги влади.

У публічному і законодавчому просторі України, конструктивним вбачається запровадження такого підходу, який за поліетнічності країни, націлював на створення стратегії міжнаціональних мовних відносин, побудованої на міжнародних принципах забезпечення прав національних меншин, підтримки мовного розмаїття.

3. *Розкрито* у зіставному контексті особливості інституціалізації системи розвитку мов національних меншин сфери публічної політики обох країн, що дає змогу зробити висновок про її відносно співмірний стан.

Відзначаємо інституціональну завершеність польської системи на підставі сформованого циклу публічної політики. Зі складовими: законодавча, нормативно-правова база; довгострокові державні стратегічні програми; сфера повної загальної середньої освіти; медійний простір суспільних і приватних теле- та радіомовників; наукові заклади; міжнародне співробітництво з країнами походження національних меншин; організоване громадянське суспільство, що представляє інтереси національних меншин.

У порівнянні – утворення єдиного спеціалізованого органу з координування державної політики в Україні – ДЕСС – сприяло формальному завершенню інституціалізації системи. До недоліків відносимо відсутність акту з комплексного регулювання мовних відносин. Недостатньою мірою враховано потребу національних меншин на розвиток мови у стратегічному плануванні. Робота спеціалізованих ЦОВВ потребує активізації підзаконної нормотворчої діяльності у більш предметному спрямуванні в освітній, культурній, інформаційній сферах.

Порівняння механізмів державного управління з регулювання розвитку мов національних меншин РП та України у контексті міжнародного співробітництва з країнами походження дає можливість говорити про наявність принципових відмінностей.

Польща, увагу акцентує на роботі міждержавних вузькоспеціалізованих комісій. На противагу, в Україні сформована й функціонує система різноманітних механізмів державного управління, які застосовуються у відносинах з країнами походження національних меншин. Насамперед це змішані міждержавні комісії з питань розвитку етнічного компонента, Українській частині яких делеговано право представляти КМУ на міжнародному рівні.

У Польщі високий ступінь взаємодії між владою і громадським сектором. ІГС національних меншин беруть активну участь у підготовці звітів країни за Хартією, розробці й реалізації стратегічних державних програм, спрямованих, у тому числі, на державну підтримку розвитку мов. В Україні активність ІГС відзначаємо в основному на регіональному рівні, транскордонному співробітництві.

4. Проаналізовано напрями спрямування публічної політики з розвитку мов національних меншин у руслі європейських підходів, моделей, стандартів і норм з метою визначення їх адаптивності при вдосконаленні загальної системи механізму державного управління України.

Вважаємо, їх ефективне розгортання в умовах вітчизняної системи регулювання етнонаціональної сфери можливе завдяки: *аналізуванню* сучасних тенденцій формування публічної політики з розвитку мов національних меншин у контексті європейських підходів, моделей, стандартів і норм з метою визначення їх адаптивності при вдосконаленні загальної системи механізму державного управління України. Ці відмінні риси, а також чітке визначення об'єкта регулювання, уможливлуватиме для України наближення до однієї із цілей публічної політики – збереження, підтримка, розвиток мовного розмаїття, за домінування української мови як державної.

Вивчення впливу соціокомунікативної взаємодії у відносинах між владою та етнічним середовищем показало важливість механізму соціокомунікативної взаємодії у вдосконаленні загальної системи механізму державного управління. За відсутності юридичного статусу національних меншин в Україні набирає важливості соціокомунікативна взаємодія задля набуття легітимного і публічного характеру заходів або управлінських рішень щодо об'єкта завдяки принципу комунікативної раціональності, що сприяє системі стримування й противаг у відносинах «домінанта – меншість».

Кваліфікацією загальної системи механізму державного управління за предметним полем спрямування суб'єктом впливу відносно об'єкта, виокремлено основні характерні напрями. Через брак відображення

соціокомунікативної взаємодії між акторами публічного простору, автором запропоновано визначення механізму соціокомунікативної взаємодії в сфері етнонаціональної політики.

5. Розроблено модель взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства етнічного середовища під назвою «*Суспільна платформа етнонаціональної політики України*» – як один із шляхів модернізації чинного механізму державного управління на базі Державної служби України з питань етнополітики та свободи совісті.

Запропоновано структуру Платформи, принципи і критерії формування складу, основні завдання й місію.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- 1 Абрамова Д. С. Законодавче забезпечення державної мовної політики в Україні : теоретико-історичний аспект : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2017. 200 с.
- 2 Ажнюк Б. М. Мовна політика : європейські критерії і Україна. *Соціолінгвістика*. 2019. Вип. 1 (40). С. 9 – 31. URL: <http://ukr.movoznavstvo.knu.ua/wp-content/uploads/2019/11/49-azhniuk.pdf> (дата звернення: 20.06.2022).
- 3 Ажнюк Б. М. Проблема мовних прав у сучасній лінгвістиці. *Мовні права в сучасному світі*. Ужгород, 2014. С. 22 – 36.
- 4 Ажнюк Б. М. Шляхи і методи розширення сфери застосування української мови : концептуальні й практичні аспекти. *Мовна ситуація в Україні : між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 343–366.
- 5 Аналітична довідка щодо закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної». *Office of the High Commissioner for Human Rights. UN Human Rights Mission in Ukraine*, 2019. 124 с.
- 6 Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ : НІСД, 2016. 686 с.
- 7 Андріяш В. І. Верховна Рада як національний інститут захисту прав національних меншин. Електронний журнал «*Державне управління : удосконалення та розвиток*», 2014. Вип. 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=685> .
- 8 Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : монографія. Миколаїв : Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, 2013. 328 с.

- 9 Андріяш В. І. Державна політика : концептуальні аспекти визначення. Електронний журнал «Державне управління : удосконалення та розвиток». 2013. Вип. 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626> .
- 10 Андріяш В. І. Концептуальні моделі державного регулювання сучасних етнополітичних процесів. Електронний журнал «Державне управління : удосконалення та розвиток». 2013. Вип. 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=646> .
- 11 Андріяш В. І. Механізм державного регулювання етнополітичних процесів в Україні. *Державне управління. Інвестиції : практика та досвід*, 2014. Вип. 1. С. 136 – 139.
- 12 Андріяш В. І. Модернізація механізмів державного регулювання етнополітичних процесів України в умовах глобалізації : дис. ... д-ра. держ. упр.: 25.00.02. Миколаїв, 2017. 452 с.
- 13 Андріяш В. І. Основні складові механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в Україні. Електронний журнал «Державне управління : удосконалення та розвиток», 2014. Вип. 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=707> .
- 14 Андріяш В. І. Перспективи модернізації механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в Україні в умовах глобалізації. Електронний журнал «Державне управління : удосконалення та розвиток». 2014. Вип. 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=721> .
- 15 Антонюк О. В. Інструменталізм / *Малий етнополітичний словник*. Київ : МАУП, 2005. 288 с.
- 16 Асамблея румунів Буковини просить Порошенка надати їм територіальну автономію в Чернівецькій області. *Цензор.НЕТ*, 2016, 20 черв. С. 4.

- 17 Бабюк В. В. Мовна політика Євросоюзу. *Гілея*, 2011. Вип. 55 (12). С. 582 – 584.
- 18 Бакуменко В. Д., Безносенко Д. О. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: наук.-досл. робота. Київ : НАДУ ; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України, 2006. 41 с.
- 19 Бакуменко В. Д., Сурмін Ю. П. Методологія державного управління. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Т. 2: Методологія державного управління / за заг. ред. Ю. Сурміна. Київ, 2011. С. 346 – 350.
- 20 Барабаш О. О. Рівність суб'єктів права та заборона дискримінації : до питання про співвідношення принципів. *Митна справа*, 2014. Вип. 2 (92). Ч. 2, книга 2. С. 15 – 19.
- 21 Батанов О. В. Аксиоконцептосфера сучасного унітаризму в Україні : Правова держава : щорічник наук. праць. *Проблеми конституційного права та місцевого самоврядування*. Київ : Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. Вип. 32. С. 191 – 202.
- 22 Белей Л. Л. Мовний маркетинг як інструмент мовної політики. *Мовознавство*, 2015. Вип. 5. С. 3–12.
- 23 Белей Л. Л. «Русинський» сепаратизм : націєтворення in vitro. Київ : Темпора, 2017. 392 с.
- 24 Бірюкова О. О. Геополітичний вимір етнонаціональних процесів в Україні : автореф. дис. ...канд. політ. наук : 23.00.02. Харків, 2007. 18 с.
- 25 Большанські / Боценські рекомендації щодо національних меншин у міждержавних відносинах та Пояснювальна записка. *ОБСЄ, Офіс ВКНМ, черв. 2008 р.* URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/6/396662.pdf> (дата звернення: 20.06.2022).

- 26 Бондар В. Т. Залучення інститутів громадянського суспільства до платформи як соціокомунікативної форми впровадження публічної політики України. *An integrated approach to science modernization : methods, models and multidisciplinary*, 2021. Вип. 1. С. 88 – 97.
DOI: <https://10.36074/grail-of-science.19.02.2021.014> .
- 27 Бондар В. Т. Значимість регіональної мови в реалізації етнонаціональної політики : порівняльний аналіз польського й українського досвіду. *Наукові перспективи*, 2021. Вип. 1 (7). С. 53 – 71.
DOI: [https://doi.org/10.32689/2708-7530-2021-1\(7\)-53-71](https://doi.org/10.32689/2708-7530-2021-1(7)-53-71) .
- 28 Бондар В. Т. Методологічні підходи дослідження національних меншин як об'єкта державного управління. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. Київ : Гельветика, 2021. Т. 32 (71). Вип. 4. С. 1 – 8. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.4/01> .
- 29 Бондар В. Т. Механізми реалізації суб'єктами публічного управління етнонаціональної політики в Республіці Польща : досвід для України. *Експерт : парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ : Ліра-К, 2020. Вип. 5 (11). С. 215 – 224. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-214-224](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-214-224) .
- 30 Бондар В. Т. Мова національних меншин у реалізації публічної політики України. *Україна 2030 : Публічне управління для сталого розвитку* : тези доп. учасників щорічної міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 2020 р. Київ : НАДУ, 2020. Т. 1. С. 7 – 9.
- 31 Бондар В. Національні меншини у поліетнічному суспільстві : Люблянські рекомендації ОБСЄ. *Krakowskie Studia Malopolskie*. Toruń, Polska, 2022. Вип. 1. С. 42 – 55.
- 32 Бондар В. Національні меншини у цифрову епоху : Талліннські рекомендації ОБСЄ. *Сучасні аспекти модернізації науки : стан, проблеми, тенденції розвитку* : матер. XVIII Міжн. наук.-практ. конф.,

- м. Київ ; Тарту, 07 лютого 2022 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ ; Тарту : ГО «ВАДНД», 2022. С. 39 – 44.
- 33 Бондар В. Т. Публічна політика з розвитку мов національних меншин: Європейські стандарти. *Держава та регіони. Серія : Публічне управління і адміністрування*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2022. Вип. 1(75). С. 6 – 12. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.1.1> .
- 34 Бондар В. Т. Розвиток етнічних мов в Україні : відкрита суспільна дослідницька платформа. *Veda A Perspektivy*. Praha, České Republika, 2021. Вип. 6 (6). С. 45 – 57.
- 35 Бондар В. Т. Соціологічне опитування з питання реалізації прав національних меншин в прикордонних західних регіонах України. *100 ідей для Президента та Уряду України : зб. наук. пр. (інформ.-аналіт. зб. проєктів у сфері публ. упр.)* : у 2 т. Київ : НАДУ, 2020. Т. 1. С. 41 – 47.
- 36 Бородінов В. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин. Електронний журнал «*Віче: Наукова бібліотека*», 2011. Вип. 18. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2705> .
- 37 Венеціанська комісія закликала Україну внести зміни до «закону про освіту». *Молодий буковинець*, 2017, 8 груд. С. 1.
- 38 Відповідальна політика в сучасній Україні : ілюзії та реалії // монографія / за ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 252 с.
- 39 Вітман К. М. Консолідація як політичний феномен : актуальність для України. *Держава і право*. Зб. наук. пр., 2013. Вип. 62. С. 421 – 427.
- 40 Вітман К. М. Політико-правові засади етнонаціональної політики постсоціалістичних країн : дис. ... д-ра наук : 23.00.05. Київ, 2008. 407 с.

- 41 *Всеобщая декларация прав человека*. Резолюция 217А (III) ГА ООН от 10 декабря 1948 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (дата звернення: 22.02.2022).
- 42 Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики України*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата звернення: 22.02.2022).
- 43 Гаазькі рекомендації щодо права національних меншин на освіту і Пояснювальна записка. *ОБСЄ, ВКНМ, жовт. 1996 р.* URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/32194_0.pdf (дата звернення: 22.02.2022).
- 44 Герасимова О. А. *Формування та реалізація державної політики України у сфері книговидання : мовні аспекти : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. Івано-Франківськ, 2012. 255 с.*
- 45 Глава МЗС Угорщини назвав умови зустрічі Орбана і Зеленського. *Європейська правда, 2020, 23 верес.*
- 46 Грацькі рекомендації щодо доступу до правосуддя і національних меншин і Пояснювальна записка. *ОБСЄ, Офіс ВКНМ, лист. 2017 р.* URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/0/396683.pdf> (дата звернення: 22.02.2022).
- 47 Грицак Я. «Нація – це не про мову чи про історію, а про модернізацію. Хочеш бути сильним – модернізуйся». *УНІАН, 2018. 12 листоп.*
- 48 Грицак Я. Як надати сенсу нашому безсенсовому становищу. *ЗБРУЧ, 2013, 26 груд.*
- 49 Грицяк Д. І. Мова як об'єкт державної політики, статусна і корпусна мовна політика. *Держава і право, 2012. Вип. 56. С. 649 – 654.*
- 50 Грицяк Д. І. Політико-правові засади мовної політики в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2012. 219 с.
- 51 Грицяк Н. В. Концепт «громадянське суспільство». Місце і роль в політичній системі в умовах інформаційного суспільства. *Енциклопедія*

- державного управління* : у 8 т. Т. 4 : Галузеве управління / за заг. ред. Ю. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2011. С. 348 – 350.
- 52 Грицяк Н. В. Щодо проблеми впровадження Європейської хартії регіональних або міноритарних мов в Україні. *Розвиток професійних компетентностей державних службовців: комунікативний аспект*: матер. наук.-практ. конф. Київ, 2016. Київ : НАДУ, 2016. С. 374 – 375.
- 53 Гумбольдт В. фон. О пределах государственной деятельности. Вильгельм фон Гумбольдт ; пер. с нем. Челябинск, 2009. 287 с.
- 54 Двостороннє співробітництво України. *МЗС України*, 2020. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/2-td> .
- 55 Декларація прав національностей України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 23. Ст. 218.
- 56 Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Резолюція 47/135 ГА ООН від 18 груд. 1992 р. *Права людини і професійні стандарти для юристів*. 1996.
- 57 Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншин. 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_322/conv#Text (дата звернення: 22.02.2022).
- 58 Державна політика щодо захисту прав національних меншин: досвід країн Вишеградської групи : колектив. монографія / за ред. Я. Турчина та ін. Львів : Вид-во. «Сорока», 2019. 184 с.
- 59 Дискусія про Україну в ун-ті Санкт-Галена, 21 лист. 2019 р. URL: <http://ipiend.gov.ua/novyny/dyskusiia-pro-ukrainu-u-bernskomu-universyteti-2/> (дата звернення: 26.01.2022).
- 60 Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. *Ратифіковано Постановою Верховної Ради України № 2611-ХІІ від 17.09.2002 р.*

- 61 Договір про основи добросусідства між Україною і Угорською Республікою. *Ратифіковано Постановою Верховної Ради України № 2527-XII від 01.07.1992 р.*
- 62 Дорожня карта імплементації Статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту». 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/dorozhnya-karta-implementaciyi-statti-7-mova-osviti-zakonu-ukrayini-pro-osvituroadmap-implementation-article-7-language-education-law-ukraine-education> (дата звернення: 26.01.2022).
- 63 Драгомирецька Н. М. Комунікативна діяльність в державному управлінні : навч. пос. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 180 с.
- 64 Дуков Д. Ф. Аналіз сутності поняття «механізм державного управління» та побудова його узагальненого визначення. *Актуальні проблеми державного управління*, 2015. Вип. 1. С. 39 – 48.
- 65 Дюркгейм Э. Ценностные и реальные суждения. *Социс*, 1991. Вип. 2. С. 106 – 114.
- 66 Етнічний вимір соціоструктурних перетворень : колект. монографія / за ред. В. Б. Фадєєва. Київ, 2016. 248 с.
- 67 Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна : наукова записка / за заг. ред. І. Кресіної. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 120 с.
- 68 Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник / за заг. ред. В. Євтуха . Київ : Наукова думка, 2004. 344 с.
- 69 Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт : монографія / за ред. В. Явір. Київ : Логос, 2018. 468с.
- 70 Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / за заг. ред. кол. О. Рафальського. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.

- 71 Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості : колект. монографія / за заг. ред. Ю. Левенця. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.
- 72 Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / за заг. ред. О. Рафальського. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.
- 73 Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. *РЄ, 05 лист. 1991 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 26.01.2022).
- 74 Європейські цінності: які саме захоплюють нас найбільше ? 2015. URL: https://zaholovok.com.ua/_jeuropeiski-tsinnosti-yaki-same-zakhoplyuyut-nas-naibilshe (дата звернення: 26.01.2022).
- 75 Євсєєва Г. П. Державна мовна політика в контексті української національної ідеї : теоретико-методологічні засади : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.01. Дніпропетровськ, 2012. 499 с.
- 76 Євсєєва Г. П. Державна мовна політика та українська національна ідея : монографія. Дніпропетровськ, 2010. 337 с.
- 77 Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
- 78 Євтух В. Б. Тенденції етнонаціонального розвитку українського суспільства. Етнічні спільноти України : довідник. Київ : Фенікс, 2001. С. 4 – 13.
- 79 Загорський В. С., Бунік М. З. Публічна політика. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Т. 8 : Публічне врядування / за заг. ред. В. Загорського. Київ : НАДУ, 2011. С. 484 – 486.
- 80 Закарпаття в етнополітичному вимірі : колект. монографія / за заг. ред. Ю. Левенця. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 682 с.
- 81 Закон про мови національних меншин буде представлено до публічного обговорення у першому кварталі 2020 року. *Міністерство культури та*

- інформаційної політики*, 2019. URL: <https://mkip.gov.ua/news/3261.html> (дата звернення: 26.01.2022).
- 82 Зварич І. Т. Етнополітика в Україні : регіональний аспект : монографія. Київ : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. 320 с.
- 83 Зеленський наголосив, що створення Кримської платформи вже підтримали в Європі та Північній Америці. *УНІАН*, 2020, 17 груд.
- 84 Інституціоналізація публічного управління в Україні : наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. М. Білинської. Київ : НАДУ, 2019. 210 с.
- 85 Інструменти та механізми впровадження публічної політики в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. С. О. Телешуна. Київ : НАДУ, 2018. 240 с.
- 86 Калакура О. Я. Етнонаціональна складова консолідації суспільства. *Політика суспільних реформ : стратегія, механізми, ресурси : зб. наук. пр.* / за ред. О. О. Рафальського. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. С. 299 – 319.
- 87 Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах України у ХХ столітті. Київ : Знання України, 2007. 508 с.
- 88 Калакура О. Я. Формування етнонаціональної політики єдності в контексті євроінтеграційних процесів. *Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні* / за ред. О. О. Рафальського. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. С. 253 – 270.
- 89 Клименко Л. С. Державна мовна політика в Україні (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 200 с.
- 90 Ключові статистичні дані : етнічні спільноти України. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*. 2020. URL: <https://dess.gov.ua/statistics-2020-ethno>.
- 91 Ковальова Т. В. Мовна політика в Україні : історико-правовий аспект. *Ефективність державного управління. Зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ*. 2008. Вип. 16/17. С. 219 – 226.

- 92 Ковальова Т. В. Мовна політика України в контексті державної політики. *Ефективність державного управління. Зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ при Президентові України*. 2007. Вип. 12. С. 86 – 95.
- 93 Ковальова Т. В. Правове регулювання та реалізація державної мовної політики Словацької Республіки щодо угорської та української національних меншин. *Зовнішня політика та національна безпека. Теорія та практика державного управління*, 2020. Вип. 1 (68). С. 230 – 239.
- 94 Ковальова Т. В. Теоретико-методологічні засади державної мовної політики України в умовах суспільних трансформацій : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2020. 528 с.
- 95 Ковальова Т. В. Теорії нації як методологічна засада формування державної мовної політики. *Ефективність державного управління*, 2020. Вип. 1 (62). Ч. 1. С. 28 – 43.
- 96 Ковбасюк Ю. В. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій. *Вісник НАДУ*, 2012. Вип. 1. С. 5 – 20.
- 97 Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні : теоретичні засади та конституційно-правові аспекти : монографія. *Харківська правозахисна група*. Харків : Фоліо, 2003. 240 с.
- 98 Кононенко Н. Ціннісна складова сучасного етапу державотворення України. *Наук. зап. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2019. Вип. 3 – 4 (99 – 100). С. 76 – 87.
- 99 Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту». 2017. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4072.pdf (дата звернення: 26.01.2022).
- 100 Конституція України : станом на 20 чер. 2022 р. *Сайт Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> .

- 101 Концепція державної етнонаціональної політики України (проект). І. Кресіна, Л. Лойко, В. Явір. *Проблеми державотворення. Політичний менеджмент*, 2010. Вип. 2. С. 65 – 72.
- 102 Концепція державної етнонаціональної політики України (проект). *Мністерство культури та інформаційної політики України*, 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-minkulturi-predstavniki-radi-yevropi-prezentuvali-novij-proekt-zmicnennya-zahistu-nacionalnih-menshin-v-ukrayini> .
- 103 Концепція мовлення з тематики національних меншин. *ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України»*, 2018. URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Koncepcija-movl_natsmenshyn.pdf (дата звернення: 20.06.2022).
- 104 Корж А. В. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Чернівці, 2004. 195 с.
- 105 Коршук Р. М. Моделі етнополітики. *Гілея*, 2010. Вип. 40. С. 447.
- 106 Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні : політологічний концепт : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.05. Київ, 2005. 722 с.
- 107 Котигоренко В. О., Панчук М. І. Проблеми термінології законодавства, що регулює етнонаціональні відносини в Україні. *Суспільні трансформації : міждисциплінарний аспект. Український соціум*, 2020. Вип. 1 (72). С. 9 – 40.
- 108 Коцур В. В. Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї у контексті українсько-молдовських міждержавних відносин : монографія. Київ: ШІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 271 с.
- 109 Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-хх рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.: монографія. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2019. 594 с.

- 110 Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління : удосконалення та розвиток*, 2009. Вип. 3. URL: <https://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56>.
- 111 Кресіна І. О. Етнокультурна автономія як політико-правовий інститут захисту прав національних меншин. *Наук. зап. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2019. Вип. 3 – 4 (99 – 100). С. 204 – 223.
- 112 Кресіна І. О. Національно-культурна автономія : правовий шлях вирішення русинської проблеми. *Стратегічні пріоритети. Серія Політика*, 2017. Вип. 1. С. 18 – 23.
- 113 Кресіна І. О. Реінтеграція як складова державної етнонаціональної політики: актуальність дослідження та імплементації. *Держава і право*, 2016. Вип. 73. С. 61 – 73.
- 114 Кресіна І. О. Статус національних меншин як фактор етнокультурного розколу України. *Держава і право*, 2013. Вип. 59. С. 455 – 462.
- 115 Кресіна І. О., Явір В. А. Теоретичні та політико-правові засади етнокультурної консолідації. *Політологічний вісник*, 2013. Вип. 70. С. 211 – 219.
- 116 Кривицька О. В. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України : монографія. Київ : ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 328 с.
- 117 Кривицька О. В. Етнополітичні чинники формування спільної громадянської ідентичності в контексті політики консолідації українського суспільства. *Політика суспільних реформ : стратегія, механізми, ресурси: зб. наук. пр.* Київ, ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. С. 320 – 360.
- 118 Кулик В. Державна політика та громадянська думка щодо пам'яті й мови в Україні після Євромайдану. *Наук. зап. ІІІЕНД НАН України*, 2017. Вип. 5 – 6 (91 – 92). С. 200 – 212.

- 119 Кулик В. Мова про мову : нормалізація амбівалентності. І. Крайні та «центр». *Критика*, 2004. Ч. 5. С 19 – 24.
- 120 Кулик В. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. Київ : Дух і Літера, 2021. 312 с.
- 121 Кулик В. Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні : націоналізація проти глобалізації. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.
- 122 Кулик В. Українська мова й національна консолідація // Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 121 – 148.
- 123 Куц Ю. О. Етнонаціональні державотворчі процеси в Україні (управлінський аспект) : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2005. 501 с.
- 124 Куц Ю. О. Сучасна мовна політика Української держави : управлінсько-правовий аспект. *Теорія та практика державного управління*, 2017. Вип. 1 (56). С. 1–6.
- 125 Кучабський А. Г., Бажинова О. А. Механізми комунікації влади та громадськості в умовах глобалізації. *Публічне управління : теорія та практика*, 2012. Вип. 4 (12). С. 196 – 201.
- 126 Лашкіна М. Г. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління. *Публічне управління : теорія та практика*, 2013. Вип. 1. С. 10 – 18.
- 127 Ленда Р. І. Публічний дискурс. *Публічне управління : термінол. слов.* Київ : НАДУ, 2018. С. 145.
- 128 Лобода К. Міжнародно-правові та соціальні механізми протидії сепаратизму в Україні : угорське питання, *Міжнародні відносини. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*, 2020. С. 58 – 61.

- 129 Логунова М. М. Комунікації судової влади : науково-практичний посібник. Київ : АДЕФ, 2011. 276 с.
- 130 Лойко Л. І. Етнополітична суб'єктність громадських організацій етнічних меншин України : дис... д-ра політ. наук : 23.00.05. Київ, 2006. 473 с.
- 131 Лопушинський І. П. Національні меншини. *Енциклопедія державного управління*: у 8 т. Т. 5: Територіальне управління / за ред. О. Ю. Амосова та ін. Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. С. 232.
- 132 Лопушинський І. П. Регіональні (міноритарні мови). *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Т. 5: Територіальне управління / за заг. ред. О. Ю. Амосова та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 322 – 324.
- 133 Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2008. 515 с.
- 134 Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті з пояснювальними примітками. *ОБСЄ, Офіс ВКНМ, верес. 1999 р.* URL: <https://www.osce.org/uk/hcnm/32255> (дата звернення: 20.06.2022).
- 135 Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств // *ОБСЄ, Офіс ВКНМ, листоп. 2012 р.* URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/396689.pdf> (дата звернення: 20.06.2022)
- 136 Ляшенко О. О. Державна етнополітика України : науковий і законодавчий аспекти. *Наук. зап. ін-ту законодавства Верховної Ради України*, 2018. Вип. 6. С. 130.
- 137 Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 448 с.
- 138 Мателешко Ю. Політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті : цілі, суб'єкти, напрями. *Геополітика України : Історія і сучасність: зб. наук. праць*, 2018. Вип. 2 (21). С. 154 – 168.

- 139 Матяж С. В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Соціологія*, 2013. Т. 225. Вип. 213. С. 27 – 30.
- 140 Мацнєва Є. А. Мовне регулювання у поліетнічному суспільстві. *Наука. Релігія. Суспільство*, 2010. Вип. 2. С.100 –107.
- 141 Михненко А. М. Закон пріоритетності соціальних цілей. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 1 : Теорія державного управління / за ред. В. М. Князева та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 213 – 214.*
- 142 Михненко А. М., Месюк М. П. Громадянське суспільство. *Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 1 : Теорія державного управління / за ред. В. М. Князева та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 120 – 122.*
- 143 Мицик В. В. Права національних меншин у міжнародному праві : монографія. Київ : Київський національний університет, 2004. 289 с.
- 144 Міжнародна співпраця : відбулося чергове засідання щодо задоволення освітніх потреб української та молдовської національних меншин. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhnarodna-spivpracya-vidbulosya-cherbove-zasidannya-shchodo-zadovolennya-osvitnih-potreb-ukrayinskoyi-ta-moldovskoyi-nacionalnih-menshin> (дата звернення: 20.06.2022).
- 145 Мовна політика: Україна і світ : монографія / за заг. ред. Б. Ажнюка. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
- 146 Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. Київ : Києво-Могилян. акад., 2010. 363 с.
- 147 Мовна ситуація в Україні : між конфліктом і консенсусом : колектив. монографія / за ред. О. Майбороди та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.
- 148 Муцький П. П. Концептуальні підходи та політико-правові засади забезпечення індивідуальних і колективних прав національних меншин : дис... канд. політ. наук : 23.00.05. Київ, 2006. 218 с.

- 149 Набув чинності закон про мовні квоти на телебаченні : 75 % контенту українською. *УКРІНФОРМ*. 2017, 13 жовт.
- 150 Надолішній П. І. Спроможність держави інституційна. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Т. 2 : Методологія державного управління / за заг. ред. Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2011. С. 578 – 581.
- 151 Національна доктрина розвитку освіти : *Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 152 Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ століть : стан і проблеми дослідження : колектив. монографія / Котигоренко В. О. та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.
- 153 Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / за ред. О. Осауленка. Київ : Держкомстат, 2003. 245 с.
- 154 Невара Л. М. Захист мовних прав у Європейській хартії регіональних мов або мов меншин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2014. 223 с.
- 155 Невара Л. М. Імплементация Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в українському законодавстві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 2013. Вип. 117. Ч. I. С. 133–139.
- 156 Одінцова Г. С., Дзюндзюк В. Б., Мельтюхова Н. М., Миронова Н. М., Коротич О. Б. Механізми державного управління. *Енциклопедія державного управління*: у 8 т. Т. 2: Методологія державного управління / за заг. ред. Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2011. С. 375 – 376.
- 157 Ожеван М. А. Українське націєтворення: зависання між модерном та постмодерном. *Українська політична нація: проблеми становлення: зб. наук. ст.* / за заг. ред. М. Розумного. Київ : НІСД, 2012. С. 5 – 14.
- 158 Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин і Пояснювальна записка. *Гаага: Фонд міжетнічних відносин, лютий*

- 1998 р. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/4/67545.pdf> (дата звернення: 20.06.22).
- 159 Панфілова Т. О. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. С. 43.
- 160 Панченко Г. О. Механізми реалізації державної мовної політики в Україні : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. Одеса, 2011. 225 с.
- 161 Пашкова О. Б. Соціально-політичні фактори консолідації українського суспільства // *Наук. зап. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса*. 2012. Вип. 5 (61). С. 62 – 71.
- 162 Петровський П. М. Раціональність комунікативна. *Публічне управління: термінол. слов.* / за заг. ред. В. С. Куйбіди та ін. Київ : НАДУ, 2018. С. 150.
- 163 Петроє О. М. Інституціоналізація. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 1 : Теорія державного управління / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 264 – 265.*
- 164 Петрушина Т. Соціокультурний потенціал інноваційного розвитку українського суспільства. *Українське суспільство 1992 – 2013 : соц. моніторинг*. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2013. С. 354–359.
- 165 Підбережник Н. Правове забезпечення публічного управління мовними відносинами в Україні. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр.* ЛРІДУ НАДУ. Львів, 2017. Вип. 3 (52). Ч. 1. С. 121–129.
- 166 Погребняк С. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. *Вісник Акад. прав. наук України*, 2010. № 3. С. 50 – 58.
- 167 Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси: зб. наук. пр. / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД НАН України, 2018. 472 с.
- 168 Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / за ред. С. Ю. Римаренка. Київ : ІПіЕНД, ім. І. Ф. Кураса НАНУ, 2014. 188 с.

- 169 Поліщук Ю. Зміни ціннісної структури та їхній вплив на консолідацію суспільства. *Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства* / за заг. ред. О. Рафальського. Київ : ІПіЕНД, ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 97 – 120.
- 170 Поліщук Ю. Чинники суспільної консолідації в Україні : історіографічний аспект дискурсного поля. *Наук. зап. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України НАН України*, 2019. Вип. 3 – 4 (99 – 100). С. 266 – 288.
- 171 Попова І. М. Механізми реалізації державної етнонаціональної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2007. 20 с.
- 172 Попович Н. Г. Державно-управлінський дискурс у політико-адміністративних відносинах : теоретичні та методологічні засади : дис. д-ра держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2015. 360 с.
- 173 Попович Н. Г. Розвиток мови як віддзеркалення впливової ролі держави. *Вісник НАДУ при Президентові України*, 2013. Вип 11. С. 267 – 275.
- 174 Пошуки шляхів відновлення суверенітету України над окупованим Донбасом: стан громадянської думки напередодні парламентських виборів. Загальнонаціональне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи». 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/poshuki-shlyakhiv-vidnovlennya-suverenitetu-ukraini-nad-okupovanim-donbasom-stan-gromadskoi-dumki-naperedodni-parlamentskikh-viboriv> .
- 175 Приходченко Л Л. Державне управління. *Публічне управління : термінол. слов.* / за заг. ред. В. С. Куйбіди та ін. Київ : НАДУ, 2018. С. 37.
- 176 Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації : Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2017. № 26. Ст. 298.
- 177 Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському

- Союзи та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2019. № 9. Ст. 50.
- 178 Про державну службу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2016. № 4. Ст. 48.
- 179 Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2019. № 21. Ст. 81.
- 180 Про засади державної мовної політики : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2013. № 23. Ст. 218.
- 181 Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2018 р. № 344. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-spivpraci-iz-zakordonnimi-ukrayinciyami-na-period-do-2020-roku> (дата звернення: 20.06.2022).
- 182 Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 183 Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серп. 2019 р. № 812. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 184 Про Концепцію державної етнонаціональної політики України (проект). 2012. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF7U000A.html (дата звернення: 20.06.2022).
- 185 Про Концепцію державної мовної політики : Указ Президента України від 15 лют. 2010 р., № 161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text> (дата звернення: 20.06.2022).

- 186 Про корінні народи України : Закон України від 01 лип. 2021 р. № 1616-IX : станом на 01 лип. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 187 Про культуру : Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI : станом на 08 верес. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#top> (дата звернення: 20.06.2022).
- 188 Про національні меншини України : Закон України від 25 черв. 1992 № 2494-XII : станом на 16 жовт. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#top> (дата звернення: 20.06.2022).
- 189 Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки : Указ Президента України від 27 верес. 2021 р., 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 190 Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 берез. 2021 р., № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 20.06.2022).
- 191 Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII : станом на 01 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> (дата звернення: 20.06.2022).
- 192 Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січ. 2020 р. : станом на 14 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 193 Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 802-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 30. Ст. 25.
- 194 Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин : Закон України від 09 груд. 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 14. Ст. 56.

- 195 Про створення Консультаційної комісії з питань освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.03.2015 р. № 367.
- 196 Про схвалення Концепції розвитку кримськотатарської мови : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квіт. 2021 р. № 296-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 197 Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 груд. 1993 р. : станом на 22 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 198 Про утворення Державної служби України з етнополітики та свободи совісті : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 черв. 2019 р. № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
- 199 П'ята періодична доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин (проект). Київ : *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*, 2021.
- 200 Рабінович С., Панкевич О. Тест на недискримінацію в практиці Європейського суду з прав людини : оцінювальні аспекти. *Право України*, 2017. Вип. 4. С. 97 – 107.
- 201 Радевич-Винницький Я. Глобалізація і мовно-інформаційний простір в Україні. *Визвольний шлях*, 2006. Вип. 1. С. 6–17.
- 202 Радевич-Винницький Я. Ідентичність та її мовний компонент в неодномовному суспільстві : українські реалії. *Мова і суспільство*, 2011. Вип. 2. С. 101–113.
- 203 Радевич-Винницький Я. Лінгвоцид як форма геноциду. Київ : Укр. видав. спілка ім. Ю. Липи, 2011. 78 с.
- 204 Рамкова конвенція про захист національних меншин. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055 (дата звернення: 20.06.2022).

- 205 Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір : монографія. Київ : ІПіЕНД, ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с.
- 206 Рафальський О. О., Самчук З. Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. Київ: ІПіЕНД, ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
- 207 Рекомендації щодо використання мов меншин в телерадіомовленні. *Гаага, Офіс ВКНМ, жовт. 2003 р.* URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/32312.pdf> (дата звернення: 20.06.2022).
- 208 Римаренко С. Ю. Індивідуальні і колективні права: компаративний аналіз. *Університетські наукові записки*, 2007. Вип. 2 (22). С. 35–46.
- 209 Римаренко С. Ю. Індивідуальні та колективні права: етнополітичний контекст : монографія. Київ : Світогляд, 2013. 245 с.
- 210 Римаренко С. Ю. Теоретичні подібності та відмінності регіонів України. Етнополітична культура в Україні : реалії та виклики часу. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010. 431 с.
- 211 Рівень підтримки громадянами вступу України до ЄС та НАТО. *Центр Разумкова*. 2020. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-pidtrymky-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yes-ta-nato-sichen-2020r>
- 212 Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. *Психолінгвістика*, 2012. Вип. 10. С. 305 – 314.
- 213 Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. Київ : Ін-т укр мови НАН України, 2012. 232 с.
- 214 Руденко О., Абрамова Д. Генеза та розвиток державної мовної політики України : монографія. Кошице, Словаччина : Академічне співтовариство Михайла Балудянського, 2018. 229 с.
- 215 Рудницька Р. М. Механізми державного управління : сутність і зміст. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

- 216 Рябчук М. «Гібридна аналітика» та українські вибори. Львів : *Незалежний культурологічний часопис*. 2019 р. URL: <https://zbruc.eu/node/91131>.
- 217 Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – історичні причини та політичні наслідки. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.
- 218 Рябчук М. «Європейці» мимоволі? Про ціннісний вимір української національної ідентичності. *Наук. зап. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2018. Вип. 3 – 4 (95 – 96). С. 93 – 123.
- 219 Савойська С. В. Еволюція розвитку мовної політики: методи, принципи та підходи дослідження. *Вісник Львівського ун-ту. Серія : Філософсько-політологічні студії*, 2014. Вип. 5. С. 156–162.
- 220 Савойська С. В. Зовнішні і внутрішні чинники дестабілізації мовного феномену у контексті загострення політичної кризи в Україні. *Вісник Дніпропетровського ун-ту*, 2015. Вип. 1. С. 200–209.
- 221 Савойська С. В. Ідея і комунікативна дія як складові частини моделі мовної політики в Україні. *Ідея і дія : погляд Ф./ П./ П./ С. : колектив. моногр. / за заг. ред. О. А. Івакіна, Д. В. Яковлева*. Херсон : «Гельветика», 2017. С. 117–129.
- 222 Савойська С. В. Конструктивна комунікативна політика як модель національної консолідації (на прикладі України). *Філософські та методологічні проблеми права*, 2018. Вип. 1–2 (15–16). С. 207–215.
- 223 Савойська С. В. Мовна політика у сучасній Україні: деструктивні і конструктивні виміри : монографія. Київ : ВЦ «Просвіта», 2015. 688 с.
- 224 Сенюшкіна Т. Державне регулювання захисту прав національних меншин у європейських країнах. *Вісник УАДУ*, 2002. Вип. 2. С. 313 – 320.
- 225 Сенюшкіна Т. О. Державні механізми управління етнічними конфліктами : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.02. Одеса, 2007. 441 с.

- 226 Сергєєва О. Ю. Державна мовна політика в Україні: європейський контекст : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2011. 217 с.
- 227 Сергєєва О. Ю. Мовна політика Європейського Союзу на сучасному етапі. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. ХарПІ НАДУ. Харків : Магістр, 2005. № 2 (25). Ч. II. С. 74 – 80.
- 228 Скляр В. М. Еволюція етномовних процесів в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. : дис. ... д-ра істор. наук : 09.00.12. Київ, 2009. 469 с.
- 229 Скляр В. Чисельність та етномовний склад населення не підпорядкованих Україні територій Донецької та Луганської областей. *Наук. зап. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2016. Вип. 5 – 6 (85–86). С. 260.
- 230 Словник системного аналізу проблем державного управління : наукове видання / редактор-коректор В. А. Дон. Київ : НАДУ, 2006. 148 с.
- 231 Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. Київ : Ніка-Центр, 2006. 320 с.
- 232 Соловйов С. Г. Комунікації в публічному управлінні. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Т. 8: Публічне врядування / за заг. ред. В.С. Загорського та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 273 – 274.
- 233 Степико М. Сучасні виклики українській національній ідентичності. *Наук. зап. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2019. Вип. 3 – 4 (99 – 100). С. 253 – 265.
- 234 Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: моногр. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
- 235 Сурмін Ю. П. Ієрархія. *Енциклопедія державного управління*: Т. 2: Методологія державного управління / за заг. ред. Ю. П. Сурміна та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 183 – 184.
- 236 Су мін Ю. П. Методологія. *Енциклопедія державного управління*: у 8 т. Т. 2 : Методологія державного управління за заг. ред. Ю. П. Сурміна та ін. Київ : НАДУ, 2011. С. 352.
- 237 Сурмін Ю. П., Надолішній П. І. Методологія як інструмент ефективної

- реалізації можливостей державного управління. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Т. 2 : *Методологія державного управління* / за заг. ред. Ю. П. Сурміна та ін. Київ : НАДУ, 2011. С.7.
- 238 Талліннські рекомендації щодо національних меншин і медіа в цифрову епоху та Пояснювальна записка. *ОБСЄ, Офіс ВКНМ, лют. 2019 р.* URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/447790.pdf> (дата звернення: 20.06.2022).
- 239 Теоретико-методологічні засади державного управління : формування понятійного апарату : метод. рекомендації / В. В. Корженко, В. В. Говоруха, О. Ю. Амосов та ін. Київ : НАДУ, 2009. 56 с.
- 240 Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління : колектив. моногр. / за заг. ред. С. Бронікової та Н. Кондратенко. Київ : НАДУ, 2020. 192 с.
- 241 Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 248 с.
- 242 Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин : порівняльний аспект : монографія. Харків : ФІНН, 2010. 333 с.
- 243 Ткаченко Є. В. Мовні відносини як об'єкт правового регулювання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків : Право, 2010. Вип. 19. С. 64 – 73.
- 244 Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с.
- 245 Ткаченко Є. В. Правовий режим мов національних меншин : порівняльне дослідження. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*, 2007. Вип. 13. С. 127 – 137.
- 246 Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу). Київ : Грамота, 2006. 240 с.

- 247 Тохтарова І. М. Оцінювання державної політики у сфері етнонаціональних відносин в Автономній Республіці Крим : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 189 с.
- 248 Третя періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Київ : Міністерство культури України, 2015. 204 с.
- 249 Трощинський В. Інтеграційна модель державної етнополітики: зарубіжний досвід для України. Актуальні проблеми державного управління. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2018. Вип. 1 (73). С. 94–98.
- 250 Трощинський В. П., Коваль В. І. Національні меншини. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Т. 7 : Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / за заг. ред. І. А. Грицяка та ін. Київ : НАДУ, 2011. 764 с.
- 251 Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща про співробітництво в галузі освіти. 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_180#Text .
- 252 Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти. 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_058#Text .
- 253 Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща. 2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_037#Text .
- 254 Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек : пер. с англ. Москва : АСТ, 2015. С.295
- 255 Хантингтон С. Столкновение цивилизаций : пер. с англ. Москва, 2003. 132 с.
- 256 Цервінські С. З погляду мовознавства / *Мова та ідентичність : Третє покоління*. Прага : Інститут Гете. 2013. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/m/spr/eng/dmi/sch/20647849.html> (дата звернення 20.06.2022).

- 257 Цивілізаційний вибір України : парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / за заг. ред. С. І. Пирожкова та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 284 с.
- 258 Цілевич Б. Інтеграція мігрантів і меншин — яким чином це поняття тлумачать у Європі? / Інтеграція та загальнонаціональний діалог — наукові підходи, моделі та існуючий міжнародний досвід : семінар. Київ, 2016.
- 259 Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*. 2017. С. 176.
- 260 Чередни Ю. М. Модернізація державної мовної політики в Україні: теоретико-методологічний аспект : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.01. Дніпропетровськ, 2011. 211 с.
- 261 Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон : Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року) : монографія. Ужгород : Ліра, 2014. 236 с.
- 262 Четверта періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (проект). 2018. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245434695&cat_id=244909847 (дата звернення: 20.06.2022).
- 263 Четвертий висновок по Україні, ухвалений Консультаційним комітетом Рамкової конвенції про захист національних меншин від 10 бер. 2017 р., АСFC/OP/IV(2017)002, Страсбург.
- 264 Шишкін В. І. Національна мова у державотворенні. *Мовне законодавство і мовна політика : України, Європа, світ*. Київ, 2019. С. 8.
- 265 Щодо положень Закону України «Про освіту» від 5 верес. 2017 р., що стосуються використання державної мови та мов меншин й інших мов в освіті. Венеційська комісія. Висновок № 902/2017. CDL-AD (2017) 030, 11.12.2017 р., Страсбург.

- 266 Щорічний (загальний) звіт АТ «НСТУ» за 2020 рік. URL: <https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/SHHorichnyj-zvit-AT-NSTU-2020.pdf> (дата звернення: 20.06.2022).
- 267 Явір В. Проблеми в сфері забезпечення прав національних меншин у контексті євроатлантичної інтеграції України. *Наук. зап. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса*, 2019. Вип. 3 – 4. С. 50 – 63.
- 268 Явір В. А. Реінтеграція: до проблеми визначення, суті та позиціонування у політиці України. *S.P.A.C.E (Society, Politics, Administration in Central Europe)*, 2017. Вип. 6. С. 64 – 67.
- 269 Явір В. А. Реінтеграція тимчасово окупованих територій як завдання етнонаціональної політики України. *Правова держава*, 2017. Вип. 28. С. 437 – 444.
- 270 Ялова О. Конституційно-правові засади мовної політики та їх реалізація в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2012. 207 с.
- 271 Які цінності найважливіші. Курков, Почепцов і Кабуладзе брейнстормлять про цінності українців. 2019. URL: <https://ucu.edu.ua/news/yaroslav-hrytsak-yak-nadatysensu-nashomu-bezsensovnomu-stanovyschu-zbruch/> (дата звернення: 20.06.2022).
- 272 Яцишин Н. Г. Міжнародне співробітництво держав у сфері захисту національних меншин : навч. посіб. Ун-т ДФС України, 2018. 327 с.
- 273 I Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej. *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP*, Warszawa, 2007. URL: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/raporty-ustawowe/6491,I-Raport-dotyczacy-sytuacji-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyka-regi.html> .
- 274 IV Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z Realizacji Przez Rzeczpospolitą Polską Postanowień Konwencji Ramowej O Ochronie Mniejsi Narodowych. *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP*,

- Warszawa, 2019. URL: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/konwencja-ramowa-rady/raporty-dla-sekretarza/-ivrport/10989,IV-Raport-dla-Sekretarza-Generalnego-Rady-Europy-z-realizacji-przez-Rzeczpospoli.html> .
- 275 VII Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej. *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP*, Warszawa, 2020. URL: <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/vii-raport-ustawowy> .
- 276 Additional Protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Righ. Parliamentary Assembly. Recommendation 1201, 1993. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=6772&lang=en> .
- 277 Bondar V. Systematic approach as a part of methodology of public administration in study of national minorities in Ukraine. *LOGOS. Collection of the international scientific and practical conference. Scientific practice : modern and classical research methods*, 2021. Vol. 1. P. 54 – 59.
- 278 Budyta-Budzyńska M. *Mniejszości narodowe. Bogactwo czy problem?* Warszawa, 2003. S. 153.
- 279 Capotorti, Francesco. Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. New York : United Nations. 1991. P. 5.
- 280 Civic Engagement in Pubic Policies. A Toolkit. *Department of Economics and Social Affairs*. N.Y., United Nations, 2007. P. 30.
- 281 Community reintegration / Dictionary meanings. *Webster's New World Law Dictionary*. URL: yourdictionary.com .
- 282 EU languages. 2021. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en .

- 283 Fournier A. Mapping Identities: Russian Resistance to Linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine / *Europe-Asia Studies*, 2002. Vol. 54. No. 3. P. 425 – 430.
- 284 Fourth Opinion on Poland. Advisory Committee on the Framework Convention for the protection of national minorities – 6 November 2019. ACFC/OP/IV(2019)003. Council of Europe.
- 285 Fukujama F. Lessons from the Ukrainian Transition to Democracy. 2021. URL: <https://huri.harvard.edu/event/fukuyama> .
- 286 Judgment of 13th September 2005 K38/04. Contracts in foreign languages. URL: http://www.trybunal.gov.pl/eng/summaries/wstep_gb.htm .
- 287 Knopek J. Przedstawiciele życia organizacyjnego i społecznego na Pomorzu. Szkic o mniejszości greckiej. *Tożsamość kulturowa. Szkice*, 2002. S. 80.
- 288 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
- 289 Kowalewska D. Organizacje mniejszości narodowych i etnicznych jako podmioty etnopolityki. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Acta Polityca Nr 34, 2015. Nr 889. S. 27 – 47.
- 290 Kulyk V. Revisiting a Success Story : Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Ukraine, 1994–2001. Hamburg : *Centre for OSCE Research, Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg*. Working Paper 6, 2002.
- 291 Language rights of linguistic minorities. A practical guide for implementation. Handbook by the United Nations special rapporteur on minority issues. *Office of the High commissioner for human rights*. UN, Geneva, Switzerland, 2017.
- 292 Łodziński, S. Równość i różnica: mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku. Warszawa. 2005. S. 264.
- 293 Mieczkowski J. Przemiany struktur organizacyjnych mniejszości narodowych na Pomorzu Zachodnim. *Tożsamość kulturowa. Szkice o mniejszościach*

- narodowych na Pomorzu Gdańskim*. Seria druga, red. A. Chodubski, A.K. Waśkiewicz. Gdańsk, 2002. S. 86.
- 294 Nedashkivska A. “Ukraine is United” Campaign. Public Discourse on Languages in Ukraine at a Tie of Political Turmoil. *Zietschrift für Slawistic*, 2015. Vol. 60 (2). P. 294 – 311.
- 295 O Języku Polskim. Ustawa z dnia 7 października 1999 r. Dz.U. 1999 nr 90 poz 999.
- 296 O mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. Dz.U., nr 17, poz. 141.
- 297 O Radiofonii i Telewizji. Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. Dz.U., 1993, nr 7, poz. 34.
- 298 O systemie oświaty. Ustawa z dnia 7 września 1991 r., Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425.
- 299 Prawo o stowarzyszeniach. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r., Dz.U. 1989, nr 20, poz. 104.
- 300 The situation of national minorities in Crimea following its annexation by Russia. *European Parliament. Directorate-General for External Policies. Policy Department. Study. April 2016 – PES78003*. 2016. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXPO_STU\(2016\)578003_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXPO_STU(2016)578003_EN.pdf)
- 301 Special Rapporteur on minority issues. *UN Human Rights, Office of the High Commissioner*. 2005. URL: [OHCHR | Special Rapporteur on minority issues](http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/Minorities.aspx).
- 302 Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej. Gdańsk, 2006. URL: <http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2016/10/Strategia-ochrony-i-rozwoju-j%C4%99zyka-i-kultury-kaszubskiej.pdf>.
- 303 Strategia rozwoju oświaty mniejszości ukraińskiej w Polsce. Warszawa, 2011. URL: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/oswiata/strategie-rozwoju-oswi/ukrainska/6665,Strategia-rozwoju-oswiaty-mniejszosci-ukrainskiej-w-Polsce.html>.

- 304 UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger. 2022. URL: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>.
- 305 Wierzbicki A. Genetyczno kulturowe podstawy etnopolityki. Perspektywa etnonacjonalistyczna. *Polityka etniczna. Teorie, koncepcje, wyzwania* / Red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek. Lublin, 2015. S. 54.
- 306 Wnuk-Lipiński E. Socjologia życia publicznego. Warszawa, 2005. S. 138.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЄКТІВ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

І. Кресіна, Л. Лойко, В. Явір, 2010	М. Джемільєв, народний депутат, 2012	Міністерство культури України, 2018
Погодження		
Наукова Рада Державного комітету у справах національностей та релігій	Профільний комітет ВР України (VII скликання)	Експертна Рада з питань етнополітики Міністерства та Рада етнонаціональних організацій України
Визначення понять		
1) державна етнонаціональна політика; 2) концепція державної етнонаціональної політики; 3) українська нація; національна ідентичність; 4) національна меншина; 5) етнічна група; 6) етнос; 7) етнічна ідентичність; 8) етнонаціональні відносини; 9) толерантність; 10) національно-культурна автономія	1) державна етнонаціональна політика; 2) об'єкти; 3) етнічна спільнота; 4) національна більшість; 5) меншина в меншині; 6) національна меншина; 7) корінний народ; 8) етнічна група; 9) репатріанти; 10) українська діаспора; 11) національно-культурна автономія; 12) заходи посиленої підтримки	1) державна етнонаціональна політика; 2) національність (етнічна належність); 3) етнічна група; 4) українська нація (українська етнічна нація); 5) український народ (українська політична нація); 6) національна меншина; 7) національно-культурна автономія; 8) меншина в меншині; 9) корінний народ; 10) спеціальні заходи підтримки
Складові		
принципи, мета і завдання, пропозиції щодо вдосконалення законодавчої бази	стан етносоціального і етнополітичного розвитку; принципи; мета і завдання; механізми реалізації (нормативно-правове забезпечення, наукове забезпечення, організаційні заходи, фінансове забезпечення)	принципи, мета і завдання; механізми реалізації (спеціальні заходи підтримки корінних народів та національних меншин; моніторинг етнонаціональних відносин в Україні; інформаційне забезпечення державної етнонаціональної політики; взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями утвореними за етнічною ознакою; створення умов для участі громадян; підготовка та підвищення кваліфікації кадрів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; залучення іноземних партнерів); фінансове забезпечення
Сфера реалізації		
1) політико-правова; 2) соціально-економічна; 3) культурно-гуманітарна; 4) зовнішня; 5) міграційна політика	1) збереження загальнонаціональної єдності; 2) політико-правова; 3) гуманітарна (мовно-культурно-освітня); 4) зовнішні зносини; 5) міграційна	1) політико-правова; 2) культурно-гуманітарна; 3) інформаційна; 4) зовнішня

Складено автором за джерелами: [101; 102; 184]

**ПОРІВНЯННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ХАРТІЄЮ¹
УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ**

Положення Хартії	У К Р А Ї Н А	П О Л Ь Щ А
	З 1 січня 2006 р., за 48 позиціями стосовно 16 мов	З 1 червня 2009 р., за 38 позиціями стосовно 14 мов
Ст. 8. Освіта		
Параграф 1		
a) i)	+	+
a) ii)	+	-
b) i)	+	+
b) ii)	+	-
b) iii)	+	-
c) i)	-	+
d) i)	+	-
d) ii)	+	-
d) iii)	+	+
e) ii)	-	+
e) iii)	+	-
f) iii)	+	-
g)	+	+
h)	+	+
i)	+	+
Параграф 2	+	+
Ст. 9. Судова влада		
Параграф 1		
a) iii)	+	-
b) iii)	+	-
c) iii)	+	-
Параграф 2		
a)	-	+
c)	+	-
Параграф 3	+	-
Ст. 10. Адміністративні органи та публічні послуги		
Параграф 2		
a)	+	-

¹ Позиції, що співпадають по обох країнах, виділено кольором.

Той підпункт стосовно України, який передбачає виконання декількох окремих підпунктів у таблицю не внесено. До прикладу, якщо, згідно з a) iii) застосовується захід з a) i) та a) ii), то у таблиці зазначено обидва підпункти замість одного – a) iii). Подібних підпунктів усього три: a) iii); b) iv); d) iv). За рахунок цього кількість позицій України штучно збільшилася у даному дослідженні (до 56) задля більш коректного порівняння, оскільки серед зобов'язань Польщі такі підпункти відсутні.

b)	-	+
c)	+	-
d)	+	-
e)	+	-
f)	+	-
g)	+	+
Параграф 4		
c)	+	-
Параграф 5	-	+
<u>Ст. 11. Засоби масової інформації</u>		
Параграф 1		
a) ii))	-	+
a) iii)	+	+
b) ii)	+	+
c) ii)	+	+
d)	+	+
e) i)	+	+
f) ii)	-	+
g)	+	+
Параграф 2	+	+
Параграф 3	+	+
<u>Ст. 12. Культурна діяльність й засоби її здійснення</u>		
Параграф 1		
a)	+	+
b)	+	+
c)	+	+
d)	+	+
e)	-	+
f)	+	+
(g)	+	+
Параграф 2	+	+
Параграф 3	+	+
<u>Ст. 13. Економічне і соціальне життя</u>		
Параграф 1		
b)	+	+
c)	+	+
d)	-	+
Параграф 2. b)	-	+
<u>Ст. 14. Транскордонні обміни</u>		
a)	+	+
b)	+	+

Складено автором за даними Сьомого звіту РПІ [275], Четвертої доповіді України [262]

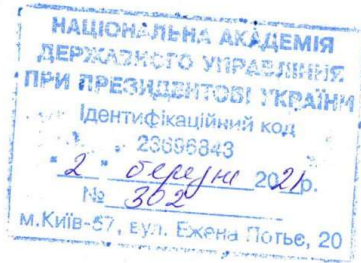
Додаток В**Систематизація визначень механізму державного управління**

В. Авер'янов	Сукупність державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу, масив правових норм, які регламентують організаційні засади та процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення. Складові елементи: 1) система органів виконавчої влади; 2) сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру системи органів виконавчої влади і процеси її функціонування та розвитку.
А. Атаманчук	Сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління (його компоненти) охоплює потреби, інтереси, цілі суспільства в управлінському впливі, закріплює їх у своїх управлінських зв'язках і діях, практично втілює їх у життя, спираючись на державну владу.
В. Бакуменко, Д. Безносенко	Сукупність практичних заходів, засобів, важелів, стимулів, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей.
Д. Дуков	Система державних органів (установ) управління, які за допомогою низки інструментів (засобів, важелів, методів, процедур, правових норм, стимулів, способів, функцій, принципів, заходів та ін.) і наявних ресурсів забезпечують вплив на об'єкт управління для досягнення певної мети державного управління.
О. Кравченко	Сукупність форм, засобів, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних, інших заходів держави, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства.
М. Круглов	Сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів державного управління на діяльність об'єктів, що забезпечує узгодження інтересів учасників державного управління, які взаємодіють. Комплексний механізм державного управління повинен являти собою систему економічних, мотиваційних, організаційних, політичних, правових механізмів.

Складено автором за даними [18; 64; 110]

МОДЕЛЬ

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідних роботах

Видана БОНДАРУ Володимирі Тимофійовичу з підтвердженням про те, що він дійсно брав участь у виконанні науково-дослідних робіт за комплексним науковим проєктом “Державне управління та місцеве самоврядування” (державний реєстраційний номер 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2020 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 28 лютого 2020 року № 133-ос “Про залучення до виконання науково-дослідних робіт”) науково-дослідної роботи “Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління”, державний реєстраційний номер 0118U000636.

Керівник науково-дослідної роботи,
к.держ.упр.

Марія ЦЕДІК

Т.в.о. директора Інституту
експертно-аналітичних
та наукових досліджень
к.держ.упр., доцент

Наталія КЛИМЕНКО

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**
**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ**

04050, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2
телефон (044) 481-21-61

27.09.2022 № *074-31-07-246*

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідних роботах

Видана **БОНДАРУ** Володимирі Тимофійовичу з підтвердженням про те, що він дійсно брав участь у виконанні науково-дослідних робіт за комплексним науковим проектом «Державне управління та місцеве самоврядування» (державний реєстраційний номер 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2020 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 28 лютого 2020 року №133-ос «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт») науково-дослідної роботи «Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління», державний номер 0118U000636.

Довідка видана на підставі оригіналів наказів Національної академії «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт», які зберігаються в архіві Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, вул.Антоня Цедіка, 20).

Відповідно до Указу Президента України від 05 листопада 2020 року № 487/2020 «Про впорядкування використання об'єктів державної власності, що перебувають в управлінні Державного управління справами», розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реорганізації закладів освіти» від 24 лютого 2021 року № 147-р, наказу Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2021 року № 316 «Про реорганізацію закладів

освіти” (зі змінами) Національну академію реорганізовано шляхом приєднання до Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Історична довідка: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Указ Президента України від 25 листопада 1999 року № 1496/99 “Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка” носив назви:

з **1959 р.** – Київський ордена Леніна державний університет ім.Т.Г.Шевченка;

з **1984 р.** – Київський ордена Леніна і ордена Жовтневої революції Державний університет ім.Т.Г.Шевченка (Статут зареєстровано в мінвузі УРСР за № 6. Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР від 29 квітня 1984 року № 290).

Директор Інституту

Лариса КОМАХА

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ДЕПАРТАМЕНТ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ВІННИЦЬКА АКАДЕМІЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»

вул. Грушевського, 13, м. Вінниця, 21050 тел. 55-65-60, E-mail: bil@mail.vinnica.ua

Вих. від 24.11.2021 № 01/21-734

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Бондара Володимира Тимофійовича

виконаного з теми «Сучасний досвід публічної політики з розвитку мов національних меншин: порівняльний аналіз досвіду Республіки Польща та України»
 (25.00.02 – механізми державного управління)

У науковому дослідженні Бондара В.Т. окрема увага відводиться питанню підвищення державними службовцями рівня професійної компетентності відповідно до принципів державної служби. Зокрема, професіоналізму – поряд з вільним володінням державною мовою, за потреби, регіональною мовою або мовою національних меншин, що передбачено п. 3 ст. 4 Закону України «Про державну службу» (2015).

Реакцією світової спільноти на актуалізацію прав етнічних меншостей стало ініціювання у 2019 р. ГА ООН резолюції, згідно з якою, період 2022 – 2032 років визначений як «Міжнародне десятиліття корінних народів». Модернізуючи вітчизняні концептуальні підходи державного регулювання розвитку етнічних мов, серед відмітних заходів української влади сучасного періоду: організація й проведення установчого міжнародного саміту Кримської платформи; прийняття закону «Про корінні народи України» (2021); розроблення проекту стратегічної програми уряду «Концепція розвитку та популяризації кримськотатарської мови на період до 2032 р.».

Ураховуючи новітні тенденції розвитку етнічного середовища, важливість модернізації механізмів державного управління, результати дисертаційного дослідження автора пройшли апробацію протягом 2021 року і були використані науково-педагогічними працівниками КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» при підготовці магістрів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», на курсах підвищення кваліфікації працівників органів державної влади й місцевого самоврядування. У тому числі, з проблем формування та розвитку комунікативних навичок, особливо у поселеннях з компактним розміщенням етнічних груп. Значну увагу приділено викладачами висвітленню питань щодо: усвідомлення відмінності від іншого етносу не лише за мовною або культурною ознакою, а іншими – відмінна мотивація, ціннісні орієнтири, знання, менталітет,

рольова поведінка у соціумі, вербальні й невербальні засоби спілкування; необхідності адаптації до етнічного фактору; ознайомлення з культурою іншого етносу та толерантного ставлення до неї; формування й удосконалення навичок міжкультурної компетенції.

Вважаємо, що розроблені дисертантом наукові основи таких соціокомунікативних засобів загального характеру, як знання про необхідність урахування мовних, культурних та інших особливостей комунікаторів у процесі побудови системи взаємодії, мають як теоретичне, так і практичне значення. Дають змогу запропонувати нові форми комунікації органів влади з інститутами громадянського суспільства в пріоритетних сферах публічної політики.

Проректор з науково-педагогічної роботи
та моніторингу якості освіти

О.О. Білик

ВІАПИС
- Білик О.О.
ЗАСВІАЧУ

ЗАВ. КАНЦЕЛЯРСЬКОГО
МАЗУР А.В.
24.11.2021 РІК

**КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Україна, м. Київ-03179,
вул. Львівська, 49
Тел.: 334-30-46
594-03-01
Факс: 503-02-77

<http://www.kvmu.edu.ua>
e-mail: info@kvmu.edu.ua

**KYIV INTERNATIONAL
UNIVERSITY**

49, Lvivska str.
03179-Kyiv; Ukraine
Tel.: 334-30-46
594-03-01
Fax: 503-02-077

<http://www.kvmu.edu.ua>
e-mail: info@kvmu.edu.ua

02.02.22 № 194

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бондара Володимира Тимофійовича
«Сучасний досвід публічної політики з розвитку мов національних меншин:
порівняльний аналіз досвіду Республіки Польща та України»
за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління**

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Бондара В.Т. щодо сучасного досвіду публічної політики з розвитку мов національних меншин здійснювалося впродовж 2020–2021 н.р. в Навчально-науковому інституті міжнародних відносин Київського міжнародного університету.

В процесі євроінтеграційних устремлінь, вивчення досвіду країн-членів ЄС позитивними результатами дисертаційної роботи є те, що є досить корисним для його застосування в українських реаліях. Результати дисертаційного дослідження які розкривають особливості публічної політики Польщі з означеної проблематики мають науковий інтерес. Відтак, здобувачем здійснено системний, історичний й порівняльний аналіз формування Польщею та Україною, зокрема концептуальних підходів і правових засад державного регулювання розвитку мов національних меншин; механізмів державного управління та взаємодії суб'єктів публічної політики. Виокремлено особливості впровадження управлінських рішень шляхом довгострокових стратегій розвитку найчисельніших національних меншин Польщі. Доведено значущість законодавчої діяльності державних інституцій та інститутів громадянського суспільства з визнання за мовою корінного народу – кашуби, офіційного статусу регіональної, а також розкрито можливості етнічних громадських об'єднань Польщі у розробленні програмних документів спільно з державою.

Здобуті наукові результати пройшли апробацію впродовж 2020-2021н.р. і були використані науково-педагогічними працівниками Інституту міжнародних відносин Київського міжнародного університету у процесі підготовки бакалаврів під час викладання навчальних курсів «Державне управління й прийняття зовнішньополітичних рішень», «Публічна і культурна дипломатія», «PR – інструменти в міжнародних відносинах».

Вважаємо, що досліджені дисертантом наукові основи і позитивний досвід реалізації Польщею аспектів публічної політики щодо реалізації національними меншинами права на розвиток рідної мови; впровадження механізмів державного регулювання у сфері мовної й етнічної політики; формулювання зовнішньої політики з використанням польських меншин за кордоном як чинника впливу на процес прийняття рішень адміністративними органами країни проживання, мають практичну значущість, можуть бути впроваджені в публічну політику Української держави.

Апробація результатів дослідження свідчить про його практичну спрямованість, що доводить доцільність подальшого впровадження її результатів у процес підготовки майбутніх фахівців з міжнародного права.

С.М. Мартиненко С.М.
Проректор з науково-педагогічної роботи,
доктор педагогічних наук, професор

С.М. Мартиненко

Свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір

УКРАЇНА

СВІДОЦТВО

про реєстрацію авторського права на твір

№ 105594

Стаття «Значимість регіональної мови в реалізації етнопонаціональної політики: порівняльний аналіз польського й українського досвіду»
(вид, назва твору)

Автор(и) **Бондар Володимир Тимофійович**
(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

Твір оприлюднено: **Опублікування: Бондар В. Т. Значимість регіональної мови в реалізації етнопонаціональної політики: порівняльний аналіз польського й українського досвіду // Наукові перспективи. - 2021. - № 1 (7). - С. 53-72.**
(відомості про факт і дату оприлюднення твору)

Дата реєстрації 18 червня 2021 р.

Генеральний директор
Державного підприємства
«Український інститут
інтелектуальної власності»

Андрій КУДІН

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Бондар В. Т. Соціологічне опитування з питання реалізації прав національних меншин в прикордонних західних регіонах України. *100 ідей для Президента та Уряду України : зб. наук. пр. (інформ.-аналіт. зб. проєктів у сфері публ. упр.)* : у 2 т. Київ : НАДУ, 2020. Т. 1. С. 41 – 47.

2. Бондар В. Т. Механізми реалізації суб'єктами публічного управління етнопонаціональної політики в Республіці Польща : досвід для України. *Експерт : парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ : Ліра-К, 2020. Вип. 5 (11). С. 215 – 224. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-214-224](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-214-224) .

3. Бондар В. Т. Соціокультурні параметри реалізації соціокомунікативного механізму управління в публічному дискурсі : Розділ // *Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління* : колектив. моногр. / за заг. ред. С. Бронікової та Н. Кондратенко. Київ : НАДУ, 2020. С. 137 – 184.

4. Бондар В. Т. Значимість регіональної мови в реалізації етнопонаціональної політики : порівняльний аналіз польського й українського досвіду. *Наукові перспективи*, 2021. Вип. 1 (7). С. 53 – 71. DOI: [https://doi.org/10.32689/2708-7530-2021-1\(7\)-53-71](https://doi.org/10.32689/2708-7530-2021-1(7)-53-71) .

5. Бондар В. Т. Окремі аспекти галузі освіти з розвитку мов національних меншин у Республіці Польщі : досвід для України. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. Київ, ТНУ ім. В. Вернадського. Т. 32 (71), № 2, 2021. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/07> .

6. Бондар В. Т. Методологічні підходи дослідження національних меншин як об'єкта державного управління. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Державне управління.* Київ : Гельветика, 2021. Т. 32 (71). Вип. 4. С. 1 – 8. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.4/01> .

7. Бондар В. Т. Публічна політика з розвитку мов національних меншин: Європейські стандарти. *Держава та регіони. Серія : Публічне управління і адміністрування.* Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2022. Вип. 1(75). С. 6 – 12. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.1.1> .

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних

Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Bondar, Volodymyr. Assessing national minorities in Ukraine: public administration challenges. *Astra Salvensis.* Volume 2022. Issue 1. P. 637 – 656.

Статті в іноземних виданнях

1. Бондар В. Т. Залучення інститутів громадянського суспільства до платформи як соціокомунікативної форми впровадження публічної політики України. *An integrated approach to science modernization : methods, models and multidisciplinary,* 2021. Вип. 1. С. 88 – 97. DOI: <https://10.36074/grail-of-science.19.02.2021.014> .

2. Bondar, Volodymyr. Systematic Approach as a Part of Methodology of Public Administration in Study of National Minorities in Ukraine. Scientific practice: modern and classical research methods: *Collection of scientific papers “LOGOS” with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference (Vol. 1),* Boston, USA, February 26, 2021. P. 54 – 60. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-26.02.2021.v1.15> .

3. Бондар В. Т. Розвиток етнічних мов в Україні : відкрита суспільна дослідницька платформа. *Veda A Perspektivy.* Praha, České Republika, 2021. Вип. 6 (6). С. 45 – 57.

4. Бондар В. Т. Національні меншини у поліетнічному суспільстві : Люблянські рекомендації ОБСЄ. *Krakowskie Studia Małopolskie*. Toruń, Polska, 2022. Вип. 1. С. 42 – 55.

5. Бондар В. Т. Національні меншини у цифрову епоху: Талліннські рекомендації ОБСЄ. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матер. XVIII Міжн. наук.-практ. конф., м. Київ ; Тарту, 07 лютого 2022 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ ; Тарту : ГО «ВАДНД», 2022. С. 39 – 44.

6. Bondar, Volodymyr. The development of language of national minorities in Ukraine: public governance challenges. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Vol. 50, No. 1 / 2022. P. 156 – 164. DOI:<https://doi.org/10.23856/5019> .

7. Bondar, Volodymyr. The civil society organizations of national minorities in public policy. The experience of Poland for Ukraine // *Multidimensionality of Ukrainian – Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: Scientific monograph* [science eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach] / Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022, P. 26 – 38.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Бондар В. Т. Мова національних меншин у реалізації публічної політики України. *Україна 2030 : Публічне управління для сталого розвитку* : тези доп. учасників щорічної міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 2020 р. / Київ : НАДУ, 2020. Т. 1. С. 7 – 9.

2. Bondar, Volodymyr. Mechanisms of Communication in Formation and Implementation of Public Policy. The Lublin Triangle. VI Міжнародна науково-практична конференція. «Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку». Польща, Варшава, 7 лютого 2021 року: Київ : Наукові перспективи, 2021. / за заг. ред. Є. Романенка (голова). С. 17 – 22.